

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Lina María RAMÍREZ RESTREPO

11. – 15. YÜZYILLAR ARASINDA BİZANS MİMARLIĞINDA ‘ARİSTOKRAT’
KONUTLARI

Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Lina María RAMÍREZ RESTREPO

11. – 15. YÜZYILLAR ARASINDA BİZANS MİMARLIĞINDA ‘ARİSTOKRAT’
KONUTLARI

Danışman

Prof. Dr. Burcu CEYLAN DUGGAN

Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Lina María RAMÍREZ RESTREPO'nun bu çalışması, jürimiz tarafından Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Lale ÖZGENEL (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Burcu CEYLAN DUGGAN (İmza)

Üye : Prof. Dr. Burhan VARKIVANÇ (İmza)

Tez Başlığı: 11. – 15. Yüzyıllar Arasında Bizans Mimarlığında ‘Aristokrat’ Konutları.

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 13/06/2018

Mezuniyet Tarihi : 09/07/2018

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “11. – 15. Yüzyıllar Arasında Bizans Mimarlığında ‘Aristokrat’ Konutları” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(imza)

Lina María RAMÍREZ RESTREPO

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Lina Maria RAMİREZ RESTREPO
Öğrenci Numarası	20135247003
Enstitü Ana Bilim Dalı	Sanat Tarihi
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(x) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanının Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Burcu CEYLAN DUGGAN
Tez Başlığı	"11. – 15. Yüzyıllar Arasında Bizans Mimarlığında 'Aristokrat' Konutları"
TurnİtIn Ödev Numarası	978440915

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 90 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 25/06/2018 tarihinde tarafımdan TurnİtIn adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 1

alıntılar dahil % 13'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

25/06/1988

(imza)

Prof. Dr. Burcu CEYLAN DUGGAN

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ.....	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BİZANS ARİSTOKRASİSİ

1.1. 11. Yüzyıl Sonrası Aristokrasinin Yükselişi	5
1.1.1. Senato.....	5
1.1.2. Toprak Sahipleri ve Taşra Aristokrasisi	8
1.1.3. Saray Aristokrasisi	11
1.1.4. Aristokratların Yaşam Biçimleri ve Davranışları	12
1.2. Aristokrat <i>Oikos</i> 'u	14
1.2.1. <i>Oikos</i> 'un Tanımı	14
1.2.2. Bizans Dönemi'nde <i>Oikos</i> ve Terminolojisi.....	15
1.2.3. <i>Oikos</i> sakinleri	18
1.2.3.1 Hane Personeli.....	20
1.2.3.2 Kadınlar	22
1.2.3.3 Çocuklar ve Gençler.....	24
1.2.3.4 Yaşlılar	26

İKİNCİ BÖLÜM

ÇAĞDAŞ KAYNAKLARDA ARİSTOKRAT KONUTLARI

2.1. Çağdaş Kaynaklarda Aristokrat Konutları	28
2.1.1. Michael Attaleiates'in Evi - Konstantinopolis.....	29
2.1.2. Botaneiates Sarayı - Konstantinopolis	29
2.1.3. Digenes Akrites'in Düşsel Sarayı.....	30
2.1.4. Theodore Metochites'in Sarayı.....	30
2.1.5. Büyük Komnenoslar Sarayı	31
2.2. Konutlar Arasındaki Ortak Özellikler	32

2.2.1. Kompleks Formu	32
2.2.2. Üst Kat ve <i>triklinos</i>	32
2.2.3. Galeri / Teras / <i>heliakos</i>	34

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARKEOLOJİK KALINTILAR

3.1. Yapılar	35
3.1.1. Nymphaion Sarayı	35
3.1.2. Niketiaton Kule-Evi	38
3.1.3. Tekfur Sarayı	41
3.1.4. Mermerkule Sarayı.....	45
3.2. Malzemeler ve Yapı Özellikleri	48
3.2.1. Plan	48
3.2.2. Duvarlar ve Destekleyiciler	49
3.2.3. Kemerler ve Açıklıklar	50
3.2.4. Merdivenler.....	51
3.2.5. Tavan ve Çatılar.....	51
3.2.6. Yazıtlar ve Hanedanlık Armaları	51

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

4.1. Kamuya Ait Yapıların Aristokrasi Evlerine Dönüşümü.....	53
4.2. Müstahkem Bir Görünüm.....	55
4.3. Dikey Tasarım ve Kuş Bakışı Görünüm.....	57
4.4. Aristokrat Saraylarının Küçülmesi ve Hükümdarlık Törenleri	59

SONUÇ	61
--------------------	-----------

KAYNAKÇA.....	64
----------------------	-----------

EK KONU.....	76
---------------------	-----------

RESİMLER DİZİNİ	79
------------------------------	-----------

Ö Z G E Ç M İ Ş	122
------------------------------	------------

KISALTMALAR LİSTESİ

CTh	Codex Theodosianus
CI	Codex Justinianus
DOS	Dumbarton Oaks Studies
DOP	Dumbarton Oaks Papers
Harm.	Constantine Harmenopoulos' Hexabiblos
JÖB	Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik
ODB	The Oxford Dictionary of Byzantium
OHBS	The Oxford Handbook of Byzantine Studies

ÖZET

Erken dönem Hristiyan toplumu hala Antik Çağ'dan miras kalan güçlü bir kamusal karaktere sahiptir. Orta Bizans dönemi toplumunda günlük yaşam ve aile kavramına duyulan ilgi gittikçe daha özel bir durum haline geldi. Bununla birlikte, bu olgu konut mimarisine de yansıtılmıştır. Geç Antik Dönem boyunca, yayvan bir plana sahip ve peristilli avlusu olan aristokrat konutlar inşa etme geleneği terk edilmiş, bunun yerine evler daha özel ve kendi içine kapalı bir görünüm kazanmıştır.

11. yüzyıldan sonra ortaya çıkan yeni bir aristokrasi, sarayların inşasında tek bloklu ve müstahkem görünümlü bir yapıyı tercih etmeleriyle kendine özgü karakterini ortaya koymuştur. Bizans'ın son yüzyılları boyunca, “hane” veya “*oikos*”, aristokrasi için gücün, sosyal statünün ve ailenin devamlılığının bir sembolü olarak kabul edilmiştir.

Bu tez, 11. yüzyıldan sonra Bizans aristokrasisinin ortaya çıkışını, doğasını ve bir kurum olarak *oikos*'un önemini incelemektedir. Bunu, çağdaş yazılı kaynakların analizi ile birlikte mevcut arkeolojik kalıntılara dayanarak, aristokrat konutlarının araştırılması takip etmektedir.

Anahtar kelimeler: Bizans Konut Mimarisi, Bizans Aristokrasisi, Orta Bizans Dönemi, Geç Bizans Dönemi, Oikos, Konstantinopolis.

SUMMARY

BYZANTINE 'ARISTOCRATIC' HOUSING ARCHITECTURE: FROM THE ELEVENTH TO THE FIFTEENTH CENTURY

The early Christian society had still a strong public character inherited from Antiquity. By the middle Byzantine period society had experienced a change. Society became more private with the family as the dominant focus of daily life. Likewise, this phenomenon was translated into domestic architecture. The tradition of building sprawled atrium aristocratic houses during Late Antiquity was abandoned, and instead houses acquired a more private and inward look.

A new aristocracy that emerged after the eleventh century favored the construction of palaces in the form of a single-block, with a fortified look, reasserting its private character. During the last centuries of the Byzantine Empire, the household, or *oikos*, represented a symbol of social status, familial continuity and power for the aristocracy.

This thesis examines the emergence and nature of the Byzantine aristocracy after the eleventh century, and the importance of the *oikos* as an institution. This is followed by a survey of the dwellings of the Byzantine aristocracy located in modern Turkey. The survey is based on the surviving archaeological evidence, in conjunction with an analysis of contemporary written sources.

Keywords: Byzantine Domestic Architecture, Byzantine Aristocracy, Late Byzantine Period, Oikos, Constantinople.

GİRİŞ

Çalışma kapsamındaki Ortaçağ Bizans konutları, ilgili olsun ya da olmasın pek çok makalede işlenen bir konudur.¹ Bizans çalışmaları, dini mimarinin anlaşılmasına önemli katkılarda bulunmuş olmasına karşın, Bizans seküler mimarisi hakkında çok az şey bilinmektedir. Son yıllarda, bu konu üzerine çalışan bilim insanları Bizans'ın günlük yaşamı ve maddi kültürü çalışmalarına daha fazla ilgi göstermişlerdir.²

Bizans konut mimarisi çalışmaları ile ilgili sorunlar ve sınırlamalar 1983'te Charalambos Bouras tarafından yazılmış bir makalede tüm yönleriyle ortaya konmuştur. Bouras'a göre, konutlara ait kalıntıların son derece az olmasının yanında, kazı raporları gibi bilimsel materyaller de sınırlıdır.³

Bizans konutlarıyla alakalı en kapsamlı iki yayın, yirminci yüzyılın başında ortaya çıkmıştır. 1902 yılında Léon de Beylié tarafından yazılan “L'habitation Byzantine”, çoğunlukla mozaiklere ve resimlere dayanan Bizans evlerinin birçok çizimi ve rekonstrüksiyon ile oldukça kapsamlı bir yayındır.⁴ Ancak, kitap bilimsel tutarlılıktan yoksundur ve arkeolojik kanıtları dikkate almamaktadır. Kitabın Konstantinopolis'teki Bizans konut mimarisi ile ilgili eki, 1903'te yayımlanmıştır. Araştırmacı, yayınında Galata'daki konutlarından bahsetmiş ve bu yapıların Bizans dönemine ait olduğunu iddia etmiştir. Ancak, konutların Bizans dönemi yapıları olmadığı düşünülmektedir.⁵

1952'de Phaidon Koukoules tarafından yayınlanan, *Byzantinon Bios kai Politismos* (Bizans Yaşamı ve Kültürü) adlı çalışma, Bizans konutları konusunda yapılan ikinci büyük çalışmadır. Koukoules'in çalışmaları çoğunlukla yazılı kaynaklara dayandırılmıştır. Eserleri, Antik Çağlar'dan 20. yüzyıla kadar Yunan kültürünün sürekliliğini göstermek için uzun bir zaman dilini kapsamaktadır. Çalışmadaki çağdaş kaynak referanslarını kronolojik olarak ele almadığı dikkat çekmektedir.⁶

Tatiana Kirova (1971), Charalambos Bouras (1983) ve Semavi Eyice (1986) tarafından Bizans konutları hakkında yazılmış kısa makaleler, yararlı ve genel bir bakış sağlamamıza yardımcı olmakla birlikte, bahsi geçen diğer çalışmalar gibi, uzun bir dönemi kapsamaktadırlar.⁷ O zamandan beri, Bizans konutunun bir bütün olarak ele alınmasına yönelik kapsamlı girişimler

¹ bk. Eyice, 1986: 513-530; Dark, 2004b: 1-3; Türkoğlu, 2004: 93 – 130.

² bk. Kazhdan – Constable, 1982; Brubaker – Tougher, 2013; Papaconstantinou – Talbot, 2009; Rautman, 2006.

³ Bouras, 1983.

⁴ Beylié, 1902.

⁵ Bouras, 1983: 2; Eyice, 1986: 513.

⁶ Oikonomides, 1990: 205.

⁷ Kirova, 1971: 263-302; Eyice, 1986: 513-530.

bulunmamaktadır. Bunun yerine, daha sonraki yayınlar belirli bir döneme, bölgeye ya da odaklanmışlardır.⁸

Bir başka sınırlama ise Ortaçağ evlerinin daha çok sanat tarihçisini ilgilendiren bir konu olduğu; arkeologlar için önemli bir konu olmadığı yönündedir. Kostis Kourelis 19. ve 20. yüzyıl arkeologlarını “Ortaçağ dönemini küçümseyerek” Klasik Antik Çağ’ın maddi kültürünü tercih ettiklerini aktarmaktadır. Sonuç olarak, Bizans dönemine ait arkeolojik kalıntılar, kültürel mirasın önemli bir parçası olarak görülmedikleri için kazılar sırasında yok edilmişlerdir.⁹

Türkiye’de geç Ortaçağ Bizans yerleşimi ile ilgili birkaç kazı ve sistematik araştırma yapılmıştır. 4. ve 6. yüzyıllar arası konutları konusuna değinen bazı makaleler bulunsa da, daha sonraki dönemlerin konut mimarisi hakkında çok az şey bilinmektedir.

Geç Bizans konut yapıları üzerine yapılan en detaylı araştırma, yaklaşık üç yıl önce Bergama’da Klaus Rheidt tarafından yapılmıştır.¹⁰ Araştırma, 13. yüzyıl Bizans konutları hakkında önemli bilgiler vermesinin yanı sıra, 13. yüzyılda bir ortaçağ kasabasının nasıl görüldüğünü anlamaya da yardımcı olmaktadır. Ancak, yerleşim çoğunlukla mütevazı konutlardan oluştuğu için, Bergama’daki bulgular bu tez için dikkate alınmamıştır.

Bazı akademisyenler, aristokrat konutları ile halk konutları arasında bir karşılaştırma yapmadan değerlendirmelerini sürdürmüşlerdir. Bu sebeple, aristokratik ve imparatorluk konut kompleksleri üzerine çalışmayı gerekli görmemişlerdir.¹¹ Dahası, Orta Bizans aristokrasisinin kendine has bir oluşumu olmasından ziyade, antik gelenekleri sürdürdüğü ileri sürülmüştür.¹² Ancak bu, “alt sınıf” konut ile ilgili çalışmalara daha fazla ilgi olduğu anlamına da gelmemektedir. Halka ait konut çalışmaları için maddi kanıtlar eksik haldedir.¹³

Arkeolojik kalıntılarının yorumlanmasının kolaylığı açısından aristokratik konutların halk konutlarına göre bazı avantajları vardır. İlk olarak, halk konutlarından farklı olarak, aristokrat konutları daha iyi şartlarda korunmuşlardır. Bu konutlar daha kaliteli ve uzun süre dayanan malzemelerden yapılmıştır ve zaman içinde farklı onarım ve modifikasyonlara tabii tutulmuştur.¹⁴ Bu tezde incelenen aristokrat kompleksleri yakın zamanda restore edilmişler veya halihazırda restorasyon aşamasındadırlar. İkincisi, arkeolojik verileri tamamlamak için hemen hemen yazılı kaynaklar mevcuttur. Bir aristokratın zenginliği ve önemi, evlerinin

⁸ bk. Sigalos, 2004; Ellis, 2004; Oikonomides, 1990; Niewöhner, 2013.

⁹ Kourelis, 2005: 120.

¹⁰ bk. Rheidt, 1990: 192-204; 1996: 221-232.

¹¹ Kourelis, 2005: 119; Oikonomides, 1990.

¹² Oikonomides, 1990: 205.

¹³ Kourelis, 2005: 119.

¹⁴ Yapıda oluşabilecek modifikasyonlar sebebiyle binaların analizi zorlaşmaktadır.

görünüŖüne yansıdığı için, Bizanslı yazarlar metinlerinde bir Ŗahsı tanıtmak için bazen hanelerin görkemli düzeninden bahsetmiŖlerdir.

Gerçekten de yazılı kaynakların kullanımı konut çalıŖmalarına yaklaŖmanın baŖka bir yoludur. Bazı araŖtırmacılar, bu kaynakları Bizans yapılarının rekonstrüksiyonu için kullanma konusunda güvensiz olsalar da, yazılı metinlerin materyal verilerle iliŖkilendirilmesinin önemi inkâr edilemez.¹⁵ Yazılı kaynakların en büyük savunucularından biri Peter Schreiner'dir. Schreiner'e göre, bu kaynaklar, eksik arkeolojik kalıntılar için en önemli tamamlayıcıyı temsil etmektedirler. 1997'de yazdığı bir makalesinde, mali belgeler, vasiyetnameler ve bađıŖlar gibi kaynaklara dayanarak orta sınıf Bizans evlerinin planının ve dıŖ görünümünün rekonstrüksiyon yapmaya çalıŖmıŖtır.¹⁶

Bu tez çalıŖması dahilindeki aristokratik konut mimarisi tartıŖması, imparatorluk ailesi, yüksek aristokrasi ve soylular için lüks konut olarak hizmet veren saray ve konakları içermektedir. İncelenen aristokratik konut komplekslerinin arkeolojik kalıntıları, İstanbul, Nymphaion (KemalpaŖa) ve Niketiaton (Eskihisar) 'da yer almaktadır. Yazılı kaynaklar, daha geniŖ bir coğrafya bölgesini, Konstantinopolis'ten Trebizond'a (Trabzon) kadar olan bölgeyi kapsamaya imkan vermektedir.

Arkeolojik kalıntıların azlığı ve Bizans konutları ile ilgili bilgilerin yetersizliği göz önünde bulundurulduğunda, tez çalıŖması 11. ve 15. yüzyıllar arasındaki Bizans dönemi aristokratik konutlarının geliŖimini, sürekliliğini ve deđiŖimini incelemek için Türkiye'deki mevcut yazılı ve arkeolojik kalıntıları bir araya getirmektedir. Bu çalıŖmanın ilk bölümünde aristokratik konut mimarisinin yanı sıra aristokrasinin ortaya çıkıŖındaki ekonomik, sosyal ve politik faktörler de analiz edilmektedir.

Bu tezin birinci bölümü, 11. yüzyıldan sonra yeni bir aristokrasinin ortaya çıkıŖının tarihsel arka planı sunmaktadır. Bu aristokrasi, sadece imparatorluğun büyük malikânelerinin değil, aynı zamanda imparatorluk saraylarının da sakini olarak deđerlendirilmiŖtir. Bu bölümün ikinci odak noktası, aristokratik konutların sosyal ve politik bir sistem olarak anlaŖılmasıdır. Evlerin anlamı ve onunla ilgili terminolojiyle ilgilenilmektedir. Ayrıca aristokratik konutlarda yaŖayan ev sakinlerini, yani aileyi ve onların hizmetkârları incelenmektedir.

İkinci bölümde, aristokratik veya imparatorluk konut komplekslerinin mimarisi hakkında kısmi veya ayrıntılı bilgi veren orta ve geç Bizans yazılı kaynakların bir derlemesi sunulmaktadır. Kaynaklar, aristokratik evlerin, Bizans yazarlarının hayal dünyaları içinde nasıl algılandığını anlamak için birlikte analiz edilmektedirler. Bunlar, bir evin mimari olarak

¹⁵ Dark, 2004a.

¹⁶ Schreiner, 1997: 277-320; Schreiner, 2013: 37-39.

canlandırılması için yeterli bilgi sağlamasalar da, somut verilere destek olarak hizmet etmektedirler.

Üçüncü bölümde, halen Türkiye'de ayakta duran ve korunan dört Bizans yapısı ele alınmaktadır. 11. ve 15. yüzyıla ait bu yapılar, Bizans aristokratik veya imparatorluk konutları olarak kabul edilmiştir. Her yapının tarihsel bir bağlamda incelemesinin yanı sıra, arkeolojik kalıntılara ve daha önce yayınlanmış çalışmalara dayanarak, yapı ve inşaat malzemeleri, yapı teknikleri ve mimari dekoratif stillerinin incelenmesine yönelik bir içerik sunmaktadır. Yerleşim ve plandaki değişiklikleri takip etmek amacıyla, yapılar kronolojik sıraya göre listelenmiştir. Yine de, bugün ayakta duran yapıların tarihlendirilmesinin hala tartışılmakta olduğunu netleştirmek önemlidir.

Son olarak, dördüncü bölüm, Geç Bizans aristokratik evlerin temel mimari ve işlevsel özelliklerinin tartışılmasını sunmaktadır. Bu bölüm, yazılı ve arkeolojik verileri yan yana getirmekte ve aristokratik evlerin kökenlerini, gelişimlerini, değişimlerini ve süreklilikleri takip etmektedir. Geç Antik Çağ dönemine kadar tarihlenen diğer konut örnekleri, karşılaştırmalı bir analiz sağlamak için kullanılmaktadırlar.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİZANS ARİSTOKRASİSİ

1.1. 11. Yüzyıl Sonrası Aristokrasinin Yükselişi

Bu bölüm, Bizans'ın büyük konak sakinleri olan aristokratları, onların nasıl ortaya çıktıklarını ve tüketim güçlerinin yerel inşaat eğilimlerini nasıl etkilediğini ele almaktadır.

“Aristokrasi” teriminin ne anlama geldiğine dair Bizanslı akademisyenler tarafından çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Tam olarak “en iyi vatandaşların iktidarı” anlamına gelen bu kelime, Bizans'ta daha esnek ve farklı anlamlarda kullanılmış böylece aşağıdaki gibi bazı soruları doğurmuştur: Aristokrasi ne zaman ortaya çıktı? Gerçek bir Bizans aristokrasisi var mıydı? Eğer öyleyse, aristokrasi kültürel bir mirasa sahip miydi? Soyluluk ile aristokrasi aynı mıydı? Yönetimdeki ilahi, askeri ve politik iktidar kime uygulatılıyordu? Bu özellikler doğuştan yoksa zaman içinde elde ettiği deneyim ve yetenek ile mi kazanılırdı? Kim aristokrasiye tabii idi?

Bu tezin amacına uygun olarak, tüm aristokratların – çağdaşları veya modern bilimler tarafından dikkate alınmamış olsalar bile- büyük yurtiçi inşaat faaliyetlerinde bulunmak için yeterli ekonomik gelire sahip oldukları düşünülmektedir.

Bu bölümde, 10. ve 11. yüzyıl boyunca, kendi statüsünün ve devlet üzerindeki gücünün farkında olan bir aristokrasinin nasıl ortaya çıktığı anlatılmaktadır. Bu amaçla, belirtilen dönem için önemli olan sosyo-politik olaylar ve değişimler tarihsel olarak incelenip kısaca değinilecektir. Son olarak, aristokratların yaşayış biçimleri anlatılmaktadır.

1.1.1. Senato

20. yüzyılın akademik literatüründe Bizans İmparatorluğu'nun sosyo-politik panoramasına pek olumlu şekillerde yer verilmemiştir.¹⁷

İmparator Justinianus'un hükümdarlığından sonraki dönemler Bizans'ın altın çağı olarak kabul edilmektedir. Toprak sahibi olan Aristokratlar, toplumun alt sınıfını, özellikle çiftçileri korkutup onları kendi çıkarları için kullanıyorlardı. George Ostrogorsky'ye göre sonuç olarak devletin çöküşüne yol açan da budur.¹⁸ Bugün ise, Ostrogorsky'nin düşüncesinin aksine, 10. ve 12. yüzyıla kadar imparatorlukta büyüyen bir nüfus ve genişleyen bir ekonominin görüldüğü araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir.¹⁹

¹⁷ bk. Cameron, 2014.

¹⁸ Ostrogorsky, 1971: 6.

¹⁹ Lefort, 2002: 232; Stephenson, 2010: 22.

8. yüzyıl Bizans'ı için tanımlanan “altın çağ” düşüncesi sorgulanmaya başlamıştır. Bizans'ın 6. ve 8. yüzyılları büyük ölçüde farklılıklar göstermektedir: 8. yüzyılda çoğu şehirde nüfus oranı azalmış, şehirler küçülerek *kastron*'a dönüşmüştür. Bunlarla orantılı olarak üretim ve ticaret azalmıştır.²⁰

Ekonomi daha küçük şehir merkezlerine dayanmasıyla, köylüler ve toprak sahipleri arasındaki ilişkiler de değişmiştir. Laiou ve Morrison'a göre, 8. yüzyıl Bizans'ının durumu, eski senato mensuplarının ve elit kesimin yerini alacak yeni bir egemen sınıfın ortaya çıkmasına sebep oldu.²¹ Ayrıca, Konstantinopolis'teki son dönem senatoya mensup sınıfın amaçları ve faaliyetleri de bilimsel olarak başka bir boyutta incelenmiştir.²²

Erken dönemde Konstantinopolis senatosu Roma İmparatorluğu'nu rol-model almıştır. Senato içerisindeki ailelerin kararları tıpkı Roma İmparatorluğu'nda olduğu gibi, imparatora bağımlı bir haldedir. Sonuç olarak, senatoda yer alan aristokratlar, alınan bu kararlara göre sık sık yenilenmiştir. Öyle ki, senatoda bir aileden üç kuşak kalması bile nadir görülmeye başlamıştır.²³

11. yüzyıla gelindiğinde senato, 7. yüzyılda olduğu gibi etkin olamamış, imparatorun kontrolü altında mevcudiyetine devam etmiştir. Böylece, 11. yüzyıldaki çeşitli sosyal ve siyasal değişimler, senatonun yapısının iyice zayıflamasına yol açmıştır.²⁴ 11. yüzyılın ikinci yarısında da senatonun kapıları tüccar ve esnaf gibi orta sınıfa mensup kişilere açıldı.²⁵ İmparatorluğun senatonun üzerindeki bu baskı, dönemin senato üyeleri tarafından eleştirilmiştir. Memur ve aynı zamanda tarihçi olan Mikhail Psellos, Konstantin IX Monomachos'un (1042-1055) bu politikasını eleştirirken onu senatoyu rahat bırakmamakla suçlamıştır:

“Tek söz hakkının ve gücün yöneticide toplanmasının ardından, senatonun kapıları ticaret piyasasına giren kişilere neredeyse tamamen ve gelişigüzel bir şekilde açık hale getirildi ve onursal kimlik öyle bir iki ya da avuçla verilmedi, bütün çete devletin en yüksek ofislerine yükseltildi. [IX. Konstantinos Monomakhos] İmparator olduktan hemen sonra olan budur.”

“The doors of the senate were thrown open to nearly all the rascally vagabonds of the market, and the honour was conferred not on two or three, nor on a mere handful, but

²⁰ Cheynet, 2006; Laiou ve Morrison, 2007: 43.

²¹ Laiou ve Morrison, 2007: 43.

²² Kyritses, 1997: 54; Angold, 2010: 8. Michael Angold, 11. yüzyılda Senato'nun kısmi de olsa varoluşunu Roma geleneklerinin bir etkisi olarak değerlendirir.

²³ Cheynet, 2006.

²⁴ Kyritses, 1997: 54.

²⁵ Kyritses, 1997: 54; Stephenson, 2010: 25.

the whole gang was elevated to the highest offices of state by a single decree, immediately after he became emperor.”²⁶

Senatörlerin memuriyetliklerini satmaya başlamaları, senatonun prestijinin alt üst olmasına sebep olmuştur. Konstantin X Doukas (1059 - 1067)’da, senatoyu farklı sosyal sınıflara açmıştı. Bu şekilde ismine unvan satın almak isteyen zenginlerden büyük miktarda altın alabiliyordu. Ama bunu senatodaki memurların sosyal tabanlarını çeşitlendirmeden yapmıştır.²⁷

Senatonun tüccarlara yer vermesi, tamamen olumsuz bir şey olarak görülmemelidir. Çünkü “senatör” unvanı öncesinde de siyasal iktidarı elinde tutmamıştır. Hatta bu yeni durumda senatör sınıfın genişlemesi, yeni bir zengin toplumun ortaya çıkışını ve kentsel ekonominin gelişimini temsil ediyordu.²⁸ Laiou ve Morrison'a göre; I. Aleksios Komnenos’un (1081 - 1118) tüccarların Senato’ya kabulü konusunda daha sıkı şartlar getirmesine, hatta unvan elde etmeyi bile yeniden soydan aktarıma tabii kılmasına rağmen tüccarların ekonomik gücü artmaya devam etmiştir.²⁹

Öyleyse toplumun bir dereceye kadar zenginleşmesiyle, özel mimari yatırım faaliyetlerimin de doğru orantılı olarak artacağı beklenmektedir. 11. yüzyılda, Senato’da yer almak için oldukça çabalamış bir aristokrat olan Mikhail Attaleiates, Konstantinopolis’te bazı özel mülklere sahipti. Attaleiates’e aristokrasi içindeki konumu da, soyu gereği değil, devlete karşı üstün çabaları sonucunda verilmişti:

“[...] Ben ki; günahkâr, hiçbir şeye kadir olmayan, mütevazı ve yabancı geçmişime rağmen senatonun bir üyesi oldum ve şimdi elit senatörler arasına (yaşlıların dilinde "aristokratlar" olarak adlandırıldılar.) dâhilim ve en kıymetli sivil hâkimlerin arasında kendimi onurlandırmaktan gurur duyduğum için, tanrıya, böyle nimetlerin vericisine uygun ve değerli bir şükran sunmalıyım.”

“[...] *I the sinner, unworthy of anything, so as to become a member of the senate, in spite of my humble and foreign background, and to be enrolled among the elite of the senators (whom the language of old used to call “aristocrats”), and among the most*

²⁶ Michael Psellos, *Chronographia* (çev. Sewter, 1953: VI-29).

²⁷ Stephenson, 2010: 25.

²⁸ Dragon, 2002: 415.

²⁹ Laiou ve Morrison, 2007: 142.

illustrious of the civic judges, and to pride myself on public honours, I ought surely to offer appropriate and worthy gratitude to God the giver of such blessings."³⁰

Demetrios Kyritses, geç dönem Bizans aristokrasisi üzerine yazdığı doktora tezinde; senatoya Konstantinopolis'teki orta sınıfın katılmasıyla birlikte, yüksek aristokrasinin daha ayrıcalık kazanarak senatonun daha üst kademesinde yer alan sarayda nasıl görev aldıklarını açıkça belirtmektedir.³¹

Senato daha açık bir organa dönüşürken, yüksek saraydaki aristokrasi, soy bağlantılarına büyük ölçüde sadık kalarak daha da sıkılaştırmıştır. Eğer esnaf sınıfı soydan olmadığı için bu saraya dahil olamadıysa, yüksek aristokrasi sınıfı kimlerden oluşuyordu?

1.1.2. Toprak Sahipleri ve Taşra Aristokrasisi

Jacques Lefort'a göre 7. yüzyıldan 12. yüzyıla kadar, Bizans'ta arazi kullanımı iki örgütsel sistem etrafında düzenlenmiştir: köyler ve mülkler.³² Köy sakinlerinin birçoğu toprağa sahip olarak doğrudan devlete vergi öderken, mülklerde yaşayan kiracılar devlete değil, üçüncü bir ortak olan büyük toprak sahiplerine veya efendilerine vergi ödemişlerdir.³³ 11. yüzyıldaki mali raporlarda bu toprak sahiplerine *paroikos* denmeye başlanmıştır.³⁴ Bazen zengin köylüler *paroikos* olmamalarına rağmen devlete vergi ödememek için *paroikos* sıfatını kullanarak kurtulmaya çalışmışlardır. Öte yandan, bazı *paroikos*, mülkleri kendi üzerinde göstererek zenginleşmeye başlamışlardır.³⁵

Lefort'a göre, *paroikos* 'luk genellikle miras olarak çiftçilik yaptıkları toprağın sahibi olanlardan oluşuyordu: Bizanslı köylüler buraya kalıcı olarak yerleşip arazilerde mülkler inşa etmişlerdir. Kendi içerisinde bu süreç bir ekonomik büyümeye de işaret etmektedir.³⁶ Aileler büyük mülkler edinip topraklarını genişleterek güçlerini arttırmışlardır. Böylece yeni bir eyalet aristokrasisi doğmuştur.

Bu yeni sosyal oluşumla birlikte, yüksek aristokrat kesim lüks konut, gıda ve giyim harcamalarında saraylara öykünüyorlardı.³⁷ Bunun için yeterli ekonomik kaynağa sahiptiler. Bu elit sınıf zamanla devlete ve saraya daha az bağımlı hale geldi ve böylece kendi sosyo-

³⁰ Michael Attaeliates, 'the Diataxis', (çev. Talbot, 2000: 333).

³¹ Kyritses, 1997: 54.

³² Lefort, 2002: 237.

³³ Lefort, 2002: 237. Lefort'a göre, bazı toprak sahibi köylüler kiracı çiftçilerden daha zengindiler ama aristokrasi içinde de en düşük konuma sahiptiler.

³⁴ Neville, 2004: 77.

³⁵ Lefort, 2002: 239.

³⁶ Lefort, 2002: 239.

³⁷ Lefort, 2002: 239; Harvey, 1989: 171.

politik çıkarlarını gerçekleştirmişlerdir. Onlar kendi sınıfsal güçlerinin farkına varmaya başladıkça da imparatorlukla aralarındaki gerilim ortaya çıkmaya başlamıştır.³⁸

Yükselen bu güce karşı 10. yüzyılda I. Romanos Lekapenos, VII. Konstantin Porphyrogenitus ve II. Basil (976 - 1025) gibi yöneticiler, fakirlere ait toprakların aristokrasi tarafından ele geçirilmesinin önüne geçmek için *dynatoi* (güçlü) denilen güçlere karşı “*novel*” olarak bilinen toprak reformlarını çıkardılar.³⁹

Bu düzenlemelerin ardındaki asıl neden, devletin vergilendirilebilir olan toprakları, yoksullara daha iyi bir korunma ve daha az vergilendirilme konularında daha cazip tekliflerle giden bu varlıklı kesime kaptırmak istememesiydi. Yani açıkça söylenebilir ki; 10. ve 11. yüzyılda mülk arazilerini genişletmeye çalışan aristokrasiye engel olan bir devlet görülmektedir.⁴⁰

Sonuç olarak, imparator ve aristokratlar arasındaki mesafe derinleşerek Vatatzesler, Diogenesler, Komnenoslar ve daha bunlar gibi yeni aristokrat ailelerin ortaya çıkmasına yol açtı. Bu aileler daha sonra hem saraya hem de kırsal bölgelere hükmedecek ve daha da güçlenerek Bizans tahtına erişebileceklerdi.

Stephenson, bu dönemde ortaya çıkan aristokrasinin “devlet sistemiyle bütünleşmiş” olduğunu ifade etse de, onların sahip olduğu gücün devletin örgütsel yapısıyla bağdaşmadığı açıkça görülebilmektedir.⁴¹ Fakat aristokrasi için soylu bir ailenin soyismi, itibar ve kazanç sağlayan unvanını taşımaktan daha önemliydi.

Bizanslılar, İmparatorluğun 10. yüzyıla kadar olan kökenlerine rahatlıkla ulaşabilirlerdi.⁴² Phokadesler, Dukaslar ve Komnenoslar gibi aileler gerçekten de birer imparatorluk aileleri haline geldi. Devlet onlar için yalnızca kendi bağımsız çıkarlarını gerçekleştirmek için kullandıkları bir araçtı.

Bu kendi statüsünün farkında olan bir aristokrasi biçimiydi. Stephenson’a göre 13. yüzyılın başlarına gelindiğinde Bizans nüfusunun yaklaşık yüzde sekseni bir soyad edinmişti. Bu durum 9. yüzyıldaki yüzde yirmi olan oranla anlamlı bir zıtlığın göstergesidir.⁴³ Niketas Choniates’in 12. yüzyılda yazdığı eserinden her beş kişiden dördüne bir soyadı verildiği anlaşılmaktadır.⁴⁴

³⁸ Haldon, 2009: 183.

³⁹ Stephenson, 2010: 22; Lefort, 2002: 239.

⁴⁰ Meriç, 2013: 45.

⁴¹ Stephenson, 2010: 22.

⁴² Laiou, 1973: 132.

⁴³ Stephenson, 2010: 22.

⁴⁴ Stephenson, 1994: 188.

Soyadları çoğaldıkça, çağdaş kaynaklarda ve resmi mühürlerde bu isimlere daha çok karşılaşılr.⁴⁵ Dumbarton Oaks tarafından yayınlanan Bizans mühürleri kataloğuna bakıldığında; 9. yüzyıl boyunca ve öncesinde soyadı taşıyan tek bir mühür bulmak imkânsızdı; ancak 10. yüzyılın sonlarında bu durum gözle görünür bir oranda artmıştır.⁴⁶

Tipik bir mühür isim, onu takriben bir unvan ve rütbe taşırdı.⁴⁷ Mühürler, elit sınıf için, imparatorluğa ve yüksek aristokratik ailelerin soyuyla nasıl bağlı olduklarını açıklamak adına önemli bir araçtır. Stephenson, 10. yüzyılın sonlarında aristokrat mühürlerinin isimlendirilmesi üzerine yaptığı çalışmada, mührün üzerine soyadının dâhil edilmesinin aristokratların, aileye olan sadakatini, imparatorluk sistemindeki mevkilerinin veya rütbelerinin üzerinde konumlandıklarını gösterebileceğini tartışmaktadır.⁴⁸

Kommenos hükümdarlığı sırasında ve sonrasında, mühürlerin içinde soyadının yazılması, zaman zaman resmi veya idari pozisyonu belirtmekten daha önemliydi.⁴⁹ Bu durum açık bir biçimde aristokrasinin gücünün ve etkisinin artışına yansımıştır. (Res. 1).

Κομνηνοδουκόπαιδα μητροπατρόθεν Ἰσαάκιον ὃς σεβαστοκρατόρων θυγατρώπαις
γαμβρός τε, μάρτυς, με σκέποις.

*Martyr, watch over me, Isaac, a descendant of the Komnenoi and Doukai through my
mother and father, the son of a sebastokrator's daughter and brother-in-law to
another.*⁵⁰

11. yüzyıla kadar taşra aristokrasisi önemli ölçüde yükselmiştir. Devlette ve yüksek sarayda kendilerine bir yükseliş yolu açmak ve miras mülk ya da toprak edinme fırsatını korumak için seçkin zümreler arasında evlilikler gerçekleştiriliyordu. Saray ünvanlarının satın alınması, soyadına statü ve itibar getiren imparatorluk hizmetleri için maaş alma hakkı veren yaygın bir uygulama haline geldi (*rogai*).⁵¹ Taşra aristokrasisi böylece bir saray aristokrasisine

⁴⁵ Cheynet, 2006.

⁴⁶ https://www.doaks.org/resources/seals/byzantine-seals#b_start=0 (erişim tarihi: 08.06.17)

⁴⁷ Stephenson, 2010: 22.

⁴⁸ Stephenson, 1994: 199.

⁴⁹ Oikonomides, 1985: 23.

⁵⁰ İsaak Komnenos'un mührü, 1185. <http://www.doaks.org/resources/seals/byzantine-seals/BZS.1951.31.5.532> (erişim tarihi: 08.06.17)

⁵¹ Haldon, 2009: 182. Ekonomik getiri genellikle çok küçük olduğundan, bu yatırım genellikle finansal kayıp olarak gösterildi.

dönüşmüştür. John Haldon'ın gözlemlerine göre, sonunda aristokrasi ve saray ayrılmaz bir bütün olmuştur.⁵²

1.1.3. Saray Aristokrasisi

İmparator IV. Romanos Diogenes (1068 - 1071) komutasındaki Bizans orduları 1071'de, Selçuklu Türklerine karşı yapılan Malazgirt savaşında yenildi. Bu yenilgi, Bizans ordusu için büyük bir kayıp oldu. Türkler, Anadolu'nun iç bölgelerine yerleştiğinde, sadece birkaç aristokrat aileye ait olarak kalmış büyük çiftlikleri işgal etmişti. Bu savaşta IV. Romanos'a ihanet eden Andronikos Doukas, kendisi ve ailesi için tahtını güvence altına almayı başardı.⁵³

Ancak, Doukas ailesinin savaş sonrasında bölgedeki toprak hakimiyetini tekrar toparlayamamasının ardından, düzeni yeniden sağlamak için I. Aleksios Komnenos ve Komnenos aristokrat ailesine iş düştü ve toprak yeniden düzenlenen bu toprakları hakimiyetleri altına aldılar. Bu düzenlemeler genellikle “Komnenos restorasyonu” olarak bilinir. Stephenson'a göre, toprak kaybı jeopolitik açıdan devlete fayda sağlamamasına rağmen, Komnenoslar'ın yeni imparatorluk hanedanlığına fayda sağladı.⁵⁴

I. Aleksios'u 1081 yılında tahtına getiren darbe, ona kendi akrabalarını kan veya evlilik yoluyla hükümetin merkezine yerleşme fırsatı verdi.

Jean-Claude Cheynet, Komnenos ailesinden önce bile, diğer imparatorların önemli devlet kademelerini kendi aile üyeleriyle nasıl doldurduklarını anlatmaktadır. “İktidarlarının istikrarsız gücü ” olan Doukaslar örneğinde olduğu gibi, hanedan sisteminin ayakta kalmasını sağlamak için en iyi yol olarak görmüştür.⁵⁵ Aristokrasi artık imparatorluk yönetiminin ayrılmaz bir parçasıydı.

12. yüzyılın başlarından itibaren, İmparator I. Aleksios eski hiyerarşik düzeni desteklemeyi bıraktı ve bunun yerine yeni bir dizi saray unvanları oluşturdu. *Magistros*, *patrikios* ve *protospatharios* ünvanları, *sabastokrator*, *protosebastos* ve *sebastos* olarak değiştirilmiştir.⁵⁶ Latince olarak kullanılan *augustus* ünvanı, *sebastos* (Yunanca) ile yer değiştirmiştir. İmparatorların geniş aile üyeleri ve bazı yüksek dereceli devlet adamları için kullanılmıştır.⁵⁷ Bu onursal unvan, yönetici olan imparatorun aile bağlarını (kan veya evlilik

⁵² Haldon, 2009: 182.

⁵³ Stephenson, 2010: 26.

⁵⁴ Stephenson, 2010: 26.

⁵⁵ Cheynet, 2006.

⁵⁶ Kazhdan, 1985: 69.

⁵⁷ Stephenson, 2010: 27.

yoluyla) vurgulamak için oluşturulmuştu. Doğal olarak, devletin daha yüksek kademeleri, Komnenoslar ve diğer akraba aileler tarafından tekelleştirilmişti.

Buna ek olarak I. Aleksios'un akrabalarına ödemeler altın olarak değil, bir takım “öncelikli haklar” veriliyordu. Örneğin; arazilere imtiyazlı erişim hakkına sahiptiler ve onlara bağlı olan vergi mükelleflerinden (*paroikos*) doğrudan gelir elde ettiler. Bazen kendilerine toprak verilmemesine rağmen tüm vergileri kendileri toplayıp, kendilerinde bağlı tutma hakkına sahiptiler.⁵⁸

Zonaras, I. Aleksios'un bu yönetim biçimini “O kendini ne kamu ne de devlet için bir hükümdar olarak değil, bir efendi olarak konumlandırdı. İmparatorluğu ise kendi evi olarak görüyor, öyle tanımlıyordu.” diye eleştirmiştir.⁵⁹ Zonaras'ın bu metaforu, devlet meselelerinin aynı zamanda aristokrat bir ailenin evinin meseleleri haline nasıl geldiği noktasını çok iyi göstermektedir.

Sonuç olarak, akrabalığa olan bu güvenin devletin yapısına zarar verdiği anlaşılmaktadır. Öyle ki, kuralları koymak konusunda bütün aristokrat aileler arasında ortak bir kimlik duygusu görülmemektedir. Bu sistem ile birlikte, otorite ve iktidar için olan rekabet de giderek artmıştır.

1.1.4. Aristokratların Yaşam Biçimleri ve Davranışları

Alexander Kazhdan'ın “Popular and Aristocratic Cultural Trends” başlıklı araştırmasının bir bölümünde; 11. ve 12. yüzyıllarda kentleşme ve ekonomik kalkınma sonucunda, Bizans dünyasında meydana gelen yeni kültürel değişimlere ve popüler eğilimlere dikkat çekmektedir.⁶⁰ Zenginlik, aristokratların tüketim alışkanlıklarını değiştirmiştir. Giysilerin, yiyeceklerin, konutların ve günlük yaşam standartlarının lüks olması sıradan bir durum haline gelmiştir. Çağdaş yazarlar Bizanslıların altın, gümüş ve değerli taşlarla süslenmiş muhteşem mücevherleri ve parlak kumaşları nasıl giydiklerini eserlerinde anlatmaktadır. Örneğin, 12. yüzyılda, imparatora özel bir renk olan mor, saray yetkilileri tarafından da giyilmekteydi. Daha fazla yemek çeşitliliği vardı ve masaların altın ve gümüş eşyalarla servis edildiği şöenler görülmekteydi. İleri gelenler en kaliteli şarapların, yağların, fasülyelerin, pirinçlerin, fındıkların, mercimeklerin tadını çıkarırlarken; taze et ise sadece çok zenginlerin alabileceği bir lükstü.⁶¹

⁵⁸ Stephenson, 2010: 28.

⁵⁹ Zon. 3:766-11 (Kazhdan 1985: 71).

⁶⁰ Kazhdan, 1985: 74 – 119.

⁶¹ Harvey, 1989: 168-197.

Tüm bu gösterişli yaşam biçimine ek olarak aristokratlar, ruhlarının kurtuluşu için özel dini kurumlar kurdular.⁶² Ayrıca edebiyat seküler aristokratlar arasında geniş bir kitleye ulaştı. Hatta 12. yüzyılda İoannis Tzetzes bu durumu alaylı bir şekilde kendi zamanında herkesin; kadınların, küçük çocukların, zanaatkârların ve hatta barbarların eşlerinin nasıl şiir yazma hastalığına tutulduklarını ifade eder.⁶³ Eustathios Boilas gibi bazı zenginler evlerinde bir kütüphaneye bile sahipti.⁶⁴

Günlük alışkanlıkların değişimi aristokratların konutları hakkında yeni soruların oluşmasına yol açmıştır. Bu yeni yaşam biçimi mimari düzenlemeleri ve ev yapılarını nasıl etkilemiştir? Gıda depolama odaları nasıldı? Kabul odaları ve yemek salonları nasıldı? Kütüphane veya vestiyer odaları olarak hizmet vermek için belirli bir yer var mıydı? Evde yaşayan kaç hizmetçi vardı?

⁶² Thomas, 1987: 144.

⁶³ Kazdhan, 1985: 85-86.

⁶⁴ Vryonis, 1957: 277.

1.2. Aristokrat *Oikos*'u

1.2.1. *Oikos*'un Tanımı

“*Oikos*” kelimesi, anlam açısından detaylı incelenmesi gereken bir kavramdır. Yunanca’da “ev” anlamına gelen bu sözcük, evi yalnızca fiziksel bir yapı olarak temsil etmez. Antik Yunan’da *oikos* kelimesi üç farklı anlam içermektedir: “aile”, “aile varlıkları” (*patrimonium*) ve “ev-konut” anlamlarını da karşılar.⁶⁵ Dönemin çağdaş yazılı metinlerinde geçen bu kelime, alternatif olarak üç farklı anlamda kullanılmıştır. Bazen de metindeki tüm *oikos* kullanımı aynı anlam taşımaktadır.⁶⁶

Kelimenin farklı kullanılması yalnızca Bizans döneminde değil, hem çağdaş kaynaklarda hem de günümüz akademik literatürde anlamsal bir sorun teşkil etmiştir. Bu kelimenin kullanılışının yarattığı zorluklardan biri; kelimenin tam olarak hangi anlamında kullanıldığının belirsiz olmasıdır. Yani kelimenin mimari bir yapı olan evi mi, yoksa aile varlıklarını ya da aile ile ilgili kavramları temsil edip etmediği net değildir. Bölümün devamında kelimenin farklı anlamda açıklamaları ve bunların sosyal kurumlarla olan ilişkileri açıklanırken, tez çalışma boyunca kelimenin “konut kompleksleri” olarak kullanılan anlamına odaklanılmaktadır.

M.Ö. 5. yüzyılda Atina hukuk metinlerinde *oikos*; varlıklar ve konut anlamında kullanılmıştır.⁶⁷ Benzer şekilde Homeros ve diğer lirik şairlerin eserlerinde de konut anlamına karşılık gelecek şekilde kullanılmıştır.⁶⁸ M.Ö. 4. yy’dan sonra artık konut anlamının dışında bireyleri ifade edecek şekilde “aile” anlamında kullanılmaya başlandı.⁶⁹

Kelime üzerindeki tanım kargaşası Antik Yunan’da dile getirilmişti. Kritoboulos ile olan bir konuşmasında Sokrates, Yunanca ev anlamına gelen *oikos* ve *oikia* kelimeleri arasındaki farkı çözümlemeye çalışır;

“*Oikos*’un ne olduğunu düşünüyoruz? *Oikia* ile aynı şey midir? Ya da bir kişinin *oikia* haricinde sahip olduğu şeyler *oikos*’a dahil edilebilir mi? Kritoboulos da dedi ki; sahip olan kişi için aynı şehirde bulunmasalar bile, kişinin sahip olduğu her şey *oikos*’a dahil edilebilir.”

What do we think an oikos is? Is it the same thing as an oikia? Or are the things which a person owns outside the oikia also all part of the oikos? 'In my opinion' said

⁶⁵ MacDowell, 1989: 10.

⁶⁶ Davies, 2008: 290.

⁶⁷ MacDowell, 1989: 20.

⁶⁸ MacDowell, 1989: 10.

⁶⁹ MacDowell, 1989: 20.

*Kritoboulos, 'even if they are not even in the same city as the owner, all the things that a person owns are part of the oikos.'*⁷⁰

M.Ö. 362 yılında yazılmış olan bu paragrafta, *oikos*, en anlaşılır bir biçimde, kişinin varlıksal olarak sahip olduğu “mal, mülk” anlamında kullanılırken⁷¹; *oikia* kelimesi, direkt olarak kişiye ait “ev, özel mülk, konut” anlamında kullanılmıştır.

Oikos, İngilizcede yaygın olarak “household” yani “ev ya da aileye ait olan” anlamında kullanılır; fakat bu tam olarak doğru bir çeviri değildir. Çünkü İngilizce’de kullanılan karşılığı Yunanca’daki çok anlamlı yapıyı içine almaz. Merriam-Webster sözlüğünde, “household”, “aynı çatı altında yaşayan ve bir aile oluşturanlar; ayrıca: aynı konutta yaşayanlardan oluşan bir sosyal birim” şeklinde açıklanmaktadır.⁷² Bu açıklama, evin kendisine değil, içinde yaşayan aileye ve bir birim olarak aile sistemine işaret eder.

Daha yakın ve etkili bir çeviri olarak, Türkçe’de “ev” anlamına gelen, Farsça “*xāne*”den türemiş olan “hane” sözcüğü kabul edilebilir.⁷³ Osmanlıca’dan Türkçe’ye geçen “hane” tanımı; “ev”, “konut”, “özel bir ev veya oda”, “aile” ve “vergilendirilebilir birim” terimlerini de kapsamıştır.⁷⁴

Tomoki Okawara, Şam ve İstanbul’daki haneler ve hane halkları üzerine yaptığı çalışmasında, Osmanlı döneminde kelimenin iki temel anlam olarak “ev” ve “hane” anlamlarını birlikte taşıdığını gözlemlemiştir.⁷⁵ Bütün bunlarla birlikte bu çalışma süresince “hane” ve “*oikos*” arasındaki ilişkiyi araştıran herhangi bir akademik çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak bu iki kelime arasındaki anlamsal ilişkinin araştırılması, Anadolu’nun Ortaçağ dönemi konut mimarisi alanına önemli ölçüde katkı sunacağı kuşkusuzdur.

1.2.2. Bizans Dönemi’nde *Oikos* ve Terminolojisi

Bizans dönemi çağdaş kaynaklarında *oikos* terimi yaygın bir şekilde aristokrasi konaklarını belirtmek için kullanılmıştır. Bu terimin sıklıkla Aristokrasi konutları için kullanılmasının nedenlerinden biri; elit olmayan konutlar ve türevleri hakkında çok az bilgi bulunması olabilir. Yine de “ev” terimi herhangi bir somut anlam ifade etmeden, bir ailenin ya

⁷⁰ Xenophon, *Oikonomikos*, 1.5. (MacDowell 1989: 10)

⁷¹ bk. sayfa 7.

⁷² <https://www.merriam-webster.com/dictionary/household>; (erişim tarihi: 12.10.2017)

⁷³ ‘Hane’ kelimesiyle ilgili bir tartışma için bk.: Tomoki ö2003: “Size and Structure of Damascus Households in the Late Ottoman Period as Compared with Istanbul Households”.

⁷⁴ bk. “khane”, Redhouse’s Turkish Dictionary 1880: 548.

⁷⁵ Okawara, 2003: 56.

da ev halkının mimari bir temsili olarak anlaşılmalıdır.⁷⁶ Magdalino, *oikos*'u evde bulunan herkesle birlikte olan “hane” olarak anlatırken, bu terimi Bizans’ın en temel sosyo-ekonomik birimi olarak tanımlamakta ve hizmet etmek ile hizmet edilmek arasındaki farkı detaylı bir şekilde açıklamaktadır⁷⁷.

İdeal bir Bizans *oikos*’u, hane halkının sahibi (*despotes* veya *oikodespotes*) başta olmak üzere, onun eşi (*despoina*) ve çocukları ile birlikte evin hizmetkârlarından oluşmaktadır. Bazı durumlarda hanede erkek olmadığında kadınlar hane reisi sayılabilmekteydi.⁷⁸ Daha önde gelen hanelerde; köleler (*oiketes* veya *doulos*) ile hane içinde yaşayan ve çalışan işçiler bulunmaktaydı. Her hane, “*oikodespotes*” adıyla tanımlanmıştır.

Evin yöneticisi ya da efendisi anlamına gelen “*Despotes*” kelimesi, genellikle Tanrı, patrik ya da daha sıklıkla imparatora atfedilen bir adlandırma olarak kullanılmıştır. Bu terim, 12. yy’da Komnenos Hanedanlığı’nın, imparator ve imparator çevresinden sonra hiyerarşide en yüksekte yer alan “*Despotes*” adlı yüksek saray yöneticisini oluşturması ile birlikte yaygın bir şekilde kullanılmıştır.⁷⁹ Neville’e göre, bir şeyin sahibi onun *despotes*’i kabul edilirdi.⁸⁰ Bu tanım, Kritobolous ile Sokrates’in Oikonomikos diyalogunda yapılan tanıma uymaktadır; “kişinin sahip olduğu her şey *oikos*’a dahil edilebilir”.

9. yüzyılda *oikeios* terimi, imparatorla akrabalık bağlantıları olan kişileri adlandırmak için kullanılmıştır.⁸¹ Öte yandan *oikeioslar*, kendilerine imparatorun hizmetkarları olduğunu belirtmek için kullandıkları *doulos* kelimesiyle aynı anlamda kullanılıyordu.⁸² 12. yüzyılda, bu terim özel aristokrat hanelerini ve hane halklarını adlandırmak için kullanılmaya başlandı.⁸³ Ancak onların akrabaları ile yakın ve güvenilir hizmetkarları bu adlandırmaya dahil edilmemiştir. Yani *oikeioi* olarak adlandırmak için bir aristokrat veya imparatorluk ailesi ile kan bağları paylaşmak gerekmiyordu. Bu, Bizans’ın sosyal tarihinin bir paradoksudur: *doulos*, *oikeios* gibi davranıyor ve aynı şekilde *oikeios*, *doulos* gibi davranabiliyordu.

Bu durum, aristokrasinin imparatorluğun bir mikro kozmosu olarak nasıl yapılandırıldığına ek olarak imparatorluk sarayları ile aristokrasinin ortak değerler dünyasını nasıl paylaştığını da örneklemektedir. Demetrios Kyritses, Geç Bizans Aristokrasisi üzerine yazdığı doktora tezinde

⁷⁶ Sigalos, 2003: 299.

⁷⁷ Magdalino, 1984: 92.

⁷⁸ Neville, 2009: 70.

⁷⁹ bk. ‘*despotes*’, ODB, 1991: 614.

⁸⁰ Neville, 2009: 69.

⁸¹ ODB, 1991: 1515.

⁸² ODB, 1991: 1515.

⁸³ Kyritses, 1997: 16.

bu ikiliğe dikkat çekmektedir: aristokrasi imparatorluk sınıfına yaklaşıırken imparatorluk sarayları da daha aristokratik bir hale gelmiştir.⁸⁴

Magdalino'ya göre; "Aristokrasi kimseye hizmet etmedi, hatta başkalarının hizmetlerini talep eden, başkalarına emreden onlardı." Bu şekilde işleyen bir yönetimde, sarayı elinde tutan aristokrasinin rolü neydi? İmparator için bulundukları hizmet alanları nereleri kapsıyordu? Magdalino, imparatorluk çatısı altında çalışanların rolünü ayırt etmek için bir sonuca varmıştır: bir kısmı saray içinde görev alırken diğer kısım saray için çalışmaktadır. Saray için çalışanlar aristokratlar, genellikle sarayda yemeklere ve törenlere katılırlardı. Ancak onların bu katılımlardaki görevi sadece davetli olmaktı; imparatorluk hanesini eğlendirmek ya da saraydaki küçük işlere yardım etmek için istihdam edilmiyorlardı.⁸⁵

Bununla birlikte, Bizanslıların toplumsal yapının piramit biçimine baktığımızda, aristokratların hala imparator emrinde olduklarını görmekteyiz. İmparatorun yakın akrabaları (*oikeioslar*) bile kendini imparatorun kölesi olarak (*douloi*) olarak anılırdı.⁸⁶ Palaiologoslar döneminde, imparatorun "*doulon*"u olmak bir saygınlık simgesi olarak kabul edildi.⁸⁷ Magdalino, kendi evinde, yani *oikos*'ta hane reisi olan fakat imparator sarayında hizmet eden bu kesimin zengin bir biçimde dekore edilmiş saraylarda yaşadıklarını ifade etmektedir.⁸⁸

Geç Bizans dönemine ait çağdaş kaynaklarda *oikeios* ve *doulon* terimleri yaygın ve rastgele bir biçimde kullanıldığından, bu kaynaklar imparatorluğun iç hizmetlerinde görev alan insanların kimler olduklarının belirlenmesinde çok etkili olmamıştır. Frouke Schrijver, erken dönem Palaiologos saraylarını konu edinen doktora tezinde, yazılı kaynaklarda bahsi geçen "hizmetkârlar" için bazı terimler getirmektedir: *hyperesia* ve *therapeia*. Bu kavramlar genellikle sadakat ve imparatorluğa yakınlık ile ilgilidir. Saray görevlileri, özel toplantılar sırasında bile imparatorun bulunduğu yerdelerdi; ona yemek masasında servis yaparlar, onu giydirdiler, yatağa götürüler ve onun kişisel eşyalarına erişebilirlerdi.⁸⁹

Çalışmanın devamında Geç Bizans dönemindeki aristokrat ve imparatorluk *oikos* sakinleri hakkında bilgi verilmektedir.

⁸⁴ Kyritses, 1997: 16; Kyritses, doktora tezinde, bu bağlamda, imparatorluk mimarisinin de daha çok "aristokratik bir moda" izlediğini savunuyor. Büyük Saray'dan farklı olarak imparatorluk saraylarının yapısı küçüldü ve düzenleri değişti. Örneğin Tekfur Sarayı, Büyük Saray gibi genişleyen bir kompleks olmak yerine, daha üniter ve sıkıştırılmış bir yapıya sahipti. Bu hipotez 5. bölümde geliştirilecektir.

⁸⁵ Magdalino, 2009: 219; Magdalino bu makalesinde, hizmet etmek ve hizmet edilmek arasındaki farkı daha da detaylandırarak açıklamaktadır.

⁸⁶ Kyritses, 1997: 15.

⁸⁷ Magdalino, 1984: 94.

⁸⁸ Magdalino, 2009: 219.

⁸⁹ Schrijver, 2012: 163; Magdalino, 2009: 219.

1.2.3. *Oikos* sakinleri

Şehirdeki yaşam alanının daha sınırlı olması, geniş aileler için daha az konfor sunmuş olmalı ve kentli ailelerin sıkışık ve küçük olmaları beklenmektedir. Ancak, aristokratlar bu durumla başa çıkabilmişlerdir. Daha öncesinde de görüldüğü gibi; 11. yy'dan sonra nüfus arttıkça ve yeni varlıklı aileler ortaya çıktıkça, büyük aristokrat aileler tekrar görülmeye başlanmıştır.

Bizans'ın son hanedanı olan Palaiologoslar tarihi, 13. yy. sonrasında bir imparatorluk *oikos*'unun nasıl çalıştığını anlamak için çok iyi bir resim sunar. Palaiologoslar, 1261'de Konstantinopolis'i tekrar ele geçirdiğinde, VIII. Mikhail, karısı Theodora, iki yaşındaki oğulları Andronikos ve kayınvalidesi Eudokia ile şehre girmiş, Blakhernai Sarayı'nın restorasyonun bitişini beklerken Büyük Saray'a taşınmışlardır. O dönemde Theodora sarayda doğacak ilk erkek çocuk Konstantin'e hamileydi. Konstantin, *Porphyra*'da yani Büyük Saray'ın mor odasında doğdu ve ona Porphyrogennetos'un adını verdiler. Ardından ise Theodore ve üç kızı; Irene, Anna ve Eudokia dünyaya gelir. Bunun dışında sarayda Mikhail'e ait imparatorluk hanesinin bir parçası olan iki gayri meşru kızı da vardı.⁹⁰ Buna göre, kendisi de dâhil olmak üzere VIII. Mikhail ailesinin on bir üyesi, Blakhernai Sarayı'nda yaşadı. VIII. Mikhail'in tahtın varisi dışındaki oğulları ve kızları evlenene kadar sarayda yaşamış olmalıdırlar. 1272'de, II. Andronikos on dört yaşındayken, Macaristanlı Anna ile evlendi. Aynı yıl babası tarafından imparator olarak taçlandırıldı. Her iki imparator, 1282'de VIII. Mikhail'in ölümüne kadar sarayda yaşadılar.

II. Andronikos'un da babası gibi, büyük bir ailesi vardı. Onun saltanatı sırasında sarayda; ilk eşi Anna'dan olan iki oğlu; Mikhail (IX. Mihail) ile Konstantin, ikinci eşi Montferratlı Irene'den olan dört çocuğu; İoannis, Theodore, Simonis, Demetrios ve iki gayri meşru kızı yaşıyordu. Bunlarla birlikte, annesi Theodora ve muhtemelen geç evlenen iki küçük kardeşi Konstantin ve Theodore da sarayda bulunmaktaydı.

Bu iki örnek, 13. yüzyılın ikinci yarısında, Blakhernai Sarayı'ndaki çekirdek (imparator, imparatoriçe ve çocuk) ve geniş aile (anne ve erkek kardeşler) üyelerini ve saraydaki nüfus yoğunluğunu göstermektedir. Nüfus, 1303 yılı civarında, Irene'nin hanesiyle beraber Selanik'e taşınmasıyla azaldı.⁹¹ Bundan sonra, aile Konstantinopolis ve Selanik arasında bölünmüş oldu. 1310 yılına gelindiğinde, imparatorluk hanedanlığının sadece üç üyesi Blakhernai'de yaşıyordu; II. Andronikos ve torunları Manuel ve III. Andronikos (aynı zamanda II. Andronikos'un halefidir).

⁹⁰ Schrijver, 2012: 86.

⁹¹ Nicol, 1993: 152.

1320 yılında Manuel'in ölümü üzerine, II. Andronikos ile III. Andronikos arasında çıkan bir anlaşmazlık, III. Andronikos'un eşi Brunswickli Irene ile birlikte saraydan taşınmaya zorladı. Bunun üzerine imparator olarak tanındığı Dimetoka'ya yerleşerek Trakya bölgesini yönetti.⁹² Orada, savaşta mağlup edilen ve manastır hayatına zorlanan amcası Despot Konstantin'e karşı savaştı.⁹³

1321 kışında, yalnızca imparator II. Andronikos hala imparatorluk sarayında yaşıyordu. Daha sonraki yıllarında sadık danışmanı Theodore Metochites, ona eşlik etti.⁹⁴ Daha sonra, Sırbistan'dan Stephen Milutin ile yaşadığı acı dolu bir evliliğin sonrasında Konstantinopolis'e dönen kızı Simonis, ona katılacaktı.

İki imparator arasında bir iç savaş 1328 yılına kadar sürdü. O yıl galip gelen III. Andronikos, Konstantinopolis'e döndü. II. Andronikos, birliklerine hiçbir şiddete başvurmada başkente girme emri verse de, Theodore Metochites'inki de dâhil zenginlere ait evlerin bazıları talan edildi.⁹⁵ Eski imparatora da emekli maaşı ile birlikte hizmetkârları ile sarayda kalabilme izin verildi. Bu arada III. Andronikos, Konstantinopolis'teki amcası Despot Demetrios'un evine taşındı. 1330'da imparator III. Andronikos hastalandı ve babasını manastıra inzivaya çekilmeye zorlamak için Blachernai'ye döndü. Yaşlı imparator sonunda 1332'de öldü. Gregoras onun nasıl yalnız olduğunu şöyle ifade etmiştir:

“[...] Birdenbire tehlikeli bir kasırga ile çevrelenmiş olan imparator, uzun zaman yatağında sessizce yattı. Çevresi pek çok tuhaf ve vahşi askerle çevrelenmiş, çelikten ya da taştan bir kalbi olmayan bir adamın sonu daha başka nasıl olabilirdi? Onunla birlikte yürüyen kimse yoktu çünkü onun bütün *oikeioi* 'unu azletmişlerdi. O adam ki nerede duracağını nereye gideceğini bilemiyordu. Kısacası, çarnaçar deyim yerindeyse saçları kesildi, ona bir keşiş hayatı verildi ve adına da Antonios dendi”.

“[...] *the emperor, suddenly surrounded by a whirlwind of danger, lay silent on his bed for a long time. How else could it have gone with a man who was not made of iron and whose heart was not adamant, and who was surrounded by many strange and savage soldiers? For they had expelled all his oikeioi and there was no one to walk along with him, this man, who could not see where to stand or step. In short: willy-nilly, so to say, his hair was cut off, he was given a monastic habit and named Antonios. This is what*

⁹² Nicol, 1993: 157.

⁹³ Schrijver, 2012: 105.

⁹⁴ Schrijver, 2012: 112.

⁹⁵ Dimetoka'ya sürgün edildikten sonra Theodore Metochites'in 1330'da Konstantinopolis'e dönmesine izin verildi. Yoğun bir biçimde arınma yaşadığı Khora manastırında bir keşiş olarak yaşadı.

happened.”⁹⁶

1453 yılında, Konstantinopolis'in yıkılışına kadar Blakhernai Sarayı, Palaiologos Hanedanı, yani VI. İoannis Kantakouzenos ve ailesi tarafından kullanılmaya devam edildi (1347-1354). Palaiologoslar'ın bu kısa öyküsü, sadece Blachernai Saray'ı hakkında değil aynı zamanda saltanatın ve yüksek aristokrasinin yaşam biçimi ile ilgili de değerli bilgiler paylaşmaktadır. Bu sayede; sarayda yaşama hakkına sahip kişiler, gayri meşru çocuklar, genç yaşta evlenen kızlar ve geç evlenen erkekler gibi konuların yanı sıra kadınların rolü, imparatorluk ailesinin farklı konutları gibi pek çok konuda da bilgi edinilmektedir.⁹⁷

Çalışmanın devamında saray içindeki bazı önemli demografik gurupları irdelemektedir:

1) Hane personeli, 2) Kadınlar, 3) Çocuklar ve Gençler , 4) Yaşlılar.

1.2.3.1 Hane Personeli

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki; çalışanların hepsi sarayda ya da köşkte sürekli bir biçimde yaşamıyorlardı, sadece hane halkı bu hakka sahipti. Çağdaş literatürde uşakların yanı sıra, hadım edilen yardımcılar ve muhafızların da sarayda yaşadıklarına dair bilgiler mevcuttur.

10. yüzyıl'a tarihlenen *De Ceremoniis* adlı eser sayesinde, Büyük Saray'ın hane halkı personelinin kimleri kapsadığı konusunda daha net bir bilgiye ulaşmak mümkündür. Bununla birlikte, Pseudo-Kodinos gibi geç dönem Bizans kaynaklarında birçok alt sınıf hizmetçinin rolü ya belirtilmemiştir ya da yeterince detaylı bir şekilde verilmemiştir.⁹⁸

Magdalino'ya göre, Büyük Saray bir grup *oikoslar*'dan oluşuyordu ve her bir *oikos* 'un kendi personeli vardı.⁹⁹ Bu sistem, Palaiologoslar'ın yaşadığı Blakhernai Sarayı örneğinde görülmemektedir. İmparatorluk hane halkındaki bu sadeleşmenin birkaç nedeni olabilir. İlk olarak, çok daha büyük bir kompleksi olan Büyük Saray ile karşılaştırıldığında, geç dönem Bizans saraylarının daha küçük bir nüfus barındırması büyük bir olasılıktır. Daha önce de belirtildiği gibi, bu dönem saraylarının daha derli toplu ve küçük bir görünümü vardı. Ruth Macrides'e göre Blakhernai Sarayı'nda Büyük Saray gibi labirent geçişler yoktu, dolayısıyla törenler de daha az hareket ve alan gerektirdiler.¹⁰⁰

⁹⁶ Gregoras I, 441.21 – 442.6. (çev. Schrijver 2012: 114).

⁹⁷ Her ne kadar, Blachernai, hükümdarlık döneminde ana imparatorluk konutu olduysa da, Palaiologoi ailesi pek çok farklı konutlarda kaldı; Despot Demetrios'un evi, imparatoriçe için Selanik Sarayı, Adrianople'de ve Dimetoka'da Andronikos III kaldığı saraylar gibi.

⁹⁸ Schrijver, 2012: 24.

⁹⁹ Magdalino, 1984: 93.

¹⁰⁰ Macrides, 2015: 163.

İkinci olarak, aile ilişkilerinde ve iktidarda gerçekleşen değişimler, imparatorluk saraylarının kullanımlarında bir etkiye sahiptiler. 13. yüzyılda Latin imparatorlar, Konstantinopolis tahtını işgal ettikten sonra saltanı boyunca yazları Nikaia'da (İznik), kışlarını Nymphaion'daki (Kemalpaşa) sarayda geçirirdi.¹⁰¹ Benzer şekilde, 14. yüzyılda, İmparatoriçeler - Montferratlı Irene'sinin ve Savoylu Anna'nın yaptığı gibi – saltanatlarını başkentin dışına taşımışlardır.¹⁰² Bizans'ın son yüzyıllarında, daha önceki zamanlarda olduğu gibi, Büyük Saray'da sürekli olarak yaşayan bir belirli bir imparatorluk hane halkı (*oikos*) yoktu.

Daha önce verilen nedenlerden ötürü, 12. yüzyıldan sonra saraydaki imparatorluk ailesinin yanında yaklaşık olarak kaç hizmetçinin yaşamakta olduğu hakkında bilgi vermek zordur. Bununla birlikte, Pseudo-Kodinos, 14. yüzyılda Blakhernai Sarayı'nda çalışan bazı personeller hakkında bilgi vermektedir.

parakoimomenos tou koitonos: Saray nazırı.

koitonarioi: Nazır yardımcısı.

domestikos tou domestikeiou: İmparatorluk garsonu (*epi tes trapezes*'e tabak servis eder.)

epi tes trapezes: *domestikos tes trepezes*'in asistanı.

domestikos tes trepezes: *megas domestikos*'a tabak taşıyan kişi.

megas domestikos: Baş servisçi (İmparatora direkt olarak servis yapan kişi).

pinkerness: İmparator masasında içki servis eden kişi.

komes: İmparatorluk ahırından ve atlarından sorumlu kişi.

paidopoula: Vestiarion'a ait köleler.

paramonai: Saray bahçesinde görevli kılıçlı saray muhafızı.

tzakones: Mızraklı saray muhafızı.

mourtatoi: Saray okçusu.

kortinarioi: Silahsız saray muhafızı.

Vardariots: Kapı gözetleyicisi.

Varangians: *triklinos* ile imparatorun yatak odasının kapı bekçisi.

¹⁰¹ Çağaptay, 2010: 360.

¹⁰² Örneğin, Montferratlı Irene ve Savoylu Anna gibi. II. Andronikos'un ikinci eşi olan Montferratlı Irene, 1303'te üç oğluyla birlikte Selanik'e taşındı ve 1317'deki ölümüne kadar saltanatı bölmüş oldu. Aynı şekilde, 1351'de Selanik Konstantinopolis'ten ayrılan III. Andronikos'un ikinci eşi Savoylu Anna da 1365'teki ölümüne kadar saltanatı bölmüştür.)

Pseudo-Kodinos, altı saray muhafız grubunu isimlendirse de (*paramonai, tzakones, mourtatoi, kortinarioi*, Vardariots ve Varangians), bunların bölümlerinin büyüklüğü hakkında bir bilgi yoktur. 10. yüzyıldan itibaren, her yeni bir imparatorun hükümdarlığı ile beraber bu muhafız bölümleri de sürekli olarak değiştiriliyordu.¹⁰³ Mark Bartusis “The Late Byzantine Army” adlı eserinde, 1204'ten sonra, bütün saray muhafızı bölümlerini korumak için yeterli mali kaynağın olmaması sebebiyle bunların ortadan kalkmasının bir nedeni olabileceğini belirtmektedir.¹⁰⁴

Sarayda inşaatçılar ve zanaatkârları denetleyen *palatophylax* veya binaların ve sarayın bakımından sorumlu *rogatores*, gibi diğer personellerin de sarayda daimi olarak kalması mümkün değildi.

Hizmetkarların bir kısmı hadımlardan oluşmaktaydı. Onlar efendilerinin belirli ihtiyaçlarını karşılamak için eğitilmiş ve donanımlı çalışanlardı. Hadımların, imparatorluk ve aristokrasi *oikos*larında yönetim ve denetim ile ilgili pek çok sorumlulukları vardı. Saraydaki çocuklara öğretmen olarak hizmet vermelerinin yanı sıra kadınların kaldıkları odalarla da ilgileniyorlardı.¹⁰⁵

Bunların yanında, kaynakların çoğu imparatorluk sarayında hizmet veren kişilere atıfta bulunurken; imparatorun yakın akrabalarının bir kısmına, gardiyanlar ve mabeynciler gibi hizmetlileri kapsayan *pronoia* verildiğine değinilmektedir.¹⁰⁶

Şüphesiz ki geç dönem Bizans imparatorluk ve aristokrasi *oikos*'larında evde sürekli çalışan personeller mevcuttur.

1.2.3.2 Kadınlar

İdeal bir aristokrat eş için doğurganlık, eşine olan sevgi, ihtiyaç duyanlar için şefkat ve hayırseverlik gibi asalet özellikleri şarttı.¹⁰⁷ Yasal anlamda, Bizans toplumundaki kadınların temel işlevi, üremedir.¹⁰⁸ Bu üreme işlevi, özellikle Komnenoslar döneminde akrabalık sistemi kurulduğunda, *oikos*'un devamlılığına hizmet etmiştir.¹⁰⁹ Aslında, baskın ailelere soy devamlılığı sağlamak, kadınlara hane halkının yönetiminde aktif bir konum sağlamıştır.

Angeliki Laiou'ya göre, 11. yüzyıldan 14. yüzyıla kadar, aristokrat kadınlarının çok önemli ekonomik işlevleri vardı.¹¹⁰ Saltanatı sırasında, I. Aleksios Komnenos annesi Anna

¹⁰³ Bartusis, 1992: 272.

¹⁰⁴ Bartusis, 1992: 272.

¹⁰⁵ Ringrose, 2007: 82.

¹⁰⁶ Schrijver, 2012: 167.

¹⁰⁷ Schrijver, 2012: 86.

¹⁰⁸ Laiou, 1992: 234.

¹⁰⁹ Hill, 1999: 139.

¹¹⁰ Laiou, 1992: 252.

Dalassene'e mali ve ekonomik kaynaklar üzerinde tam kontrol yetkisi verdi.¹¹¹ 14. yüzyılda, varlıklı kadınlar şehir ekonomisine katılmışlar, perakende ve uzun mesafe ticaret gibi faaliyetlerde bulunmuşlardır.¹¹²

Aristokratik çevrede bulunan kadınlar, kocalarının ölümünden sonra ekonomik bağımsızlıktan yararlanmışlardır. Dulların aile mülkiyeti ve çeyizlerin üzerinde kontrollü bir yönetimi vardı.¹¹³

Bu gerçek, Bizanslı kadının sadece ev meseleleriyle ilgili münzevi bir varlık olduğu fikri ile çelişir. Kazhdan, Bizans toplumundaki kadınların rolünün ikilemine işaret etmektedir: “Bir yandan, kadınların odalarına hapsedildiklerini duyarken, diğer yandan özgürce hareket ettiklerini, ekonomik faaliyetlere ve ziyafetlere katıldıklarını duymaktayız”.¹¹⁴

Kadınlar, mahallelerine kapatılmışlar mıydı? Tam anlamıyla kaynaklar, imparatorluk saraylarında ve aristokrat hanelerinde kadınlara özel (ve bazen kadın hapsi olarak anılmış) bir alan bulunduğunu öne sürmektedirler. Yaygın olarak bu alan kadınlar odası veya *gynaikonitis* olarak adlandırılmıştır.

Saraylardaki kadın mekânları hakkında pek fazla bilgi yoktur. Geç Bizans kadınlarının daha erken dönemlerdeki kadınlarından daha az ayrımcılığa uğradıklarına inanılmaktadır. Erkekler ve kadınlar arasında fiziksel bir ayrım olduğuna dair arkeolojik bir kanıt yoktur, ancak bu bunun olmadığı anlamına gelmez. Anna Komnene, bir sekreterin kadın mekanlarını, imparatorun toplantı düzenlediği kabul odasından ayıran bir perdenin arkasında saklandığını anlatır. İmparator devlete karşı bir vatana ihanet davasını ortaya çıkarmak üzere senatonun da buna şahit olmasını isteyerek sekreterin olan biteni kaydetmesini emretti.¹¹⁵ Bu hikaye, sadece kadınların erkeklerden ayrı bir saraya sahip olduğunu değil, aynı zamanda kadın saraylarına erkekler tarafından müdahale edilemediğini ifade etmektedir. Parani, imparatorluk saraylarındaki kadın ve erkek mekânlarının bölünmesinin kadınlara yönelik bir ayrıma kanıt olarak gösterilmediğini, ancak imparatorluk statüsünü gösteren bir nitelik olduğunu öne sürer.¹¹⁶ Gerçekten de, perdeler sadece kadınları kamudan ayrı tutmak için değil, aynı zamanda imparator ile ayırmakta bir aracı olarak kullanılıyorlardı.¹¹⁷

¹¹¹ Anna Komnene, büyükannesi şöyle der: “[...] my grandmother was so clever in business and so skilful in guiding a State, and setting it in order, that she was capable of not only administering the Roman Empire, but any other of all the countries the sun shines upon.” Comnena, ‘Alexiad’ Book III, VII (çev. Dawes, 2000: 61)

¹¹² Laiou, 1992: 247.

¹¹³ Nikolaou, 2016: 157. Laiou, 1992: 247. Bizans ekonomisindeki aristokrat kadınların rolü için bk.: Laiou, 1992: 233 – 260.

¹¹⁴ Hennessy, 2010: 82.

¹¹⁵ Anna Komnene (çev. Dawes, 2000: 292.)

¹¹⁶ Parani, 2018: 12.

¹¹⁷ Parani, 2018: 12.

1.2.3.3 Çocuklar ve Gençler

“That is no country for old men.”

Sailing to Byzantium

W.B. Yeats

Cecily Hennessy'ye göre, Bizans'ın genç nüfusu bugünün Batı toplumuna göre daha fazlaydı. Nüfusun çoğunluğunu yirmi yaşın altındaki çocuklar, ergenler ve gençler oluşturmaktaydı.¹¹⁸

Mülklerinin idaresinden erkekler yirmi, kadınlar ise on sekiz yaşından itibaren sorumlu kabul edilmelerine rağmen, yasal olarak insanlar yirmi beş yaşına kadar genç sayılırlardı.¹¹⁹

Gayrimeşru çocuklar, toplumdan dışlanmadığı görülmektedir.¹²⁰ Palaiologos'un gayri meşru kızları, üvey kardeşleriyle Blakhernai Sarayı'nda birlikte yaşamaktaydı.

Briggite Pitarakis'e göre, ebeveynlik sevgisi ve duygusu, geç dönem Bizans toplumunun karakteristik özelliği idi. Ortaçağ ebeveynlerinin çocuklarına duygusal olarak bağlı olmadıkları ve çocukların ebeveynleri tarafından yetişkin olarak görüldüğü şeklindeki yaygın inanın aksine Pitarakis, çocuklara yönelik duygu ifadelerinin mektup, şiir ve dini imgelerde iyi bir şekilde görüldüğünü ifade etmektedir (Res. 2). Soy, aile bağları ve dostluğa vurgu yapan bu tutum, 11. yüzyılın yeni aristokrat ve entelektüel eğilimleri tarafından desteklenmekteydi.¹²¹

Evlenme için asgari yaş erkekler için on beş, kadınlar için on üç idi. Ancak, yasal olarak çocuklar yedi yaşında nişanlanabilirlerdi.¹²² İmparatorluk ve aristokrasi aileleri için, nişanlar ve evlilikler, egemen aileler arasında ittifaklar kurmaya hizmet eden diplomasi araçları olarak görülmüyordu. Kızlar, çok küçük yaşlarda, cinsel taciz riski göz önünde bulundurularak nişanlısı veya kocasının evine gönderilirlerdi.¹²³

1299 yılında, Montferratlı İrene ve II. Andronikos'un en küçük kızı Prenses Simonis, Sırbistan'dan II. Stefan Uroš Milutin ile evlendi. Kız beş yaşındayken, Stefan 40 yaşındaydı. Çağdaş tarihçi Nicephoros Gregoras'a göre, Milutin ona sekiz yaşında tecavüz etti. Prenses Simonis'in rahmi bu yüzden hasar görmüş ve ilerleyen yaşlarında da çocuk sahibi

¹¹⁸ Hennessy, 2010: 82.

¹¹⁹ Moffatt, 1986: 706.

¹²⁰ Hennessy, 2010: 84.

¹²¹ Pitarakis, 2009: 175.

¹²² Moffatt, 1986: 706.

¹²³ Moffatt, 1986: 711; Lascaratos, 2000: 1086.

olamamıştır.¹²⁴ Simonis evliliği boyunca acı çekti. Kocasının ölümünden sonra bir rahibe oldu ve Konstantinopolis'e geri döndü. Yaşlı babasına bakarken Blakhernai Sarayı'nda yaşadı.¹²⁵

Aristokrasinin evlenmemiş oğulları ve kızları, normalde bir manastıra katılıp rahip ya da rahibe olurlardı. Bu kutsal yaşam tarzına girmenin en erken yasal yaşı ondur. Çocuklarını manastıra göndermek için yeterli maddi kaynağa sahip olmayan yoksul ailelerin çocukları, *oikos*'un bir parçası olarak kalmışlardır.

Tahtın mirasçısı olmayan imparator evlatları söz konusu olduğunda, evlendikten sonra kendi evlerinde yaşamaları bekleniyordu.¹²⁶ II. Andronikos'un iki kardeşi olan Konstantin ve Theodore, geç bir yaşta (otuzlarının yakınında) evlendiler. Evlenmeden önce, hanedanlığın geri kalanıyla birlikte Blakhernai Sarayı'nda yaşamışlardır.

Bizans'ta eğitim zorunlu değildi. Okullar özel olduğundan, genellikle öğretim ücretleri yüksektir.¹²⁷ İlköğretim, kiliselerde veya manastırların avlularında gerçekleştirilirken, ortaokulların şehir merkezlerinde kendi binaları vardır. Öğrenciler tüm günü okulda geçirirlerdi. Bununla birlikte bazen şehirde yaşamayan öğrenciler için yatılı imkanlar sunulurdu.¹²⁸ Bazı çocuklar da evde anneleri ya da öğretmenleri tarafından eğitilirlerdi. Annesi İrini tarafından seçilen bir hadımdan öğretim gören Anna Komnene'nin durumu böyledir.¹²⁹

Çocukların elbise ve aksesuarlarına gelindiğinde, genellikle tunik giydikleri söylenebilir. Varlıklı çocuklar statü ve şanlarını göstermek adına mücevher takar, lüks kıyafetler giyerlerdi.¹³⁰

Pitarakis, oyuncakların genellikle hediye olarak verildiğini ve “yetişkinler ve çocuklar arasındaki önemli bağın mekanizması” olarak sunulduğunu öne sürmektedir.¹³¹ Genellikle tekne, at, tekerlekli ahşaptan yapılmış oyuncaklarla oynanır, bu oyuncaklar yetişkinliğin bir taklidini oluşturmurlardı. Örneğin kızlar anneliğin bir taklidi olarak oyuncak bebeklerle ilgilenir, onlarla oynarlardı. Bunların yanında; çingiraklar, hayvan kemikleri, toplar ve düdükler imparatorluğun gençleri arasında popüler oyuncaklardandı.¹³²

Çocukların çalışmasına izin verilirdi. 10. yüzyılda, zengin bir aileden gelen Nikon Metaneites, aileye ait mülklerde çalışan işçileri denetlemiştir.¹³³ Erkeklerin on altı yaşında

¹²⁴ Lascaratos, 2000: 1086.

¹²⁵ Schrijver, 2012: 106.

¹²⁶ Moffatt, 1986: 706.

¹²⁷ OHBS, 2008: 786.

¹²⁸ OHBS, 2008: 788.

¹²⁹ Tougher, 2008: 121.

¹³⁰ Pitarakis, 2009: 177.

¹³¹ Pitarakis, 2009: 218.

¹³² Hennessy, 2010: 88.

¹³³ Pitarakis, 2009: 247.

orduya katılmalarına izin verildi. Bu yaşa gelen tahtın varisi, hükümdarın vekili olarak yönetme yetkisine sahip olurdu.¹³⁴

8. yüzyılın ortalarından itibaren imparatorluk gelenekleri çerçevesinde, hanedan çocukları *porphyra* yani Büyük Saray'ın Mor Odası'nda doğmuşlardır, bu yüzden *porphyrogenetos* yani “morun içine doğan” olarak adlandırılmışlardır. Bu oda mor bezlerle dekore edilmiştir. 1261 yılında, VIII. Mikhail ve Theodora'nın ikinci oğlu olan Konstantin'in, Büyük Saray'ın Mor Odası'nda doğmuş olmasına rağmen,¹³⁵ Blakhernai Sarayı'nın kendi *porphyra*'sı olup olmadığı bilinmemektedir.

Palaiologoslar döneminde, imparatorların en büyük oğullarını sadece halefleri olarak değil, aynı zamanda onları yaşamları süresince imparator olarak taçlandırmaları bir imparatorluk özelliği idi. Schrijver'e göre II. Andronikos Palaiologos, hala bir çocukken *basileus* olarak adlandırıldı.¹³⁶ Yedi yaşında olan II. Andronikos, 1265 yılında babası VIII. Mikhail tarafından halefi olarak ilan edildi ve 1272'de resmen taçlandırıldı. Babasının 1282'deki ölümüne kadar hükümdarlık yapmadı. Böylesine bir sistem, hanedanlara karşı hiçbir tehdit veya mücadeleci tavır olmadığını garanti ediyordu.

1.2.3.4 Yaşlılar

Kommenoslar ve Palaiologoslar hanedanlarının üyeleri arasındaki yaş ortalaması 60 yaşın üzerindedir. Aynı rakamlar ortalama olarak aristokrasinin diğer üyeleri için de geçerliydi. Palaiologoslar dönemindeki iyi eğitim görmüş birinin ortalama yaşam süresi 67 yıldan daha uzundur.¹³⁷

Varlıklı aileler yaşlıları için iyi bir beslenme, daha fazla rahatlık ve daha iyi bir yaşam standartı sağlayabilirdi. Anna Komnene'nin büyükannesi Anna Dalassena, VIII. Mikhail'in kayınvalidesi Eudokia, III. Andronikos'un büyük annesi Theodora ve II. Andronikos, yaşlılıkları süresince imparatorluk sarayında yaşadılar.

Diğer başka tanınmış yaşlı insanlardan bazıları da bir manastıra çekilirlerdi. Manastır yaşamının seçilmesinin çeşitli nedenleri vardı. Tarihçi ve senatör George Sphrantzes ve eşi Helen, Osmanlı'nın Konstantinopolis'i fethetmesinden sonraki yıllarda Korfu'daki bir manastıra çekilmişlerdir. Dul olmak da manastıra çekilmek için bir sebepti.¹³⁸

¹³⁴ Hennessy, 2013: 1456.

¹³⁵ Macrides - Munitiz – Angelov, 2013: 27 dipnot 2.

¹³⁶ Schrijver, 2012: 88.

¹³⁷ Talbot, 1984: 269.

¹³⁸ Talbot, 1984: 276.

Taht için tehdit oluşturan kişiler de manastıra çekilmeye zorlanabilirlerdi. III. Andronikos tarafından rahip olmaya zorlanan Theodore Metochites, II. Andronikos ve onun oğlu Despot Konstantin buna örnek olarak verilebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇAĞDAŞ KAYNAKLARDA ARİSTOKRAT KONUTLARI

2.1. Çağdaş Kaynaklarda Aristokrat Konutları

Bizans yazılı kaynaklarında aristokrat hane halklarıyla ilgili az sayıda da olsa bir takım bilgilere ulaşılır. Bu bölüm, 10. ve 15. yüzyıllara ait yazılı kaynakların bir derlemesini bir araya getirmektedir. Bu metinlerin biçimleri oldukça çeşitlidir: vasiyetnameler, şiirler, mektuplar, minyatürler, tarihi metinler ve seyahatnameler.

Seçilmiş olan metinler, aristokratik meskenlere ve bunların mimari özelliklerine doğrudan ya da dolaylı bir şekilde atıfta bulunmaktadır. Ancak Charalambos Bouras notları gibi, sözleşmeler ve vasiyetnameler dışındaki Bizans metinleri, tanımlamalar veya açıklamalardan ziyade “edebi bir üslup yaratmak” amacıyla yazılmışlardır.¹³⁹ Konutlarla ilgili ilk elden kaynaklara göre yorumlamada bazı şüpheler vardır. Ancak bu kaynakların tamamının ele alınmasıyla yorumlanabilir bir konudur. Bununla birlikte, daha önce de tartışıldığı gibi, birincil kaynaklar arkeolojik kanıtların temel bir tamamlayıcısıdır.

Yazılı kaynaklarda adı geçen aristokratik konutların birçoğunun yeri tam olarak belirlenememekle birlikte, bu yapılar bir bütün olarak analiz edilememektedir. Yazılı kaynaklarda, mimari yapıların cephe özellikleriyle ilgili ayrıntılı betimlemeler genelde kilise binaları için yapılmıştır; aristokrat ve imparatorluk saraylarının dış görünüşü ile ilgili böyle detaylandırmalara gidilmemiştir.¹⁴⁰

Seçilen metinler, orta ve geç Bizans dönemlerinde aristokrat evlerinin nasıl algılandığını anlamaya yardımcı olmaktadır. Yazılı kaynaklar; yerleşim düzeni, çevre, kat sayısı, yapı malzemeleri, aydınlatma, mobilya, dekorasyon ve sirkülasyon hakkında önemli bilgiler sağlarlar.

Bu bölüm iki kısımdan oluşmaktadır: İlk kısımda, beş aristokratik konut kompleksi, beş farklı çağdaş yaklaşım çerçevesinde açıklanacaktır. İkinci kısımda ise, ortak özellikler saptanarak bunların analizi yapılacaktır. Yapılan analiz diğer yazılı kaynaklardan yararlanılarak tamamlanacaktır. Bu kısımda yapılan analizden elde edilen sonuçlar, tezin dördüncü bölümünde arkeolojik kanıtlarla karşılaştırılarak desteklenecektir.

¹³⁹ Bouras, 1983: 3.

¹⁴⁰ Schreiner, 2013: 38.

2.1.1. Mikhail Attaleiates'in Evi - Konstantinopolis

Mikhail Attaleiates, 1060 ve 1070'lerde Konstantinopolis'te aktif bir yargıç, senatör ve tarihçiydi. Onun vasiyetnamesi, *Diataxis*, taşınır malların ve taşınmaz mülklerin önemli bir listesini içermektedir. Attaleiates, *Rhaidestos* şehrinde, *Diataxis*'te ayrıntılı bir şekilde tanımlanmayan en az iki evin yanında, Konstantinopolis'te de iki eve sahiptir.¹⁴¹

Attaleiates'in Konstantinopolis'teki evleri yan yana olduklarından bu iki binayı “Kutsal Ruh'un mimari becerisiyle” ilişkilendirmek istiyordu. Bu yüzden bu yapılar ortak bir biçimde tekmiş gibi algılanmışlardır. Lady Anastasos'tan satın alınan ev (A Evi), bir kilisenin yanındaydı. Evin zemin katında “*triklinos*” ve üst katta “dar ve uzun bir galeri” (*heliakos*) vardı.¹⁴² Galeri, Lady Euphrosyne'den satın aldığı evin (B Evi) avlusuna bakıyordu. B Evi, üç katlıydı ve aşağıda bir değirmeni vardı.

Üç katlı binanın, zemin kattaki değirmeni ile birlikte mi yoksa değirmen haricinde mi üç katlı sayıldığı belirsizdir. Attaleiates'in betimlemesi belirsiz olsa da, Simon Ellis bu konut kompleksinin bir rekonstrüksiyon çalışmasını yapmıştır.¹⁴³ (Res. 3)

Kompleks, bir kilise ve avlu etrafında düzenlenmiş çok katlı müstakil evlerden oluşuyordu. Değirmenin yeri, B Evi'nin zemin katındaki hizmetkarlara erişim için de kullanıldığını göstermektedir.¹⁴⁴

2.1.2. Botaneiates Sarayı - Konstantinopolis

"Botaneiates" evinin envanter dosyasında, sarayın 1192'de II. Isaac tarafından Ceneviz'e verildiği kayıt edilmiştir.¹⁴⁵

Bu kompleks, avlu etrafında kurulmuş sayısız müstakil yapıdan oluşuyordu. Binalar arasında bir banyo kompleksi, çardaklar, ahırlar, tahıl ambarı, kubbeli alt yapılar, bir sarnıç, teraslar ve zengin bir şekilde dekore edilmiş bir kilise vardı. Bunların yanında saray, birkaç da konut içermekteydi. Yedi konut iki katlıydı ve “bir kemer şeklinde, avluya bakan ve eğimli çatılı” bir terası vardı. Liste ayrıca “büyük mermer saçak” ve “*opus sectile*” ile dekore edilmiş büyük bir yemek salonuna (*triklinos*) sahip olan “büyük bir konut” dan bahsediyor.¹⁴⁶

¹⁴¹ Attaleiates, the *Diataxis* (çev. Talbot 2000: 335 - 336).

¹⁴² Attaleiates, bu dar ve uzun galeriyi “στενοεπιμήκους ηλιακού” olarak adlandırır. bk. Attaliates, la *Diataxis* (çev. Gautier, 1981: 27).

¹⁴³ Ellis, 2013: 261.

¹⁴⁴ Dark, 2004: 85.

¹⁴⁵ Magdalino, 1984: 95.

¹⁴⁶ Angold, 1984: 256.

2.1.3. Digenes Akrites'in Düşsel Sarayı

Digenes Akrites'in Düşsel Sarayı hakkında önemli bir kaynak, 12. yüzyıla ait destan şiiri "Digenes Akrites"dir. Şiirin ikinci kısmı olan *Digeneid*, Digenes Akrites'in savaşları ve kahramanca yaşamını konu alıyor. Birçok serüvenin ardından, Akrites kendisi ve karısı için Fırat Nehri yanında lüks bir saray inşa etmiştir. Sarayın mimari betimlemeleri oldukça belirsiz kalmış olsa da, iç tasarımı iyi bir şekilde açıklanmıştır.¹⁴⁷

Düşsel Sarayı ve bahçeleri “yumuşatılmış mermer” den yapılmış bir duvarla çevriliydi.¹⁴⁸ İçeride, üç katlı, kesme taşlardan yapılmış, üst pencereci dikdörtgen ve sütunlu bir yapı vardı.¹⁴⁹ Arkada, ikinci bir yapı vardı.¹⁵⁰ Bunun bitişiğinde, merdivenli, pencereci bir kule ve haç biçiminde bir üst oda vardı.¹⁵¹ Kompleks ayrıca şunları içeriyordu: iki yemek odası, muhtemelen zemin katta yer alan; bir banyo, bir misafir odası ve St. Theodore'a adanmış bir kilise. Kompleksin bahçesi meyve ağaçları, kokulu çiçekler ve cıvıldaayan kuşlar ile doluydu.

2.1.4. Theodore Metochites'in Sarayı

1328'de, Andronikos II, babasına karşı verdiği uzun bir iç savaş sonunda galip olarak Konstantinopolis'e döndüğünde, birliklerinin herhangi bir mülke zarar vermemesini emretti. İmparatorun emirlerine rağmen, yönetici Theodore Metochites'in evi yağmalandı ve yıkıldı.¹⁵² Bunun acısı ve kederiyle Metochites, sarayın güzellikleriyle ilgili bir şiir yazdı. Edebi üslup özelliklerinden dolayı binaların mimari özellikleri şiirde detaylı bir şekilde tanımlanmamıştır.

Şiirin Mikhail Featherstone tarafından yapılmış çevirisinde; Metochites bir taşınmaz mal olarak kendi mülküne atıfta bulunur. Bu mülkü hem kendinin hem de çocuklarının yaşadığı bir yer olarak tanımlar. Sarayını bir kompleks olarak; parlak taşlarla yapılmış bağımsız bir kilise ile birlikte banyolar, sarnıçlar ve galerilerle çevrili bir avludan oluştuğunu vurgulamaktadır. Su, boruların içinden evin diğer bölümlerine aktarılmış, bu yaz aylarında soğutma sistemi olarak kullanılmıştır.¹⁵³ Avlunun etrafında galeriler vardır. Eve giden yollar yassı kaldırım taşları ile yapılmıştır. Mülk aynı zamanda satın aldığı eski çiftlik evlerini ve ekili alanları da kapsıyordu.

¹⁴⁷ Bu yeniden inşa, “Digenes Akrites” in aşağıdaki çevirilerine dayanmaktadır: Sathas ve Legrand, 1875: 223 – 235 (Trabzon el yazması); Mavrogordato, 1956: 215 – 223 (Grottaferrata el yazması); Jeffreys, 1998: 203 – 209 (Grottaferrata el yazması).

¹⁴⁸ Jeffreys, 1998: 203-16.

¹⁴⁹ Mavrogordato, 1956.

¹⁵⁰ Legrand, 1875: 227.

¹⁵¹ Sathas ve Legrand, 1875: 229 Lucy-Anne Hunt'a göre kulenin balkonu da vardı. Hunt, 1984: 143.

¹⁵² bk. dipnot 91.

¹⁵³ Metochites, ‘Poems to Himself’: 155-235 (çev. Featherstone, 2000: 119 - 123).

Khora Manastırı, Metochites'in bağısladığı ince işlenmiş mozaikler ve fresklerle ünlüdür. Bu yüzden muhtemelen kendi evinin mimarisi ve iç dekorasyonu da lüks ve titizlikle yapılmıştır. Khora'da görülen su çeşmesi ve bahçeler, Metochites'in sarayını hatırlatan anılar sayılabilir.¹⁵⁴ (Res. 4)

2.1.5. Büyük Komnenoslar Sarayı

Geç Dönem Bizans İmparatorluk saraylarından olan Büyük Komnenoslar Sarayı'nı, 1439 yılı civarında Trabzon'da, Kardinal Bessarion, oldukça detaylı bir biçimde yazmıştır.. Büyük Komnenoslar Sarayı, Akropolis'te, Karadeniz manzaralıydı. Saray, Epiphaneia adında merkezi bir meydanın etrafında salonlar, daireler, kuleler ve şapellden oluşuyordu.¹⁵⁵

Bessarion, yapıyı açıklarken sarayın dışında başlar. Bu görkemli kompleks batı duvarını Akropolisle paylaşıyordu. Akropolün duvarlarından daha yüksek olan saray ve kuleler zeminin üzerinde yükselmekteydi. Kuzey tarafında, hizmetkârların kısımları ile bir avlu etrafında sıralanan diğer ek binalara bir giriş bulunmaktaydı. İmparatorluk sarayı avlunun ortasında çevresindeki ek binalardan daha yüksektir. Sarayın içine girdikten sonra, bir tarafta merdivenler “çok sayıda insanı barındırabilecek” panoramik pencereli bir kabul salonu çıkarken; diğer tarafta, zengin bir şekilde dekore edilmiş kubbeli bir taht odasına çıkmaktaydı. Binanın sonunda bir taht odası daha vardı. Bir kürsü üzerinde duran taht, dört sütun üzerinde desteklenen, mermerden yapılmış korkuluk levhaları çevrili, piramit şeklinde bir bölmede bulunmaktaydı.¹⁵⁶

Bessarion konumları belli olmasa da birkaç odadan daha bahseder; imparatorun “devlet ileri gelenlerine görkemli ziyafetler” vereceği başka bir *triklinos* vardır. Bunun yanında, “Yaratılış anıtlarını içeren” kütüphane olabilecek bir oda ile birlikte lüks bir şapel, sütunlarla ayrılmış diğer salonlar, antreler, teraslar ve odalar bulunmaktadır.¹⁵⁷

16. yüzyılda, Bessarion'un öğrencisi olan Piskopos Alexius Celadenus, Yunan bir İncil yazmanı görevlendirdi. Bir tablo, kitabı Papa II. Julius'a veren Piskopos'u göstermektedir; kitabın Konstantinopolis'ten Trabzon'a olan yolculuğu alt kısımda tasvir edilmektedir (Res. 5).¹⁵⁸ Bessarion'un betimlemesinin temel özelliklerinden bazıları tablodan hareketle anlaşılmaktadır; deniz manzaralı, yüksek kuleli bir akropolis ile çok katlı binalardan bahsedilmektedir.

¹⁵⁴ Constantinides, 2002: 98.

¹⁵⁵ Bryer – Winfield, 1985: 179.

¹⁵⁶ 1404'te sarayı ziyaret eden González de Clavijo da benzer bir taht odasını tarif etmektedir: “una sala que era en un sobrado”: Clavijo, 1999.

¹⁵⁷ Bessarion, *Encominium of Trebizond*, (çev. Mango, 1986: 252).

¹⁵⁸ Evans, 2004: 542.

2.2. Konutlar Arasındaki Ortak Özellikler

2.2.1. Kompleks Formu

Bir çok akademisyen, Ortaçağ Bizans saraylarının bir avlu etrafında düzenlenmiş bir grup yapıdan ve bir kiliseden oluştuğunu kabul etmektedirler.¹⁵⁹ Benzer şekilde, yukarıda bahsedilen tüm betimlemeler, bağımsız duran bir kilise barındıran bir avlu etrafında sıralanmış bir bina kompleksini tanımlamaktadır.

Komplekslerden bahsedilirken, bir açıklama yapılması gerekmektedir: Örneğin, Theodore Metochites'in evi konusunda Featherstone'un çevirisi – şiirsel olması gerçekliğini bir kenara bırakırsak – önemli bir anahtardır. Şiirinde anlatıldığı gibi Metochites'in mülkü sadece bir kompleks değildi. Oğulları, çiftlikleri ve ekili arazilerinin *oikia*'sını da kapsayan bir mülktü. Sokrates tarafından tanımlandığı biçimiyle bir *oikos* 'u ifade ediyordu.¹⁶⁰

Magdalino'ya göre, yapılar için yeterli alan bulunduğundan Konstantinopolis'teki aristokrat kompleksleri yatay bir düzleme yayılır şekilde inşa ediliyorlardı. Ayrıca, yatay büyüme sayesinde eski yapılar da yenilere eklenmiş veya yeni yapılarla bir uyum oluşturmuşlardır.¹⁶¹

Hem Attaleiates hem de Metochites önceden var olan binaların satın alınmasından bahseder. Attaleiates'in yaklaşımına göre bunun amacı, “Kutsal Ruh'un mimari ustalığı özelliği ile bir “bağ kurmaktır”, çünkü yapıların tümü Kutsal Ruh ustalığının bir araya getirdiği parçalar ve uzuvlar ile birleştirilmiş olmalı ve miras alınmış ortak bir ustalığa tabi olmalıdırlar ”.¹⁶²

Attaleiates'in yapıları nasıl bağladığını anlamak mümkün olmasa da, bütünleşik bir kompleks oluşturma niyeti açıktır. Metochites'in satın aldığı yapıların işlevi ve yeri hakkında fazla bilgi verilmemektedir. Yapılar, bağımsız bir şekilde ya da yeni bir binaya bağlı olarak yapılmış olabilirler. Ancak bu, bütünleşik daireleri ve ek odalarıyla merkezi bir sarayın olmadığı anlamına gelmemektedir. 14. yüzyılın modasına göre, Metochites'in sarayının “sağlam” ve “haşmetli” duran çok katlı ve blok şeklinde bir yapı olması daha muhtemeldir.¹⁶³ Metochites'in sarayı, mülkü kapsamında gerçek bir konut kompleksiydi.

2.2.2. Üst Kat ve *triklinos*

Konstantinopolis fethinin ilk günlerinde Fatih Sultan Mehmet, “kentin içinde bulunan zenginlere ait bahçeli evleri, tarlaları ve üzüm bağlarını asilzadelere ve kendi hane halkına

¹⁵⁹ Magdalino, 1984; Dark, 2004: 86.

¹⁶⁰ Sokrates hakkında detaylı bilgi için bk. s. 12.

¹⁶¹ Magdalino, 1984: 96.

¹⁶² Attaleiates, the Diataxis: 27 (çev. Talbot 2000: 335).

¹⁶³ Metochites, ‘Poems to Himself’: 155 (çev. Featherstone, 2000: 119).

bağışladı. Bazılarına güzel kiliseleri, özel konutları olarak verdi”. Evleri imparatorluk hazinesine kattıktan sonra, sadece kendi halkına değil, Hristiyanlara ve Yahudilere de belirli bir süre vergi muafiyeti sağladı. Başta, asillere de kalmaları için izin verildi, ancak Sultan kendisine karşı planlanan bir komplo hakkında uyarıldıktan sonra hepsi infaz edildi.¹⁶⁴

Sultan, 1455 yılında tamamlanan Galata’da ve İstanbul’da bir envanter çalışması yapılması için emir verdi. Ne yazık ki, İstanbul ile ilgili sadece 37 sayfa arşiv kayıtları bulunmuştur. Yapılan envanter çalışması 2012 yılında Prof. Dr. Halil İnalcık tarafından İngilizce ‘ye çevrilmiş ve yayımlanmıştır. Hazırlanan kaynakta belli ki Bizans soylularına ait bazı köşkler *mükellef* olarak kaydedilmiştir. Kayıtlı büyük evlerden dördü çift katlıydı. Bir evin giriş katında iki, üst katında iki oda vardı. Diğer evlerin ise üst katında zemin kattan daha fazla bölüm vardı.¹⁶⁵

Diğer yazılı kanıtlar da, özellikle Konstantinopolis’te üst katlara açık bir şekilde atıfta bulunurlar. Örneğin, bahsi geçen Botaneiates ve Attaleiates evlerinin çok katlı olduğu bilinmektedir. 1185’te, Stephanos Hagiochristophorites, İsaakios’un evine onu tutuklamak için geldiğinde, avluya girdi ve İsaakios’un odasından inmesini bekledi. Kaynak çok fazla bilgi sağlamıyorsa da metinden evin özel bölümlerinin üst katlarda bulunduğu anlaşılmaktadır.¹⁶⁶

Üst katlar orta ve geç Bizans dönemlerine has değildir. Lale Özgenel’e göre, Anadolu’daki Geç Antik Çağ evlerinde, birçok aristokratlara ait konutlar ve *episkopeia*, kısmen veya tamamen üst kata sahiptiler. Kabul odaları ile daha kamusal denilebilecek alanlar, zemin kata; yaşam alanları ve özel faaliyet odaları ise üst kata ayrılmıştır.¹⁶⁷

Svetlana Popović’e göre, Geç Antik Çağ’da *triklinos* genellikle bahçe veya avlu anlamına gelen *nymphaea*’a bağlı ve “fiziksel olarak açık” olabilmekteydi.¹⁶⁸ En azından 12. yüzyıla kadar bu özellik değişime uğrasa da tamamen kaybolmamıştır. Attaleiates’in evinde zemin katta bulunan *triklinos* dışında, diğer kabul odaları ve daireler üst katlarda yer alıyordu. Öyleyse, Geç Bizans Dönemi *triklinos*’unun bir sıra pencere, balkon veya üst balkon ile dışarıya bağlı olduğu söylenebilir.

İmparator I. Manuel Komnenos’un (1143-1180) yazmanı (*grammatikos*) Theodore Styppeiotas tarafından yazılmış olan bir şiir, bir *triklinos* hakkında ilginç bilgiler vermektedir. Şiir, Theodore’un oğlu olan Manuel’in, hanenin üst katındaki bir *triklinos*’dan düştükten sonra nasıl hayatta kaldığını anlatıyor. Bu mucize, *triklinos*’u süsleyen İsa’nın bir resmine atfedildi.¹⁶⁹

¹⁶⁴ İnalcık, 2012: 4.

¹⁶⁵ İnalcık, 2012.

¹⁶⁶ Choniates, ‘O City of Byzantium’ (çev. Magoulias, 1984: 188)

¹⁶⁷ Özgenel, 2007: 264.

¹⁶⁸ Popović, 1998: 300.

¹⁶⁹ Drpić, 2016: 166.

Aynı şekilde, Geç Bizans Dönemi'ne ait arkeolojik çalışmalar, misafir kabul salonlarının yaşam alanları ile birlikte üst katlarda bulunduğunu; zemin katın ise çalışma faaliyetleri için kullanıldığını göstermektedir. Düzenlemedeki bu değişim tezin dördüncü bölümünde tartışılmaktadır.

2.2.3. Galeri / Teras / *heliakos*

Konstantinopolis'in zengin kesimini eleştiren Alexios Makrembolites, 1343'te, şunları yazmıştır; “Mutlu olun! Derler ki... Özenle döşenmiş, göz kamaştıran yatak odalarınızla mutlu olun! O hoş banyolarınızla, o ala konutlarınızla keyiflenin! O güzel havalarda üç katlı evlerinizin çatısından içeri girip dolaşan ılık hava ile zevk ve sefa edin!”.¹⁷⁰ Bu küçük alıntı çok katlı evlerin sadece bir prestij ifadesi olarak görülmesini değil, aynı zamanda üst katların rüzgârın dolaşımından dolayı keyif verdiklerini de ima etmektedir.

Anlatıların çoğu, üst kattaki, hava ve doğal ışığın girişine izin veren açık veya yarı açık alanların varlığından bahsetmektedir. Attaleiates'in evinin “*heliakos*” denen uzun bir üst balkonlu vardı. Botaneiates'in sarayındaki konutların avluyu gören terasları vardı. Akritas'ın düşsel sarayının üst kısmı pencerelerle doluydu. Trabzon'daki Büyük Komnenoslar Sarayı ise “püfür püfür esen balkonlarla” çevriliydi.¹⁷¹ Bu alanlar, İoannes Skylitzes'in resimli tarih kayıtlarında da görülmektedir.¹⁷² (Res. 6)

Yapılar hakkındaki yorumlar, orijinal dillerindeki metinlerden ziyade, çevrilmiş metinler yolu ile elde edilseler de, yazarların aynı mekan atıf yaptıklarını söylemek mümkündür. Attaleiates, Latince “güneşli oda” anlamındaki, Yunanca bir terim olan “*heliakos* (ἡλιακού)” kelimesini kullanır. Güneşli oda (*solaryum*), bir evin güneşe maruz kalan bir parçasıdır; balkon, teras veya galeri şeklinde olabilir.¹⁷³ Bu açık bölümler, denizin, kırsalın veya şehrin muhteşem manzarasını sunmuşlardır. Güneşli oda yani solaryum, Akdeniz bölgesinde bugün bile önemli bir yere sahiptir; kışın güneş ışığı girişini; yaz aylarında ise havalandırmayı sağlar.

Bütün üst balkonlar üst katta yer almazdı. Büyük ve ihtişamlı kompleksler içerisinde farklı amaçlar doğrultusunda da kullanılmışlardır. Metochites Sarayı'nın avlusunda üst balkon türünde gölgelik alanlar vardı.¹⁷⁴ Blachernai Sarayı'nda yer alan yükseltilmiş galeri olan *peripatos, triklinos* 'u saray kilisesine bağlamaktaydı.¹⁷⁵

¹⁷⁰ Makrembolites, (Schreiner 2013: 37).

¹⁷¹ Bessarion, ‘*Encominium of Trebizond*’, (çev. Mango 1986: 253).

¹⁷² Beylié, 1902: 94.

¹⁷³ Glare, 1982: 1781.

¹⁷⁴ Metochites, ‘*Poems to Himself*’: 192 (çev. Featherstone 2000: 121).

¹⁷⁵ Macrides, 2011: 227.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARKEOLOJİK KALINTILAR

3.1. Yapılar

3.1.1. Nymphaion Sarayı

Konum: Nymphaion Sarayı, İzmir'in Kemalpaşa ilçesinde bulunan Osmanlı Parkı'nda yer almaktadır. (Res. 7)

Tahmini Yapım Tarihi: ~1211-1230

Genel Tanımlama: Yapı, 4 katlı bir bloktan oluşmaktadır. Sarayın alt kısmı büyük kesme taş duvardan yapılmıştır. Üst kısım kaba yonu taş ve tuğladan yapılmıştır. Yapının verimli ovaya bakan üç sıra penceresi vardır. (Res. 8)

Tarihsel Bağlam: Nymphaion yapısı ilk olarak, 1884 yılında, bölgenin araştırmasını yapan, Freshfield tarafından tanımlanmıştır. (Res. 9) Araştırmacı, sarayı I. Theodore Laskaris (1205-1222) tarafından yapıldığını ileri sürmüştür.¹⁷⁶ Freshfield araştırmalarının sonuçlarını, Orta Çağ'da Nymphaion'a pek çok kez değinmiş olan Bizanslı tarihçi George Akropolites'in anlatımlarına dayandırmaktadır. Akropolites, Nymphaion'un, imparatorların özellikle kış aylarında yaşamak istediği, iyi sulanmış ve zengin bir tarım alanı olduğunu anlatmaktadır. Ayrıca, komşu Magnesia'da hazine ve bir darphane bulunmaktaydı.¹⁷⁷

Konstantinopolis işgali sonrasında Nymphaion, sürgündeki imparatorluk için önemli bir yer haline geldi. Burası I. Theodore için bir sefer bölgesi olmanın yanında, III. İoannis Vatatzes için de en gözde konutuydu. Nymphaion'daki sarayda, II. Theodore Laskaris ve VIII. Mikhael Palaiologos kendilerini imparator olarak ilan etmişlerdi. Nymphaion, aynı zamanda, VIII. Mikhael'in Konstantinopolis'in yeniden fethi hakkındaki haberleri aldığı yeri.¹⁷⁸

Nymphaion'daki saray, Laskaris hanedanlığı döneminde düzenli olarak kullanılmıştır. Palaiologoslar tarafından ise Konstantinopolis'in yeniden işgalinden sonra bile kullanılmaya devam etmiştir.¹⁷⁹ Nymphaion sarayının sürgündeki Laskaris tarafından inşa edildiğinden şüphe olmamasına rağmen, sarayın tarihlenmesi hala tartışılmaktadır.

¹⁷⁶ Freshfield, 1884: 386.

¹⁷⁷ Macrides, 2007: 88.

¹⁷⁸ Foss, 1996a: 310-311.

¹⁷⁹ Çağaptay, 2010: 357.

Akademisyenler, bu yapıyı ya I. Theodore Laskaris ya da III. İoannis Vatatzes'e atfetmektedirler. Buchwald yapının 1210 ve 1230 arasında yapılmış olması gerektiğini düşünmektedir.¹⁸⁰ Foss, yapıyı III. İoannis'e, Kirova ise Theodore I'e atfeder.¹⁸¹ Pitamber ise sarayın yer aldığı bölgenin Selçuklu tehdidine karşı güvence altına alınmasıyla, 1211'den sonra I. Theodore tarafından yaptırılmış olması gerektiğini ileri sürmektedir.¹⁸²

Mimari Özellikler: Saray, Hermus Vadisinde bir başına coşkun akarsular ve bahçelerle çevrilidir. Yapı, doğu ve batı yönündedir. 11.5m x 25.75 m ölçülerinde dikdörtgen bir plana sahiptir. Tahmini yüksekliği 12 metredir.¹⁸³ Yapının çatı ve iç kısmı yıkılmış olmasına rağmen, duvarların iskeletleri kısmen görülebilmektedir. (Res. 10)

Kuzeydeki bir kapı zemin kata açılmaktadır.¹⁸⁴ (Res. 11) Kapının hemen bitişiğinde bir iç merdiven bulunuyordu. Bu merdiven üst katların tümüne erişim sağlamaktaydı.¹⁸⁵

Yapının kat sayısı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Çoğu akademisyen, binanın bir zemin kat ve üç kattan oluştuğunu ileri sürmektedir.¹⁸⁶ Niewöhner bu görüşün aksine, “mimarının temel artı üç üst kat izlenimi taşıdığını”, en alttaki pencere dizisinin ikinci kata ait olmadığını, zemin kata dahil olduğunu ifade etmektedir. Bu açıklamasıyla birlikte yapı bir pencereli zemin kat ve 2 üst kattan oluştuğunu iddia eder.¹⁸⁷ Bu koşulda, zemin katta sadece mazgal pencere değil, katı tamamen çevreleyen büyük bir sıralı pencere dizisi bulunduğu söylenebilir. Ancak bu senaryo, aşağıda açıklanacağı gibi, banyonun zemin katta bulunmasından dolayı pek olası görünmemektedir.

Doğu duvarında üç sıra art arda kemerli pencere vardır. (Res. 12) Güney duvarında ortada iki kemerli pencere ve üst alanda geniş bir çift pencere bulunuyordu. (Res. 13) Batı duvarında da şu şekilde düzenlenmiş üç sıralı pencere vardı: solda iki adet kemerli pencere, ortada bir adet büyük iki dilimli pencere, sağda ise iki tane kemerli pencere bulunmaktadır. (Res. 14) Kuzey duvarında ise pencere bulunmamaktaydı. (Res. 15)

¹⁸⁰ Buchwald, 1979: 292.

¹⁸¹ Foss, 1996a: 310; Kirova, 1972: 294.

¹⁸² Pitamber, 2015: 219.

¹⁸³ Pitamber, 2015: 223.

¹⁸⁴ Pitamber, kuzey kapısını son kazılara dayanarak konumlandırmıştır. Buchwald ve Kirova ise iki adet girişin varlığına işaret eder: biri doğuda diğeri batıdadır. Bu kapı girişleri sarayın ilk yapım evresine tarihlenmişler ve ikinci yapım evresinde kaldırılmışlardır. Pitamber, 2015: 223; Buchwald, 1979: 264; Kirova, 1972: 282

¹⁸⁵ Pitamber, 2015:223.

¹⁸⁶ Eyice, 1961:4; Kirova, 1972: 278; Buchwald, 1979: 264; Rodley, 1994: 268; Pitamber, 2015: 223.

¹⁸⁷ Niewöhner, 2015: 42.

Son kazılar, zemin katta duvarlara bitişik şekilde bir kaç pişmiş toprak (terakota) boru ile üst katlara doğru dikey olarak yükselen bir *hypocaust* ortaya çıkarmıştır.¹⁸⁸ (Res. 16)

Zemin katın kuzey kanadında dört adet dikdörtgen oda, merkezinde oval bir oda ve güney kanadında iki adet dikdörtgen oda yer alıyordu. Tüm bu odalar doğrudan batı cephesinde bulunan kapıya giden bir koridora bağlıydılar. (Res. 10)

Kuzey kanadının dört adet küçük beşik tonozlu oda vardı. Tonozlar doğu duvarlarına doğru dikey uzanıyordu. Pitamber, bu küçük odaların özel banyolar olarak kullanıldıklarını ileri sürmektedir. Odalarda, duvardaki su muslukları için borular bulunmaktadır ve orijinalinde freskle kaplıdır.¹⁸⁹ (Res. 16, 17) Ortadaki oda oval bir yapıya sahiptir ve çapraz tonoz taşımaktadır. Bu odanın ortasında yaklaşık iki metre derinliğinde bir kuyu bulunmaktadır. (Res. 18) Güney kanadında birbirlerine bir kapıyla bağlı olan iki adet oda vardı. En güneydeki odada gömme bir oturma sırası bulunuyordu.

Kirova'ya göre ikinci katı uzun ve dar bir çapraz tonoz taşımaktaydı.¹⁹⁰ Yapının üst katlarının tahrip olması sebebiyle, üstteki katların düzeni hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Bezeme özellikleri ve malzemeler: Dış cephenin, büyük kesme taş duvardan yapılmış alt bölgesi, saraya sağlam ve güvenli bir görünüm kazandırmıştır. Alt bölümün duvarlarının kalınlığı iki metredir.¹⁹¹

Üst tarafın duvarları ise, değişik tarzlarda kırmızı tuğlalar ve kaba yonu taşlardan oluşmaktadır. Bu kısmın tuğla ve taşları daha küçüktürler. Taşların büyüklükleri yukarı çıktıkça azalmaktadır. (Res. 19) Bazı tuğlalar Yunan harfleriyle bir yazı tasarımı elde etmek üzere dikey olarak yerleştirilmişlerdir.¹⁹²

İç kısımda, zemin katın tonoz ve kemerleri tuğladan yapılmıştır. (Res. 16) Ortadaki oda, polikrom fresk dekorasyonunun kalıntılarına sahiptir. Bu odanın daha alt kısmında, arka planı mavi olan beyaz palmet motifli parçalar bulunmaktadır. (Res. 20)

Banyo kısmında fresk izi bulunmamasına rağmen, bu kısımlar muhtemelen freskler ve sırlı seramikle döşelidir.

¹⁸⁸ Pitamber, 2015: 225.

¹⁸⁹ Pitamber, 2015: 226.

¹⁹⁰ Kirova, 1972: 278.

¹⁹¹ Eyice, 1961:4.

¹⁹² Çağaptay, 2010: 358.

3.1.2. Niketiaton Kule-Evi

Konum: Kule-evi, Kocaeli ilinin Gebze yakınlarındaki Eskihişar köyünde bulunan Niketiaton kalesinin bir parçasıdır. (Res. 21)

Tahmini Yapım Tarihi: ~13. yy

Genel Tanımlama: Kule-evi, en altta sarnıcıyla beraber üç katı olan, üst kısımlarında büyük pencereleri ve bir çatı platformu bulunan, dikdörtgen şeklinde bir yapıdır. Kule-evi, Niketiaton kalesi surlarının iç kısmına bitişik bir şekilde yapılmıştır.

Tarihsel Bağlam: Yazılı kaynaklarda Niketiaton'dan oldukça az bahsedilmektedir. 9. yüzyılda kurulmuş bir manastırın adı olmasının yanısıra, 1241'de III. İoannis Vatatzes'in Latinlere karşı seferini yürüttüğü kalenin adıdır.

Akropolites, Konstantinopolis'in yeniden işgalinden bahsederken, bu kalenin adından da bahsetmiştir. 1261 Ağustos'unda, VIII. Mikhaıl, onlarca yıl süren sürgün ardından başkente girdiğinde, tahtın meşru varisi IV. İoannis Laskaris, Nikaia'da kalmıştı. Bu arada VIII. Mikhaıl, yeniden birleşen imparatorlukta iktidarını ilan etti ve ikinci taç giyme töreni Ayasofya'da yapıldı. 25 Aralık 1261'de, IV. İoannis 11 yaşına bastığında, gözleri kör edilerek ve Niketiaton kalesinde ev hapsine kapatıldı. İmparator çoğu zaman, IV. İoannis 'e yiyecek ve kıyafet gibi imkânlar sağlasa da onu asla serbest bırakmadı. II. Andronikos, 1284'te tarafından tanınma sağlamak için hâlâ pek çok destekçisi bulunan mirasçı IV. İoannis 'ü ziyaret etti.¹⁹³

Foss, kaledeki kule-evinin, muhtemelen 13. yüzyılın sonları boyunca IV. İoannis Laskaris'in yaşadığı yer olduğunu iddia etmektedir.¹⁹⁴

Mimari Özellikler: Kule-evi, kale çevresinde kuzeybatı köşesini kaplamaktadır. Dış cephede 22x17 m, iç tarafta ise 15.2x10 m boyutlarında dikdörtgen bir plana sahiptir. Yapı, kaleden daha yüksekte bir yamaç üzerinde inşa edilmiştir. (Res. 22) Çatısı ve üst katları yıkılmış durumdadır. Güney ve doğu cephelerinin üst kısmı yıkılmış olduğundan, binanın dışını tamamen tanımlamak mümkün değildir. (Res. 23)

¹⁹³ Foss, 1996b: 50; Macrides, 2001:71.

¹⁹⁴ Foss, 1996b: 52.

Yapı, bir bodrum, iki üst kat ve bir çatı platformundan oluşmaktaydı.¹⁹⁵ Her katın ortalama yüksekliği 4,50 m ve duvarların kalınlığı ise 2,50 metredir.¹⁹⁶ Kalenin diğer kulelerinin duvarları da yaklaşık olarak aynı kalınlığa sahiptir.¹⁹⁷

Dış cephede, kuzey duvarı iki payanda ile güçlendirilmiştir. Saldırılarına karşı en savunmasız olan bu tarafın pencereleri yoktur. (Res. 24) Batı duvarı iki sıra geniş panoramik pencereye sahiptir. (Res. 25) Güney duvarının ilk katında iki pencere vardır. (Res. 26) Doğu duvarı ise ilk katta, binanın ana girişi ve bir merdiven olarak hizmet veren bir kapıya sahiptir. (Res. 27)

2001 yılında Kocaeli Arkeoloji Müzesi tarafından yapılan kazıda, kulenin bodrum katının aslında 6 m derinliğe sahip bir sarnıç olduğu ortaya çıkmıştır. Sarnıç tonozluydu ve her biri batı duvarına doğru dik olan iki sıra dört sütun bulundurmaktaydı. (Res. 28) Kuzey ve batı duvarlarında sırasıyla iki küçük kemerli açıklık bulunmaktadır. (Res. 29) Güney duvarında, sarnıçtan ilk kata kadar uzanan beş basamaklı bir iç merdiven vardı.¹⁹⁸ Bu merdiven devşirme malzemeden oluşturulmuştur.¹⁹⁹

Birinci katta batı ve güney cephenin ortasında ikişer büyük kemerli pencere bulunmaktadır. Güneydoğu köşesinde yerden 1.50 m yüksekliğinde kemerli bir kapı vardır. Kapı, yaklaşık 2 m genişliğinde, 4,40 m yüksekliğindedir.²⁰⁰ Kapıya çıkan yedi basamaklı bir dış merdiven bulunmaktadır. İlk kat 12 basamaklı bir merdivenle ikinci kata bağlanmıştır. Bu merdiven doğu duvarının kalınlığında inşa edilmiştir.²⁰¹ (Res. 30)

İkinci katta batı duvarının orta kısmında yer alan iki büyük kemerli pencere vardır. (Res. 25) Muhtemelen, güney yüzünde de iki adet pencere bulunmaktadır. Bu katın güney duvarının batı köşesi ile doğu duvarının kuzey köşesinde kemer kalıntıları vardır. Kemerin yüksekliği, yüksek panoramik pencerelerin veya kule-evini kalenin surlarına bağlayan kapıların olduğuna işaret etmektedir.²⁰²

Kuzey duvarında, devşirme taşlardan oluşturulmuş üç sıra konsol görülebilir. Ortadaki konsol sırası, ilk katın çatısını, yani ikinci katın tabanını desteklemektedir. (Res. 32)

¹⁹⁵ Avcı, 1996: 419.

¹⁹⁶ Bahar, 2013: 42.

¹⁹⁷ Foss, 1996b: 53.

¹⁹⁸ Bahar, 2013: 28.

¹⁹⁹ Bahar, 2013: 27; Eyice, 2001: 236.

²⁰⁰ Foss, 1996b: 53.

²⁰¹ Foss, 1996b: 54.

²⁰² Foss, bu kemer kalıntılarının daha fazla pencereye ait olabileceğini düşünmektedir. Bahar ise, kemer konumundan ve yüksekliğinden yola çıkarak, muhtemelen giriş olarak işlev gördüklerini ileri sürmektedir. Foss, 1996b: 54; Bahar, 2013: 26.

İkinci katın üstünde çatı platformu bulunmaktaydı. Platformun yalnızca batı ve kuzey duvarlarının dendanlarının bir kısmı kalmış olsa da, bu dendanların dört tarafın üzerinde taçlandırılmış olduğu söylenebilir. (Res. 31)

Bezeme özellikleri ve malzemeler: Kule-ev, çeşitli yontulmamış taş ve ince tuğlalardan oluşmaktadır. İç ve dış duvarların belirli kısımları *cloisonné* ve süslemeli tuğlalar kullanılmıştır.²⁰³ (Res. 32)

Kemerleri ve tonozları tuğladan olan bodrum katı, Kompozit başlıklı sekiz adet devşirme sütunla taşınmaktadır. Sütunlar bir kaide olmaksızın doğrudan zemine gömülmüşlerdir. (Res. 28)

Duvarın dış yüzeyinde de bazı tuğla süslemeleri görülmektedir. Batı yüzünün üst bölgesi, kuzeyde yarım çember desenli bir tuğla rozetine ve güneyde gamalı haç desenli bir motife sahiptir. (Res. 33)

Kiriş yuvası delikleri bütün bina boyunca görülmektedir. Bu giriş yuvaları ya hiç doldurulmamış ya da rastgele bir biçimde doldurulmuşlardır. (Res. 32)

²⁰³ *cloisonné*, taşların dört tarafı tuğlalarla çerçevelenen dekoratif bir taş işçiliğidir. (Darling, 2004: 70)

3.1.3. Tekfur Sarayı

Konum: Tekfur Sarayı, İstanbul'un Fatih ilçesinde, Şişhane Caddesi'nin doğusunda, Hoca Çakır Caddesi'nin güneyinde bulunmaktadır. Saray, Theodosian Surları'nın kuzey ucuna bitişik vaziyettedir. (Res. 34)

Tahmini Yapım Tarihi: ~1261-1291 / 14. yy başları

Genel Tanımlama: Tekfur Sarayı olarak adlandırılan yapı, kuzey cephesinde bir iç avluya sahip, kara surlarına bitişik üç katlı, tek bloktan oluşan bir saraydır. Ana binanın kuzey cephesi, dört kemerli bir portik (sütunlu giriş) ve üst bölgedeki iki sıra panoramik pencere ile avluya açılmaktadır.

Tarihsel Bağlam: 16. yüzyılda, Konstantinopolis'e gelen gezginler, binanın Büyük Konstantin ile birlikte “Konstantin Sarayı’nı” oluşturduğu fikrini devam ettirmişlerdir.²⁰⁴ (Res. 35) Bu süre zarfında Tekfur Sarayı sultanlar tarafından bir hayvanat bahçesi olarak kullanılmıştır. Yapı, 17. yy. sonrasında Tekfur Sarayı olarak anılmaya başlanmıştır. 18. yüzyılda, Damat İbrahim Paşa'nın yönetiminden sonra saray avlusunda bir seramik fabrikası kurulmuştur. Seramik atölyesinin hocaları ise İznik'ten getirilmiştir. 19. yy'da bir cam fabrikası kurulmuştur. Saray daha sonra Yahudi yerleşimciler tarafından kullanılmıştır.²⁰⁵ Sonunda da, 1864'te komşu evlerden çıkan bir yangın, sarayın iç kısmını tahrip etmiştir.²⁰⁶

1899'da Alexander Van Millingen, bu kompleksi İmparator VII. Konstantin Porphyrogenitus'a atfetmiştir (913 - 959). Bu atıf, Blakhernai Sarayı'nın yakınında bir "Porphyrogenitus'un evinin" varlığından bahseden Kantakouzenos'un kayıtlarına dayandırılmıştır.²⁰⁷

Daha sonra Meyer-Plath, A.M. Schneider ve Cyril Mango, “Porphyrogenitus” un bir imparator değil, VIII. Mikhail'in (1259-1282) üçüncü ve en sevdiği oğlu olan Konstantin Palaiologos olduğunu öne sürmüştür.²⁰⁸ Mango, binanın tarihlemesini, 1261-1291 yılları arasına yapmakta ve buranın 1291 yılında, Prens Konstantin'in ev hapsinde tutulduğu yer olması gerektiğini öne sürmektedir.²⁰⁹ Krautheimer gibi diğer akademisyenler sarayın kronolojisini mimari üsluplara dayandırarak, yapıyı 14. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlemektedirler.²¹⁰

²⁰⁴ Westbrook, 2010: 233.

²⁰⁵ Mango, 1965: 330.

²⁰⁶ Fabrika, Topkapı Sarayı'nda Bab-ı Hümayun'un önünde bulunan III. Ahmed Çeşmesi'nin dekorasyonunda kullanılan çinileri üretmiştir. Müller-Wiener, 1977: 245-246; Yenişehirlioğlu, 2003: 329.

²⁰⁷ Millingen, 1899: 109-114.

²⁰⁸ Meyer-Plath / Schneider, 1943; Mango, 1965.

²⁰⁹ Mango, 1965: 335; Mango, 1975: 275.

²¹⁰ Krautheimer, 1986: 448.

Yanlış yorumlanmasına rağmen, Tekfur Sarayı birçok Konstantinopolis haritasında tasvir edilmiştir. (Res. 35-37)

Mimari Özellikler: Saray önceden var olan iki şehir suru (ana duvar ve onun *proteichisma* 'sı) arasında inşa edilmiştir. Trapezoid bir düzeni olmakla beraber iç kısmı yaklaşık 10 m genişliğinde ve 17 m uzunluğundadır. Daha büyük olan kuzey ve güney tarafları, Theodosius duvarlarına çapraz uzanmaktadır. Daha kısa olan batı ve doğu tarafları iç ve dış duvarlara bağlanır. Avlu, kuzeydoğudaki bir kapı yoluyla şehre bağlanmaktadır. (Res. 38-40)

Avlunun kuzey-batı ucunda küçük bir bina bulunmaktadır. Batı yüzünde pencere boşlukları bulunmaktadır. (Res. 41) İkinci pencerede üzerinde Palaiologoslar amblemi olan bir levha vardır, ancak bu levha daha sonra Edirnekapı'ya taşınmıştır.²¹¹ (Res. 42)

Ana binanın yüksekliği şehir surlarından daha yüksektir. Güneybatı köşesinde, bina, surların savunma kulelerinden birine bir geçiş yoluyla bağlanmıştır. Bu kule sarayın *donjon*'u olarak kullanılıyordu.²¹² (Res. 43) Yapının güney-doğu köşesinde bulunan üç kenarlı küçük bir kule, hem bir payanda olarak kullanılmış hem de geniş bir balkon için destek olarak işlev görmüştür. (Res. 44)

Zemin katın tonozları, iki üst kat ve çatı çökmüş, geride yalnızca iskeleti kalmıştır. İki üst kat düz ahşap tavanlarla kaplanmıştır.²¹³

Avluya bakan zemin kat cephesinde, ortada büyük bir ayağı olan iki adet çift kemer bulunmaktadır. (Res. 45) Altı adet sütunla desteklenen zemin katın tavanı, on iki manastır tonozları ile kaplanmıştır.²¹⁴

İç bölümlerin izlerinden hareketle, ikinci katın muhtemelen bölümlere ayrılmış olduğu söylenebilmektedir.²¹⁵ Bu katta avluya bakan bir kemerli pencere sırası vardır. Pencere kat hizasından yükselmeye başlamaktadırlar. İç mekânda, tüm pencereler nişlere sahiptir. Daha kısa pencerelerin nişlerinde oturmak için taştan sekiler bulunmaktadır.²¹⁶ (Res. 46)

Üçüncü kat, bölümlere ayrılmamış büyük bir salondur. Bu katın dört bir yanında şehre ve kırlara bakan pencereleri vardır. Güney duvarında küçük bir apsis görünümü yansıtan ve

²¹¹ Millingen, 1899: 113; Pitamber, 2015: 235.

²¹² Ćurčić – Hadjistryphonos, 1997: 39.

²¹³ Krautheimer, 1986: 449.

²¹⁴ Mango, 1965: 330.

²¹⁵ Ahunbay, 1997: 248.

²¹⁶ Allen, 1981: 37.

konsollarla desteklenen küçük kubbeli bir şapel konumlandırılmıştır. Şapel 2x3 m boyutlarında ve yerden 13 m yüksekliğinde yapılmıştır.²¹⁷ (Res. 47, 48) Burçtaki mermer konsolların kalıntıları, güneydoğu köşesini çevreleyen geniş bir balkon olduğunu göstermektedir. Yanında iki penceresiyle bir kapı balkona açılmaktadır. (Res. 44) Güneybatı köşesinde, bir platform sarayı güneybatıdaki savunma kulesine bağlamaktadır.

İlk iki kat arasında hiçbir merdiven ya da iç bağlantı yoktur.²¹⁸ Dışardan ikinci kata erişim, muhtemelen surlara bağlı bir rampa aracılığıyla sağlanmıştır.²¹⁹ İkinci ve üçüncü katı ise bir iç merdiven birbirine bağlamıştır.²²⁰

Bezeme özellikleri ve malzemeler: Yapı, çeşitli türden beyaz kesme taşı ve kırmızı tuğladan oluşan çok renkli bir dekorasyonuna sahiptir. Üst katın taşları yaklaşık olarak 15 cm büyüklüğünde iken, ilk iki kattaki taşlar 20 ila 35 cm arasında değişmektedir.²²¹ (Res. 49)

Yapının avluya bakan kuzey cephesi, zengin bir şekilde süslenmiştir ve toplam 16 pencereye sahiptir. Yapının kemerlerine ait bordürler ince bir işçilik izlenmektedir. Orijinalinde, zemin kattaki kemerlerin kilit taşlarında, Palaiologoslar'ın monogramı taşıyan armalı bir kalkan bulunmaydı.²²² 1854 yılında Wilhelm Salzenberg tarafından yapılan kuzey cephesinin bir çizimi, artık mevcut olmayan işleme süslemelerinin birçok detayını göstermektedir. (Res. 50)

Zemin kattaki ana sütunlardan hiçbiri korunmamıştır; ancak Texier tarafından 1833'te yapılan bir çizim sayesinde bunların nasıl olduklarını bilmek mümkündür. Bu sütunlardan biri muhtemelen 4. yy'ın üçüncü çeyreğine ait bir kompozit başlık, diğeri ise incelikle işlenmiş bir rozetle süslenmiş haldeydi.²²³ (Res. 51) Sarayın devam eden restorasyonu sırasında zemin kat yeniden inşa edilmiştir. (Res. 52)

Bu cephede, ikinci katın pencere kemerlerini çerçeveleyen üç gömme ayak, zemin seviyesinden ikinci kata kadar yükselmektedir. Bunu takiben, baklava motifleri olan bir şerit, iki üst katı birbirinden ayırmaktadır. (Res. 45, 49)

Pencere kemerlerinin çoğunda bir taş bir tuğladan oluşan almalı teknikte kullanılmıştır. İstisnalar şunlardır: zemin kata ait kemerler taş malzemeden oluşturulmuştur. İkinci katın iç

²¹⁷ Ćurčić, 2013: 846; Kirin, 2005: 123.

²¹⁸ Allen, 1981: 40.

²¹⁹ Ahunbay, 1997: 248.

²²⁰ Allen, 1981: 42.

²²¹ Allen, 1981: 11.

²²² Mango, 1965: 333.

²²³ Mango, 1965: 333.

kısımının batı tarafında yer alan pencere kemerleri tuğladan yapılmıştır. Bu süsleme sadece dış cephelerde değil, aynı zamanda yapının iç kısmında da kullanılmıştır. (Res. 53)

Kuzey ve güney duvarlarındaki pencerelerin kemer üstü dolguları, taş ve tuğla düzenlemeleriyle oluşturulan geometrik motiflerle süslenmiştir. (Res. 54)

Üst katın kuzey ve doğu duvarlarında, pencere çerçeveleri mermerden yapılmış, kemerler de sırlı seramikle belirgin hale getirilmiştir. Pencerelerde ayrıca sırlı seramik rozetlerle çerçevelenen bir delik bulunmaktadır. (Res. 55)

Güneydoğu köşesindeki balkon, devşirme konsollar tarafından desteklenmiştir. Hayvan biçiminde olan dört konsol (*protome*) ön plana çıkarmaktadır. 19. yüzyılda Salzenberg, yapıdaki üç konsolu kartal, koyun ve aslan olarak tanımlamıştır. Aslan başı Texier tarafından çizilerek betimlenmiştir.²²⁴ (Res. 55)

Yapının tamamında iskele desteğini sağlamak için kullanılan oldukça fazla kiriş yuvası bulunmaktadır. Muhtemelen, bu kiriş yuvaları düzgün bir şekilde doldurulmamıştır. (Res. 47, 53)

2010'dan beri binanın restorasyonu devam etmekte olduğundan halka açık değildir. 2014 yılında saraya bir çatı ve ahşap çerçeveli cam pencereler yapılmıştır. Yapım sonunda, Tekfur Sarayı Çini Müzesi olarak ziyaretçilere açılması planlanmaktadır.²²⁵

²²⁴ Mango, 1965: 334.

²²⁵ Restorasyon projesi için bk.: <https://ibbqr.ibb.gov.tr/tefur-sarayi-cini-muzesi-insaati/> (Erişim tarihi: 24.01.2018)

3.1.4. Mermerkule Sarayı

Konum: Yapı, İstanbul'un bugünkü ilçesi Zeytinburnu'nda bulunmaktadır. Aslında, Konstantinopolis'in güneybatı köşesinde, Theodosius ile Marmara Denizi Surlarının buluştuğu yerdedir. (Res. 56)

Tahmini Yapım Tarihi: ~1390 / ~1402 – 1410

Genel Tanımlama: Mermerkule, yüksek bir kule ve bir iç avlusu müstahkem bir yapıdır. Kompleksin batı cephesi bugünkü şehir planlamasından önce, Marmara Denizi'nin hemen iç kısmında kalmaktaydı. Yapının büyük bir bölümünün mermer malzemeden inşa edilmiş olması oldukça dikkat çekicidir. (Res. 57)

Tarihsel Bağlam: Mermerkule, Palaiologoslar ikametgahı olarak tanımlansa da yapının kimlere tahsis edildiği konusunda hâlâ tartışmalar bulunmaktadır.

1995 yılında Profesör Urs Peschlow, 15. yüzyılda keşiş Chostasmenos tarafından yapılan bir tasvire dayanarak Mermerkule'yi, İmparator II. Manuel Palaiologos'un amcası I. Theodore Palaiologos Kantakouzenos'un sarayı olarak tanımlamıştır. Chostasmenos'un tasvirine göre; Theodore, “en kaliteli ahşap” ve “en olağanüstü mermerler” ile şehrin muhteşem manzarasına sahip bir tepenin üzerinde olağanüstü bir ev inşa etti.²²⁶ Profesör Neslihan Asutay, Chostasmenos, evin bir tepe üzerinde inşa edildiğini açıkça belirttiğinden, Peschlow'un bahsettiği yerin Mermerkule olamayacağını iddia ederek reddetmiştir.²²⁷

Asutay, Mermerkule'nin kurucusu olarak İmparator V. İoannis Palaiologos'u göstermektedir.²²⁸ Yazılı kaynaklar, 1390 civarında imparator tarafından dikilmiş olan Altın Kapı²²⁹ yakınlarında bir *polichnion*'e işaret etmektedir. Doukas, *polichnion*'un şehrin bir kısmını nasıl çevrelediğini ve Altın Kapı'dan Marmara Denizi'ne kadar nasıl uzandığını anlatmaktadır. Kompleks, Konstantinopolis'in huzursuz dönemlerinde bir kaçış yeri olarak planlandı. İmparatorun zaman zaman yaşadığı bir bahriye karargahı ve mermer kuleleri bulunuyordu.²³⁰ Yıldırım Beyazıt, İmparatoru kompleksi yıkması için, oğlu Manuel'in gözlerini oyduktmakla tehdit etmiştir. Bunun sonucunda yapının bir kısmı yıkılmak zorunda kalmıştır.²³¹ Asutay, Beyazıt'ın,

²²⁶ Peschlow, 1995: 95; Necipoğlu, 2009: 197.

²²⁷ Asutay, 2002: 273.

²²⁸ Asutay, 2002; Asutay-Effenberger, 2007.

²²⁹ *polichnion* = “küçük müstahkem kent”, ODB, 1991: 1690.

²³⁰ Asutay, 2002: 273.

²³¹ Doukas, ‘Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks’ (çev. Magoulias, 1975: 82).

polichnion'da oluşabilecek bir askeri yapılanmayı tehdit olarak algılamış olabileceğini belirtmektedir.

Asutay, Mermerkule'nin esas kalıntılarının ahırlar ve birkaç tesisin yanı sıra, bir limanı, imparator ve hizmetkarların yaşadığı mekanlar olduğunu öne sürmektedir.²³²

Mimari Özellikler: Mermerkule kalıntıları 33x18 m'lik bir alanı kaplamaktadır.²³³ Mevcut haliyle kompleks, dört katlı bir kule ile kuzey yönünde küçük bir kule ve bir avludan oluşmaktadır. İki kule bir duvar aracılığıyla birbirlerine bağlanmaktadır. (Res. 58, 59)

Kule Theodosius Surları'nın güney-batı ucuna ve diğer tarafta bulunan Deniz Surları'na bağlanmaktaydı.

Kompleksin doğu tarafındaki duvarlar, 1960'lı yıllarda Kennedy Bulvarı'nın inşaat alanını temizlemek amacıyla sökülüştür. Mermerkule'nin çevresi yakın zamanda toprakla doldurulmuş ve bir parka dönüştürülmüştür. (Res. 56)

Mermerkule'nin deniz kıyısındaki kısmı, büyük mermer bloklardan oluşan çok katlı bir platform üzerinde yükselmekteydi. (Res. 57)

Avluda, üç adet tonozlu sarnıcın yıkıntısı görülebilir. İki sarnıç, yaklaşık 4x5m dikdörtgen bir plana sahiptir. Diğer sarnıcın ise 5 m yarıçaplı dairesel bir planı vardır. İki dikdörtgen sarnıç, bir kil su borusu ile birbirine bağlı vaziyettedirler.²³⁴ (Res. 60)

Ana kuleyi küçük kuleye bağlayan duvarın iki katlı bir kemeri vardır. Kemerler büyük ve yuvarlaktırlar ayrıca büyük sütunlar tarafından desteklenmektedirler. Her kemer bir niş oluşturmaktadır. Her nişin alt kısmında bir yarık deliği vardır. (Res. 61)

Ana kule 10x18.8 m ebatlarındadır.²³⁵ Zemin katın içi 4x4 m'dir. Bu kat, tuğla ve harçtan yapılmış pandantif geçişli bir kubbeye örtülmüştür. Oda, üç tarafında bulunan nişlerle sarılmıştır. Giriş ile paralel niş oyuğunun şekli itibarıyla bu odanın küçük bir şapel olabileceğini göstermektedir. (Res. 62) Pandantiflerin üzerindeki sıva kalıntıları, odanın sıvalı olduğunu göstermektedir. (Res. 63) İkinci katta da, zemin katına benzer düzenlemeler yapılmıştır. Sadece iki üst katta pencereler bulunmaktadır. (Res. 64)

²³² Asutay, 2002: 270; Asutay-Effenberger, 2007.

²³³ Ćurčić, 2013: 840.

²³⁴ Güngör, 2017: 58.

²³⁵ Ćurčić, 2013: 840.

Bezeme özellikleri ve malzemeler: Dış kısımda, ana kulenin alt bölgesi, devşirme mermerden yapılmıştır. Üst bölgesi ise, çeşitli biçimleriyle üç kat tuğla ve taştan oluşmaktadır. (Res. 64, 65, 66)

Sıra kemerli cephenin iç duvarı tamamen taştan yapılmıştır. Ana kule ve cephenin kemerleri yuvarlak ve polikromatik bir süslemeye sahiptir. Kemer taşları üç tuğla ve tek bir taş dizisi halinde sıralıdır. (Res. 61)

Lotus yaprağı motifleriyle bezenmiş kornişler, sıra kemerli cephenin çeşitli noktalarında hala muhafaza edilmektedir. (Res. 67, 68) Üst nişlerden birindeki devşirme bir korniş, bir Palaiologoslar monogramına ve muhtemelen Kantakouzenos ailesine ait bir monograma sahiptir.²³⁶ (Res. 69)

Kuleler ve kemerli cephe, dendanlar ile taçlandırılmıştır.

²³⁶ Asutay-Effenberger, 2007: 110; Ousterhout, 2013:92.

3.2. Malzemeler ve Yapı Özellikleri

Nymphaion'daki saray, Niketiaton'daki kule evi, Tekfur Sarayı ve Mermerkule, mimari özellikleri bakımından net bir model sunarlar: Tanımlanan yapılar, tonozlu bir zemin kat ve aydınlatılmış bir üst kat ve çok katlı blok yapılardır. Bu model, dördüncü bölümdeki yazılı kaynaklardaki tasvirlerle de örtüşmektedir.

Panoramik pencereler, balkonlar, kemerli nişler, sarnıçlar, hamamlar ve hanedanlık armaları gibi lüks özellikler, bu yapıların imparatorluk ya da aristokratik konutları veya Mermerkule ve Nymphaion örneklerinde olduğu gibi daha büyük bir konut kompleksinin parçaları olduğunu göstermektedir.

Yalnızca iskeleti mevcut yapıların detaylı özelliklerini belirlemek zorlaşmaktadır. Ayrıca, doğal bozulma, kötü koruma ve modern restorasyon nedeniyle birçok önemli ayrıntı kaybolmuştur. Ancak, binaları birlikte incelemek önemli bilgiler sağlamaktadır.

3.2.1. Plan

Dört yapı dikdörtgen veya trapezoid bir plana sahiptir. Yapıların dışı, 10 ila 17 m arasında değişen genişlikte, 15 ila 25 m arasındaki uzunlukta ve 12 ila 15 m yükseklikte.

Yükseklikleri ve dikdörtgen düzenleri nedeniyle, bu dört yapı bir savunma kulesi izlenimi vermektedir. Bu izlenim, kara surlarının Niketiaton Kule-Evi, Tekfur Sarayı ve Mermerkule'de ayrılmaz bir parça olmasıyla daha da güçlenmektedir. Nymphaion yapısında, saray tek başına dursa da, sağlam ve ulaşılamaz görünmektedir.

Akademisyenler yukarıda bahsedilen konutlara atıfta bulunduklarında, bu yapıların daha büyük bir kompleksin parçası olmadıklarını, aksine tüm yaşam düzenlemelerini kendi içlerinde bulundurdıkları çıkarımını yapmaktadırlar.²³⁷ Asutay, Mermerkule'yi analiz ettiğinde, sarayın ayakta kalan harabelerinin sadece daha büyük bir kompleksin parçası olduğunu belirtmiştir. Nymphaion Sarayı'nın avlusunda yapılan kazı çalışmaları sonucunda sarayın etrafında duvar ve müştemilat olduğunu önerilmiştir²³⁸. Benzer bir şekilde Büyük Komnenoslar Sarayı'nda da ek binalar ve müştemilat yapıları mevcuttu.

²³⁷ bk. Ćurčić, 2013; Peschlow, 1995.

²³⁸ Mercangöz - Akyürek, 2007: 24.

3.2.2. Duvarlar ve Destekleyiciler

Nymphaion, Mermerkule ve Tekfur Sarayı'nın alt kısım duvarları büyük kesme taştan yapılmış ve bu konutlara kale benzeri bir görünüm kazandırılmıştır. Bunun aksine, üst kısım, çok renkli bir izlenim yaratan sırayla bir tuğla ve taşların dizilimiyle oluşturulmuştur. Bu izlenim, dış cephelerinin belki de tek dekoratif özelliği tuğla-taş duvarın olduğu Nymphaion Sarayı'nda daha belirgindir. Niketiaton Kule-Evi'nin duvarları tamamen kaba yonlu taşlardan ve tuğlanın çeşitli ince biçimlerinden yapılmıştır. Niketiaton'un harç derzleri diğer yapıların harç derzlerinden daha kalındır. (Res. 70)

Nymphaion, Mermerkule ve Tekfur Sarayı'ndaki tuğla-taş dizilimi çok düzenlidir ve yatay şeritler net bir şekilde çizilmiştir. Niketiaton'da, böyle biçimler bazen dikey tuğlalarla kesilmektedirler.

Değişen tuğla ve taş şeritlerin kullanımı, Konstantinopolis mimarisinin bir karakteristik özelliğidir. Bu mimari üslupta yapılmış duvarlar yalnızca yapının dış cephelerinde değil, aynı zamanda iç cephe ve duvar göbeklerinde de kullanılmaktadır.²³⁹ Tuğlalar ve taşlar, iç cephe dış cephenin aynası olacak şekilde düzenlenmişlerdir. Bu özellik, tuğla ve taş biçimlerinin içte ve dışta aynı olduğu Tekfur Sarayı'nda görülebilir. (Res. 53)

Örneğin Nymphaion Sarayı'nın iç kısmında da tuğla ve taş duvarlar vardır; ancak içerideki biçim dış cephelerde olduğu kadar düzenli değildir. Dahası, iç duvarlarda, tuğla biçimleri daha incedir ve sadece bir tuğla katmanından oluşmaktadır. (Res. 8)

Yüksek duvarlar ve tonozlar inşa edebilmeleri için işçilere iskeleler sağlanması gerekiyordu. Tekfur Sarayı ile Niketiaton Kule-Evi'nde, inşaat sırasında iskele için kullanılmış birçok yuva bulunmaktadır.

Ousterhout'a göre, duvarın tuğla ve taştan yapıldığı duvarlarda, kiriş yuvaları en alçak tuğla sırasına yerleştirilir. İskelenin yeri değiştiğinde bu delikler de kapatılır. Tekfur Sarayı ile Niketiaton Kule-Evi'nde böyle değildir. Geç Bizans Dönemi'ne ait bu iki yapıda tuğla ve taş sıralarında kiriş yuvaları bulunmakla birlikte bu delikler ya dikkatli bir şekilde doldurulmamış ya da öylece bırakılmışlardır.

Örnek yapıların tümünde, üst katları tonozlu bir zemin kat taşımaktadır. Bu tonozlu odaların farklı işlevleri vardı. Nymphaion'un tonozlu odası bir hamam, Niketiaton'daki bir sarnıç, Tekfur

²³⁹ Ousterhout, 1999: 172.

Saray'ın bir depo,²⁴⁰ ve muhtemelen Mermerkule'dekilerden biri bir şapel olarak kullanılmıştır.

Tonozlar, yapıyı daha kalıcı hale getirmekte ve yangın riskini önlemektedirler.²⁴¹ Mermerkule'deki ana kulenin zemin katı bir şapel ise, bu durumda tonoz, adak simgesi olarak kullanılan mumlardan kaynaklanan yangınları önlemekteydi.

Normalde tonozların destek için büyük yan duvarlara ihtiyaçları vardır.²⁴² İncelenen yapıların duvarları oldukça kalın olduğundan yalnızca bir tonoz sistemi, alt katlar için yeterlidir.

3.2.3. Kemerler ve Açıklıklar

Kemerler; kapılar, pencereler, mazgal pencereler ve tonozlar için kullanılmıştır. Cephe süslemelerinin bir parçası olarak, kemerler taşları bazen tuğla ve taş sıralarıyla çevrelenmiştir.²⁴³ Bu özellik, Konstantinopolis'te Tekfur Sarayı ile Mermerkule'de görülebilir. Birbiri ile uyumlu kemerleri olan Tekfur Sarayı örneğinde, inşaatçılar taşı taşla ve tuğlayı tuğla ile birlikte uyumlu bir şekilde kullanmaya çalışmışlardır. (Res. 54)

Ayrıca Tekfur Sarayı'ndaki pencere kemerleri ve rozetler, küçük sırlı seramik parçalarıyla çerçevelenmiştir. Benzer süsleme, Bulgaristan'daki Nessebar kiliselerinin cephelerinde de görülebilir. (Res. 49, 71)

Dört yapının da üst katları yuvarlak kemerli çok sayıda ve büyük pencereye sahipti. Bu pencerelerin en önemli fonksiyonu ışık ve hava kaynağıydı. Alt katlar mazgal pencereler ile aydınlatılmıştır.

Tekfur Sarayı'nın ikinci katında, avlu manzarasının tadını çıkarmayı sağlayan pencere önü rafları bulunmaktaydı. Mystras'taki Despotlar Sarayının taht odasında, Sırbistan'daki Semendire Sarayı'nda ve Bulgaristan'daki Rila Manastırı'nda bu pencere raflarına benzer nişler bu güne kadar muhafaza edilmiştir.²⁴⁴ (Res. 46, 72)

²⁴⁰ Allen, 1981: 49.

²⁴¹ Ousterhout, 1999: 12.

²⁴² Boas, 2010: 55.

²⁴³ Ousterhout, 1999: 207.

²⁴⁴ Kirin, 2005: 111.

3.2.4. Merdivenler

Merdivenler, katlar arasında iç dolaşımı sağlamaktaydılar. Duvarların yeterince kalın olduğu Niketiaton Kule-Evi ve Nymphaion Sarayı gibi yapılarda, merdiven bir duvar kalınlığında inşa edilmiştir. Bu yolla yapıların içindeki kullanılabilir alanlardan oldukça tasarruf edilmiştir.

3.2.5. Tavan ve Çatılar

Yapıların iç tavanlarından hiçbiri ayakta kalamamıştır, ancak bazı yapılardaki kemerler ve kiriş yuvaları çatı hakkında bir fikir vermektedir.

Dört yapının da zemin katları daha önce de belirtildiği gibi tonozlu tavanlarla kaplanmıştır. Niketiaton Kule-Evi'ndeki devşirme konsollar ile Tekfur Sarayı'ndaki kiriş yuvaları düz ahşap tavanlarla kaplandığını göstermektedir. Foss'a göre, Niketiaton örneğinde, konsol 10 metre uzunluğundaki kirişler için tek destek olamazlardı. Bu nedenle, tavanı desteklemek için dikey ahşap kirişler veya sütun ilave ederek destek olarak kullanılmış olmalıydılar.²⁴⁵

Dış çatıya gelince, şekil ve kaplama malzemeleri bilinmemektedir. Tekfur Sarayı'nın gezginler tarafından yapılan tasvirlerinden beşik çatı yani çift eğimli bir çatısı olduğu anlaşılmaktadır. (Res. 35-37)

3.2.6. Yazıtlar ve Hanedanlık Armaları

Hanedanlık armaları, dört yapının da Palaiologos hanedanıyla ilgili olduğunu doğrulamaktadır.

Nymphaion'daki Laskarisler Sarayı'nın kalıntıları herhangi bir hanedan arması sunmasa da, Palaiologos hanedanlığı, Laskarisler'in imparatorluk tasvirlerini biliyordu. Tekfur Sarayı'nın avlusunda, bir haç ve dört *beta* (β) amblemi taşıyan taş bir levha bulunmuştur (Res. 42). *Beta*'lar, ilk olarak III. İoannis Vatatzes (1222-1254) ve II. Theodore Laskaris (1254 - 1258)'in sikkelerinde görülmektedir.²⁴⁶ Kısa süre sonra, Palaiologos hanedanı tarafından sahiplenilmiş ve *beta*-haç şekline evrilmiştir. Palaiologos dönemi boyunca *beta*-haç “geleneksel imparatorluk sembolü” olmuştur.²⁴⁷

²⁴⁵ Foss, 1996b: 54.

²⁴⁶ Grierson, 1982: Plate 69; Macrides, 2013: 53.

²⁴⁷ Pseudo-Kodinos: 167 (çev. Macrides, 2013: 71) Milligen, Tekfur Sarayı'ndaki amblemin dört *Beta*'sının “Βασιλεὺς Βασιλέων Βασιλεύων Βασιλεύουσι” kısaltması olduğunu düşünürken; Pseudo-Kodinos'a göre; onlar harf değil, bir ortaçağ “çakmaktaşı” simgesiydi.

Mermerkule'deki mermer korniş, Palaiologoslar monogramının yanı sıra bir “kare ızgara” taşımaktadır. Bu sembol ilk olarak III. İoannis Vatatzes'in sikkesinde ortaya çıkmış ve Palaiologoslar tarafından kullanılmaya devam etmiştir.²⁴⁸

Ousterhout'a göre, Niketiaton Kule-Evi'nde, bir çeşit Palaiologoslar monogramı, gamalı haç motifi ve üçgen bir zırh şekilleri bulunuyordu.²⁴⁹ Bu gamalı haç, Boğaz'daki Yoros Kalesi'nde de görülmektedir.²⁵⁰

Niketiaton Kule-Evi'nde, herhangi bir imparatorluk hanedanı ile ilgili görünmeyen farklı bir tuğla süslemesi vardı: radyal şeklinde bir rozet. Rozet, İstanbul'daki Christ Philanthropos Manastırı ile Christ Pantepoptes Manastırı'nda (Eski İmaret Camii) ve Sakız Adası'ndaki Nea Moni Manastırı'nda bulunan benzer motifleri anımsatmaktadır.²⁵¹ (Res. 73-76)

²⁴⁸ Ousterhout, 2013: 92.

²⁴⁹ Ousterhout, 1999: 195.

²⁵⁰ Ousterhout, 2013: 92.

²⁵¹ Ousterhout, 2009: 101-102.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

Aristokrat konutlarının özelliklerinden olan binaların yüksekliği, blok formu ve müstahkem görünümü, orta ve geç Bizans dönemlerine ait yazılı kaynaklar ve arkeolojik kalıntılarla doğrulanmıştır.

Bu bölümün amacı, bu özellikleri bağlam içerisinde değerlendirmek ve bunların ortaya çıkışlarının ve gelişimlerinin izini sürmektir. Çalışma kapsamında toplanan verilere dayanarak, aristokrat konut mimarisindeki değişimleri açıklamak için dört neden belirlenmiştir. Bunlardan ilki, kamuya ait yapıların aristokrat evlerine dahil olması eğilimi; ikincisi özel konut mimarisi ile askeri mimarinin iç içe geçmesi; üçüncüsü üst katın önemi ve panoramik manzaraları ve son olarak Bizans saray yapısının küçülme süreci ve bunun hükümdarlık törenleri üzerindeki etkisi.

4.1. Kamuya Ait Yapıların Aristokrasi Evlerine Dönüşümü

Simon Ellis'e göre, Geç Antik Çağ konutlarının en önemli olgusu, bazı kamu binalarının biçimsel olarak aristokrasi konutlarına benzemesiydi. Şapeller, kabul odaları ve çok apsizli yemek odaları sadece en zenginlerin evlerinde bulunabilirdi. Ellis, bu evlerden “bağımsız topluluklar” olarak bahsetmektedir.²⁵²

Aristokratların evleri Erken Hıristiyanlık Dönemi “şehir” anlayışı ile ilişkilendirilmeye başlandı. 5. yüzyılın ortalarında Olympiodorus, Roma'daki her evin ayrı bir şehir gibi olduğunu ileri sürmektedir.²⁵³ 12. yüzyılda Zonaras, Komnenoslar'ın akrabalarını ve memurları konut yapımı konusunda eleştirmiştir. Ona göre konutlar “büyüklük olarak şehirleri andırmakta ve ihtişam yönünden kesinlikle imparatorluk saraylarına benzemektedir”.²⁵⁴

Geç Roma evlerinin (*domus*) dönüşümü ile ilgili bir makalede Barbara Polci, Geç Antik Çağ'da, Roma aristokrati için yemeğin ve evin efendisinin arkadaşlarını eğlendirmenin nasıl büyük önem taşıdığını gözlemlemiştir. Merkezi yönetim reddedilirken, halk kutlamaları da azalmıştır. Sonuç olarak, eğlence, aristokrasinin eline düşmüş ve aristokrat evlerine gelen ziyaretçi sayısı artmıştır.²⁵⁵

Bu eğilim, aristokrat evlerinin mimari tasarımına yansıtılmıştır. Evin kamusal ve özel alanlarının net bir biçimde birbirinden ayrılması gerekmiştir. Bunu yapabilmek için mimarlar

²⁵² Ellis, 1988: 572.

²⁵³ Olympiodorus, *Histories*: 41 (Ellis, 1988: 569).

²⁵⁴ Zonaras III: 767 (Magdalino, 2002: 116).

²⁵⁵ Polci, 2003: 89.

en az iki farklı çözüm sağlamışlardır.²⁵⁶ Geniş anlamda, Anadolu'daki Geç Antik Çağ ev yapısı, açık, taş döşemeli ve sütunlu bir avlu etrafında düzenlenmiş birkaç yapıdan oluşmaktadır. Doğal olarak avlu, kompleksin merkezinde yer almıştır.

Diğer insanları özel alanlardan uzak tutma konusundaki ilk çözüm, evin içindeki dolaşımı kontrol etmektir. Konuklar, statülerine bağlı olarak misafir odalarına doğrudan veya dolaylı olarak erişebiliyorlardı. Anadolu'daki Geç Antik Çağ evleri, iki tip misafir salonu özelliği göstermektedir. İlk tip, sokaktan doğrudan erişimi olan periferik apsisli kabul salonudur. İkinci tip ise, avluya bitişik, caddeden uzak bir kabul salonudur.²⁵⁷ Bu ayrımın bir örneği, 5. ve 6. yüzyıllar arasında inşa edilen Aphrodisias'taki "Piskopos Evi"nde görülebilir.²⁵⁸ (Res. 77)

İkinci çözüm, özel faaliyetler için bir üst kat eklemektir. Özgenel'e göre, Anadolu'daki bazı Geç Antik Çağ evlerin, planlarda görülmemesine rağmen, ikinci katları bulunmaktadır. Bu tarz bir düzenleme, yalnızca kamusal etkileşim kurmak için ayrılmış bir zemin katı ve özel faaliyetler için tasarlanmış bir üst katı beraberinde getirmiştir.²⁵⁹

Şapellerin özel evlere dahil edilmesi, bu olgunun bir diğer iyi örneğidir. M.Ö. 383'de özel konutlar içinde şapeller inşa etmek yasaktı (*CTh.* 16.5.11). M.S. 398'de sadece yerel piskoposların seçtiği din adamlarının özel şapellerde hizmet vermesine izin verilirdi (*CTh.* 16.2.33). Bu yasaların amacı, sapkınlıktan ve yeni kültlerin yaratılmasından kaçınmaktır. Fakat zamanla, dini otorite özel şapeller inşasına karşı daha toleranslı hale gelindi.²⁶⁰

Apollonia Dux'unun evindeki şapel, bir konutta bulunan özel bir şapelin en eski örneklerinden biridir. Şapelin konumu, ana girişin kapısının tam tersine, kendi özel karakterini vurgulamak üzere inşa edilmiştir.²⁶¹ (Res. 78)

Kamusal yapıların aristokrat evleri içine dahil edilmesi daha sonra gittikçe pekiştirilmiştir. Magdalino'ya göre, 7. ve 8. yüzyılın demografik kriziyle ilgili sorunlar, kamu yapılarına olan ihtiyacı azaltmıştır. Ne Theophilos (827-42), ne de I. Basil (867-86), bir forum, bir halk hamamı ya da bir kamusal heykel inşa etmemiştir; fakat ikisi de büyük halk kiliselerini restore etmiş, imparatorluk sarayı içinde birçok bina yaptırmıştır.²⁶²

Yavaş yavaş, ev hayatı kendi içine kapanmış, çoğu faaliyetin yoğunlukta odak noktası olmuştur.²⁶³ Bu durum, Greko-Romen kültürün sözlü ve kamusal yapısının Bizans'ta

²⁵⁶ Özgenel, 2007: 263.

²⁵⁷ Polci, 2003: 84; Özgenel, 2007: 264.

²⁵⁸ Özgenel, 2007: 264.

²⁵⁹ Özgenel, 2007: 264.

²⁶⁰ Ellis, 1988: 569.

²⁶¹ Ellis, 1988: 569.

²⁶² Magdalino, 2002: 114.

²⁶³ Ousterhout, 2013: 211; Bouras, 1983: 24.

Hristiyanlık etkisiyle bireysel dua ve ibadet kültürüne evrilmesi gerçeği göz önünde bulundurulduğunda şaşırtıcı gelmemektedir.²⁶⁴ Bu anlamda, yalıtılmışlık ve özel hayat Bizanslılar için bilinmeyen kavramlar değillerdi.

Orta Bizans döneminde, aristokratik konut kompleksleri birçok kamu tesisini kendi yapılarına dahil edilmişti. Ancak, Geç Antik Çağ'ın büyük ve genişleyen kompleksler inşa etme geleneği de bitmişti.

Çalışma kapsamında 2. bölümünde incelenen beş konut kompleksi de bir kiliseye sahiptir. Arkeolojik kalıntılardan Tekfur Sarayı ve Mermerkule'de şapel bulunmaktadır.

4.2. Müstahkem Bir Görünüm

Ćurčić, Geç Bizans Dönemi'nde, yani güvenlik ve asayiş konularının yoğun olduğu 1261 yılından sonra, Bizans'ın zengin ve güçlü sakinlerinin kendilerini korumak için müstahkem (veya kale benzeri) konut kompleksleri inşa etmeye başladıklarını öne sürmektedir.²⁶⁵ Ancak, gelişen ve kuvvetlenen Aristokrat evlerinin ve sarayların, bilindiği gibi Geç Bizans Dönemi'nde görülmeye başlamamış, daha erken dönemlerinde de görülmektedir.

MS 969'da İmparator II. Nikephoros Phokas (963 - 969), Konstantinopolis'teki Büyük Saray'ın bir kısmını çevreleyen bir duvar inşa etmiş, bu alan Boukoleon Sarayı olarak anılmıştır. Duvarın yapımından sonra imparator, “bir tiran'ın acizliği vatandaşlarına karşı duvarlar ördürüyor” gerekçesiyle eleştirilmiştir.²⁶⁶ Duvara ait bir parça 1949'da Mango tarafından tanımlandı.²⁶⁷ 11. yüzyıla kadar Boukoleon Sarayı imparatorluk sarayının ana ikametgâh merkeziydi. Müstahkem Boukoleon Sarayı, 11. yy'ın sonlarında Komnenoslar'ın imparatorluk konutu olarak Blakhernai Sarayı'nı tercih edişine kadar, hanedanlığın ikamet ettiği konut olarak kalmıştır.²⁶⁸

Boukoleon Sarayı'nda sonradan eklenen duvar, Nymphaion ve Tekfur Sarayı'ndaki müstahkem veya kale benzeri yapılar, tarz bağlamında öncü bir modayı mı temsil ediyordu?

Yeni Teolog Aziz Symeon, Phokas duvarı inşa ettikten bir yüzyıl sonra bir kralın mülkü ile Tanrı'nın dünyayı yaratması arasında bir benzeştirme yapmıştır:

“Some land he puts under the plough, some he gives over to be planted with vines, some he leaves rough, and in one delightful and beautiful spot he establishes his dwelling;

²⁶⁴ Kazhdan – Constable, 1982: 104.

²⁶⁵ Ćurčić, 2010: 518.

²⁶⁶ Skylitzes, ‘A Synopsis of Byzantine History’ (çev. Wortley, 2010: 262).

²⁶⁷ Mango 1949.

²⁶⁸ Magdalino, 2011: 139.

*there he founds palaces, constructs houses (oikoslar), builds baths, plant parks and devises all kinds of delights. On the outside, he rings everything with a barrier, and makes locks and gates to open and close; not only that, but even though he fears no one, he sets guards so that his residence may be in every way most splendid and outstanding, and that it may be closed to his ungrateful and malevolent friends and to insubordinate among his underlings and slaves, if such there should be. To his true and faithful friends, however, and to his grateful servants, access to and from him is uninhibited.”*²⁶⁹

Aziz Symeon, kralın sarayını yalnızca bir kompleks olarak değil, aynı zamanda bir surla çevrelenmiş bir konut olarak da tasavvur ediyordu. Metin ayrıca, etrafı çevrili bir yapı inşa etme fikrinin 10. yüzyılda olduğu kadar tartışmalı olmadığını da göstermektedir.

Arkeolojik kalıntılar ve yazılı kaynaklar Geç Bizans Dönemi’nde, konut komplekslerinde konfor ve güvenliğin harmanlandığı bir model olduğunu göstermektedir.²⁷⁰ Konstantinopolis’te 15. yüzyılda, kayda değer sayıda aristokratlar kuleleri olan evler inşa etmiştir. Doukas’ın kayıtlarından, 1453’te Konstantinopolis’in düşüşünde, Megadük Loukas Lotaras’ın evinde, kızlarının, oğullarının ve hasta eşinin sığındığı bir kulenin olduğu bilinmektedir. Kule, Türk’lerin girişini engellemiştir.²⁷¹ Mermerkule de bu modanın yaşayan bir örneğidir.

Tüm Bizans dönemi boyunca kuleler, büyüklük, bağlam ve işlev bakımından önemli ölçüde değişmiştir. Kule, sadece askeri işlevlerle ilişkili değildi; Mermerkule örneğinde olduğu gibi konut amaçlı kullanıldığında, başlı başına bir yapı veya daha büyük bir sur sistemi parçası olabilirdi.²⁷² Manastır bağlamında ise, yüksek bir inziva yeri olarak kullanılmıştır. Erken Hristiyan tarihinden beri, manastır kompleksleri, içlerinde genellikle üst katta bir şapeli olan büyük konut kuleleri barındırmışlardır. Fiziksel yalıtılmışlık ve yükseklik, bedeni cennete yakın kılmak gibi bir sembolik anlam taşıyordu.²⁷³

Nymphaion, Niketiaton ve Tekfur Saray’ları doğrudan kule olmasalar da, bu özelliklerin bazılarını paylaşmışlardır. Niketiaton ve Tekfur Sarayı bir sur sisteminin parçalarıydı, hatta ikincisinin üst katında bir şapel bulunuyordu. Ayrıca, yüksekte bulunan saray kompleksleri gözlem kuleleri olarak işlev görüyorlardı ve sahiplerinin hakimiyet alanlarını gözlemlemek için oldukça elverişliydi.²⁷⁴

²⁶⁹ St. Symeon, ‘Traité Théologiques et Étiques’ (çev. Magdalino, 1984: 92).

²⁷⁰ Ćurčić, 2010: 41.

²⁷¹ Doukas (çev. Magoulas: 229).

²⁷² Ćurčić, 2010.

²⁷³ Kirin, 2005: 98.

²⁷⁴ Schrijver, 2012: 46; Macrides, 2013: 373.

4.3. Dikey Tasarım ve Kuş Bakışı Görünüm

Hukuk literatüründen, çok katlı binaların, Bizans tarihinin erken dönemlerinde inşa edildiğini bilmek mümkündür. MS 5. yüzyılda İmparator Zeno, Konstantinopolis'teki kentsel konutların balkonlarının inşasına ve “deniz manzarasının” korunmasına ilişkin bir kanunu yürürlüğe koymuştur. Justinian'ın hükümdarlığında (527 - 565), bu yasa tüm imparatorlukta uygulanmıştır. Yasa, binaların yükseklik oranını düzenlemiş ve mülk sahiplerinin komşularının deniz manzarasını engellemesine izin vermemiştir. (bk. Ek Konu)

Bu yasaların Konstantinopolis'te hangi ölçüde uygulandığı bilinmemekle birlikte, zenginlere fakirlere oranla daha güçlü bir şekilde uygulandığı düşünülmektedir. Bu yasaların amaçlarından biri de, şehrin güzelliğini en prestijli binaları koruyarak sağlamaktır. Bu anlamda aristokratların evleri yasalarca korunmuştur.²⁷⁵

11. yüzyılda hakim Eustathios Romaios, deniz manzarasıyla ilgili bu kararların sadece Konstantinopolis'te uygulanması gerektiğine hükmetti. Onun gerekçesi ise, Konstantinopolis'in hali hazırda surlarla çevrilmiş olması ve vatandaşların denizden zevk almak için kıyıda yürüyüş yapamamalarıydı, diğer şehirler zaten surlarla çevrili değildi.²⁷⁶

12. yüzyılda, Konstantinopolis'in turistik bölgelerinde dolaşmış gezgin Odon de Deuil şöyle anlatmıştır:

*“The city itself is squalid and fetid and in many places harmed by permanent darkness, for the wealthy overshadow the streets with buildings and leave these dirty, dark places to the poor and to travellers [...]”*²⁷⁷

Odon de Deuil, aslında Konstantinopolis'in zayıfladığını vurgulamak istese de, zenginlere ait konutları şehrin topoğrafyası üzerinde nasıl ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğuna dair önemli bir kanıttır.

Oldukça muhteşem manzaraya sahip yüksek binalar, Geç Bizans Dönemi boyunca aristokrasiyle ilişkilendirilmeye devam etmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi, 1343 yılında Alexios Makrembolites, zenginlerin üç katlı evlerinden küçümseyici bir şekilde bahsetmiştir.

12. yüzyıl sonrası, imparatorluk ve aristokrat saraylarının konumları için yeni bir değişim söz konusuydu. Komnenoslar döneminde imparatorluk konutu, Büyük Saray'dan

²⁷⁵ [Harm. 2.4.28.] bk. Ek Konu.

²⁷⁶ Magdalino, 2000: 210.

²⁷⁷ Odo of Deuil, De Protectione Ludovici VII. (çev. Berry, 1948: 65).

şehrin dışında bulunan Blakhernai Sarayı'na taşınmıştır.²⁷⁸ Maguire'e göre, bu yeni konum, Bizans hükümdarlığındaki bakış açısının değişikliği nedeniyle meydana gelmiştir. Komnenos aristokrasisi daha bireysel ve hükümetten ayrılmış vaziyetteydi.²⁷⁹

Blakhernai Sarayı, Haliç'in Deniz Surları ile Theodosian Surları ile çevrilidir ve şehrin kuzeybatı köşesinde yer almaktadır. Saray, avlanma ve eğlence için popüler bir park olan Philopation'a bakmaktaydı.²⁸⁰ Ayrıca, Odon de Deuil'e göre, Blakhernai Sarayı sakinlerine “deniz, kır ve şehir manzarası olmak üzere üçlü bir keyif” sunmuştur.²⁸¹

Sonunda aristokrasi de kendini şehrin merkezinden uzaklaştırmıştır. Palaiologos aristokratlarının çoğu, şehrin kuzeybatı kesiminde yer alan Blakhernai, Kynegoi ve Petra mahallelerinde yaşamıştır.²⁸² Mermerkule, Marmara Denizi'ne nazır ayrıcalıklı bir konumdayken; Metochites Sarayı ve Tekfur Sarayı bahsi geçen mahallelerde yer almaktadır. (Res. 86)

Angold'a göre, bu dönemde aristokratlar “*rus in urbe*” yanılışına kapılmışlardı.²⁸³ Manzaralar, bahçeler, meyve bahçeleri, üzüm bağları, çeşmeler, Geç Bizans aristokrasisinin yaşam çevresini şekillendiren temel unsurlardı. İç bölgelere olan yakınlık, bölgeyi savunmasız hale getirmiş, kara surları kendilerini şehir yaşamının kargaşasından izole etmenin bir yolu olarak işlev görmüştür ve bu da zayıflatılmış bir bölgede güvenlik ihtiyacı doğurmuştur.

Geç Antik Çağ'da, aristokrat villasının ana kabul salonu olan *triklinos*, sütunlu bir avluya, yani peristilli iç avluya açılmaktaydı. Avlunun bir çeşme ya da bir bahçesi bulunurdu ve Kazhdan'ın dediği gibi “doğanın doğrudan bir devamı” niteliğindeki natüralist mozaiklerle süslenebilirdi.²⁸⁴

Aksine, Geç Bizans aristokratik konutlarındaki *triklinos*, en üst katta bulunmaktaydı. Geç Bizans aristokrat sarayının dikey tasarımı, Geç Antik Çağ villalarının yayvan tasarımı ile çok az ortak noktaya sahip olsa da, açıklık hissi tamamen kaybolmamıştır. Panoramik pencereler ve balkonlar ile sağlanan üst kattaki muhteşem manzaralar da “doğanın doğrudan bir devamı” niteliğini sunmuşlardır.

Konstantinopolis'te sadece Tekfur Sarayı ve Mermerkule değil, aynı zamanda Nymphaion Sarayı ve Niketiaton Kule-Evi de deniz veya kara üzerinde geniş manzaralara sahiptirler.

²⁷⁸ ODB, 1991: 293.

²⁷⁹ Maguire, 1997: viii.

²⁸⁰ Schrijver, 2015: 29.

²⁸¹ Odo of Deuil, *De Profectione Ludovici VII.* (çev. Brundage, 1962: 109-111).

²⁸² Schrijver, 2015: 32-33.

²⁸³ Angold, 2012: 36; *rus in urbe* = “Bir şehir içinde bir bina veya bahçe tarafından yaratılan kırsal bir yanılışma”: https://en.oxforddictionaries.com/definition/rus_in_urbe (Erişim tarihi: 03.03.18)

²⁸⁴ Kazhdan, 1982: 50; Ellis, 2007:291.

Anadolu'da bu tür bir konut kompleksinin erken bir örneği, Pamfilya'daki Syllion akropolünde görülebilir. (Res. 79, 80) Bina, şehrin Türkler tarafından işgal edilmesinden önce, yani 1207 yılından öncesine ait olmalıdır.²⁸⁵ Yapı, üç katlı, kent surlarına bitişik vaziyette, dikdörtgen planlı ve 10 x 15 m ölçülerindedir. Zemin katta bir kapı ve bir pencere bulunmakta, orta kat ise mazgal pencerelerle aydınlatılmaktadır. Üst kat ayrıca, çalışma kapsamında incelenen binalar gibi, harika vadi manzaralarına sahip büyük kemerli pencerelere de sahiptir.

4.4. Aristokrat Saraylarının Küçülmesi ve Hükümdarlık Törenleri

4. yüzyıl kanunları, aristokrat evlerin daima iyi bakılması gerektiğine hükmetmiştir. Şehrin iyi görünümünü korumak için, Aristokratlar gerekirse evlerini tamir etmek veya yeniden inşa etmek zorunda kalmışlardır. Aristokratlar sürekli olarak taşındıkları için ve büyük konutları yıktıkları için bu tür yasalara ihtiyaç duyulmuştur. Bazı büyük Geç Antik Çağ aristokrat evleri korunup hatta büyütülseler de, diğerleri terkedilmiş veya daha küçük birimlere dönüştürülmüşlerdir. Bu daha küçük birimler orta sınıf ailelere kiralanmıştır. Sonunda, geniş bir yayvan planı ve büyük açık alanları olan evler artık tercih edilmemiş ve 6. yüzyılın ortalarında artık peristilli evler yapılmamıştır.²⁸⁶

Helen Saradi'ye göre, üst sınıf artık bu tür büyük konutları muhafaza etme konusunda hem maddi zorluk çekmekte, hem de ilgisiz kalmaktaydı.²⁸⁷ Bunun nedenlerinden biri, kilise tarafından desteklenen özel yaşam ile birlikte alçakgönüllülüğe artan bir vurguydu.²⁸⁸ Daha önce bahsedildiği gibi, Geç Antik Çağ evleri, büyük ve görkemli kabul salonları ve yemek odaları gibi kamusal bölümleri olan yapılar olma özelliği göstermişlerdir. Geç Antik Çağ evlerin terk edilmesinden veya kısmi kiralanmasından önce, yapılar sahipleri tarafından perdeler veya alçak duvarlar kullanılarak bölümlere ayrılmaya başlamıştı.²⁸⁹

Sadece Konstantinopolis'te üst sınıf, Orta Bizans dönemine kadar eski yapıları muhafaza etmeyi sürdürmüştür.²⁹⁰ Magdalino'ya göre, Konstantinopolis'teki Geç Antik Çağ yapılarının devamlılığı, Bizans İmparatorluğu'nu “Yeni Roma İmparatorluğu” olarak tanımlamak için önemlidir.²⁹¹

Daha küçük, çok katlı ve blok şeklinde bir sarayın en eski örneği, Konstantinopolis'teki Myrelaion'daki Romanos Lekapenos'un (920-944) sarayıdır. Saray büyük antik rotonda üzerine

²⁸⁵ Foss, 1996: 58; Niewöhner, 2015: 41.

²⁸⁶ Ellis, 1988: 573; Saradi, 1998: 17-43.

²⁸⁷ Saradi, 1998: 25.

²⁸⁸ Thébert, 1987: 392; Saradi, 1998: 29.

²⁸⁹ Saradi, 1998: 29.

²⁹⁰ Magdalino, 2007: II-46.

²⁹¹ Magdalino, 2007: IV-2.

dikilmiştir. Myrelaion, oldukça küçük, ama gösterişli olmasının yanında şehrin ve denizin muhteşem manzarasına sahipti.²⁹²

Kommenoslar hâkimiyetinde, saray mimarisi tasarım ve görünüm açısından tamamen farklıydı. Blakhernai Sarayı, Büyük Saray'dan ziyade muhtemelen Nymphaion'daki saraya daha çok benziyordu. Ama elbette, Blakhernai Sarayı sadece tek bir yapıdan değil, Trebizond'daki Büyük Komnenoslar Sarayı gibi avlu etrafında düzenlenmiş pek çok yapıdan oluşmaktaydı.

İmparatorluk sarayının yeni mimari düzeni, hükümdarlık törenlerini de etkilemiştir. Ruth Macrides, 10. yüzyılın '*De Ceremoniis*' kitabı ile Pseudo-Kodinos'un 14. yüzyıl '*Treatise*' adlı kitabını karşılaştırırken, imparatorluk ailesi Büyük Saray'dan müstahkem Blakhernai'a taşındığında hükümdarlık törenlerinin nasıl değiştiğini gözlemlemiştir: "Hipodrom toplantılarında halkla imparatorun yüz yüze buluşması gitti, şehrin dört bir yanındaki kiliselere yapılan geçit törenleri gitti, sarayın içindeki çeşitli isimlerde pek çok odadan oluşan labirentlerdeki geçitler gitti".²⁹³

Aslında, Blakhernai Sarayı'nın "tek yapılı" mimarisi, Büyük Saray'ın "yayılmış" olan mimarisinden farklı olduğu için, kraliyet törenleri birkaç odayla sınırlıydı: tekli bir kabul odası / yemek salonu (*triklinos*), imparatorluk yatak odaları (*kellion*), bir saray kilisesi (*ekklesia*), bir şapel, yükseltilmiş bir galeri (*peripatos*) ve avluya bakan yükseltilmiş bir platform.²⁹⁴

Bu anlamda sarayların personellerinde de azalma olması gerekiyordu. Laskarislerin imparatorluk hane halkı kadrosu; maliye idaresini kontrol eden *protovestiaros*, kâhya (*epi tes trapezes*), uşak (*pinkernes*) ve mabeynci (*parakoimomenos*) idi. 12. yüzyıldan beri asillere hadımlar yerine bu yüksek saray görevlileri verilmiştir. Bu hizmetlilerin içerisinde askeri görevlilerde bulunmaktaydı.²⁹⁵ Bunların tümünün İmparatorluk ailesi ile birlikte Nymphaion Sarayı'nda yaşamaları mümkün değildir, ancak temel işleri gören kıdemsiz hizmetliler bu durumun dışındadırlar.²⁹⁶

²⁹² Niewöhner, 2015: 45.

²⁹³ Macrides, 2011: 225-232; Yine de Blakhernai Sarayı'nın o kadar küçültülmemesi gerektiğini söyleyen Macrides, Blakhernai'nin on dördüncü yüzyılın ortalarında zavallı küçük bir konuta benzemesinin nedeninin "fiziksel gerçekliği" nedeniyle değil, "bilimsel göreceliğin" bir sonucu olduğunu iddia ediyor.

²⁹⁴ Magdalino, 2011: 141.

²⁹⁵ Angold, 1975: 154.

²⁹⁶ Sarayın hizmetçilerine bir yaklaşım için bk.: Frouke Schrijver, "Daily Life at the Blakhernai Palace: The Servants of the Imperial Bedchamber" (1261-1354), 2013: 83-87.

SONUÇ

11. yüzyıldan sonra, Bizans imparatorluk ailesi ve yüksek statüdeki aristokrat aileler arasındaki evlilik, yöneten sınıfın bekasını sağlamıştır. Onlar için *oikos*, aile ilişkileri, politik ve sosyal faaliyetlerin merkezi olmuştur. Ev, *oikos*'un dolayısıyla da zenginliğinin fiziksel görünümüydü.

Sadece imparatorun değil, varlıklı aristokratların da çevrelerinde pek çok hizmetçileri vardı. İmparatorluk ailesinin bir hizmetçisi olmak sarayda yüksek bir makam elde etmek ve yüksek aristokrasiye girmek için önemli bir adım sayılmaktaydı. Bütün hizmetçiler imparatorluk hanesinin ya da *oikos*'un bir parçası değillerdi, veya tümü de günlük faaliyetlere aktif olarak katılmamaktaydı. Sadece hane çalışanları aristokratik aileye gece gündüz yardım ederlerdi. Normal olarak, hane çalışanları ikinci sınıf sayılırlar ve idarede herhangi kadroya sahip olamazlardı. Genç uşaklar ve koruma görevlileri sarayda yaşayan hizmetçilerdi. Nymphaion'daki sarayda yapılan kazılar ve Trabzon'daki Büyük Komnenoslar Sarayı hakkında yazılı belgeler, hane çalışanlarının kaldıkları yerlerin temel meskûn yapılanma yakınında kurulmuş olan yardımcı binalarda bulunduğunu göstermektedir. İmparatorlar oğullarına ve en güvendikleri yakınlarına *pronoia*, hane çalışanları ve bir ev verebiliyorlardı. Buna bir örnek olarak, babası VIII. Mihail tarafından kendisine bir saray bağışlanan Konstantinos Pophyrogennetos gösterilebilir. Bahsi geçen bu sarayın, bugün İstanbul'da hala ayakta olan Tekfur Sarayı olduğuna inanılmaktadır.

Geç Bizans Dönemi'nde aristokrasi sıkı tahkim edilmiş bir görünümü olan ve içe dönük düzenlenmiş karakterde saraylar inşa ederlerdi. Aristokratik *oikos*'un tahkim edilmesi için başlangıçta emniyet ana kaygı olsa da, bu muazzam mimari beraberinde sembolik bir statü taşımakta ve Bizans üst sınıfı için itibar sağlamaktaydı.

Bu tezde incelenen konut yapıları ortak karakteristik özellikler taşımaktadır. Dörtgen planlı blok formuna sahiptirler; ana bina uzun ve çok katlıdır. En üst katta kenti ve kırsal bölgeyi gören geniş manzaralı bir galeri bulunmaktadır. Pek çok durumda, binaların aşağı kısmı büyük taşlarla örülü duvarlara sahipken, üst kısım renkli ince katmanlar halinde tuğla ve taştan yapıldı.

Penceresiz ve sağlam olan zemin kat değişik amaçlar için kullanılmaktaydı. İlk olarak, eve yaklaşma zorluğu göstererek hanenin korunmasına yönelik bir formdu. İkinci olarak, üst katlardaki lüks yaşam odaları için mahremiyet sağlamaktaydı.

Aristokratik sarayın en meşgul odası *triklinos* olmalıydı. Eğlence odası olarak en üst katta yer alan *triklinos*'a sadece özel konuklar davet edilirdi. En üst kat oldukça iyi bir özel alan

olmakla birlikte, geniş panoramik manzarası ile dışa dünyaya bağlıydı. İyi ışıklandırılmış üst katlar aristokratik hane konutları arasında önde gelmekteydi.

Pseudo-Kodinos'a göre Blachernai *triklinosu* kiliseye yakın bir konumdaydı ve yükseltilmiş bir tahtı bulunmaktaydı. Macrides, *triklinos*, şapel ve yükseltilmiş taht şeklinde benzer bir düzenlemenin Palermo'da Cappella Palatina'da bulunduğunu önermektedir.²⁹⁷ Cappella Palatina 1154-1166 yılları arasında bitirilmiştir ve tasarımı Bizans saray mimarisi geleneğini takip etmektedir. (Res. 80) En üst katında bir şapel bulunan Tekfur Sarayı'nın da muhtemelen benzer bir uzamsal düzenlemesi vardı, fakat daha küçük oranlarda yapılmıştı.

Özellikle Konstantinopolis'te pek çok aristokratik evin özenli şekilde tuğla ile desenlendirilmiş cepheleri olması beklenirdi. İnşa kuralları, zenginlere ait yapı cephelerini dekore etmeleri yönünde teşvik ederdi. Fakir komşular da aristokratik evlerden belli bir ölçüde uzak kalması gerekirdi.²⁹⁸

Geç Antik Çağ evi konut dışı işlevleri de içermekteydi. Örneğin, bekleme odaları, apsisli kabul odaları ve ziyafet odaları gibi özelleştirilmiş odalar peristilli avlunun etrafında düzenlenmişlerdi (Res. 78). Görünen konut işlevi dışında, geç antik evler aynı zamanda iş ve politik ağ kurma merkeziydi.

Geç Bizans evinin daha toplu bir görüntüsü olduğu düşünülürse, görünüşe göre aristokratik evin çok işlevli karakteri tamamen kaybolmamıştır. İmparatorluk saraylarını ziyaret eden gezginler de taht odalarından ve *triklinoi* birimlerinden bahsetmektedir. Bununla birlikte, muhtemelen imparatorluğa ait olmayan aristokraik evlerde *triklinos* olarak sadece bir tane çok işlevli oda bulunmaktaydı. Geç Antik Çağ evlerinin kamu odalarına erişim farklı geçit düzenlemeleri ile özenli bir şekilde denetlenmekteydi.²⁹⁹ Diğer taraftan, Geç Dönem Bizans evi daha özel bir karaktere sahipti ve Geç Antik Çağ evlerinin aldığı sayıda ziyaretçi alıyor olması pek olası değildir. Her ne kadar ev içerisindeki dolaşım modellerine yönelik açık bir veri bulunmamaktadır, muhtemelen *triklinos*'a erişebilen en ayrıcalıklı ziyaretçilerin alt katları görmeden ya da oralara erişim imkânı olmadan doğrudan üst kata girebiliyorlardı.

Geç Bizans evinin iç düzenlemesi hakkında bilgiler de parça parçadır, bu da özellikle üst katlar olmak üzere her bir katın uzamsal işlevlerinin yeniden kurgulanmasını zorlaştırmaktadır. Aristokratik ev yapımı tartışması, günlük hayat değişikliklerine de değinerek ve evin döşenmesi ilgi buluntu verilerinin daha iyi işlenmesi ile zenginleştirilebilir.

Bizans ev yapımı üzerine daha önemli bir yaklaşım Osmanlı ve Bizans evleri arasında paralel bir çalışma ile yapılabilir. Simon Ellis hali hazırda Erken Hıristiyan ve Osmanlı Dönemi

²⁹⁷ Macrides 2013: 376, bk. dipnot 79.

²⁹⁸ bk. Ek Konu.

²⁹⁹ Özgenel, 2007: 251.

evlerinin mahremiyeti hakkında kısa bir makale yazmıştır.³⁰⁰ Bununla beraber, Geç Dönem Bizans evi ve erken Osmanlı evi arasında yapılacak bir kıyaslama daha verimli sonuçlar sağlayabilir. Erken Dönem Osmanlı evleri, Geç Bizans aristokratik evine benzer bir uzamsal düzenleme göstermektedir: üst katta bir umumi alanı olan çok katlı bir bina. Ayrıca, her ikisi de mahremiyete özen göstermektedir.

Geleneksel evler üzerine yapılan incelemeler de Bizans aristokratik mimari çalışmalarına önemli bir katkı sağlayabilir. Peloponnese'deki Minnesota Üniversitesi tarafından 1990'lı yıllarda yapılan geleneksel Ortaçağ evleri hakkında olup, "Morea Project" olarak adlandırılan çalışma, blok formu olmaları gibi, kırsal ve elit evlerin mimarisinin benzer karakterler taşıdığını göstermiştir.³⁰¹ Türkiye'deki aristokratik olmayan geç Ortaçağ evleri hakkında yapılacak kapsamlı ve sistematik bir araştırma ev mimarisinin anlaşılması için oldukça katkı sağlayıcı olacaktır.

³⁰⁰ Ellis, 1991.

³⁰¹ Kourelis, 2005: 126. 'The Morea Project' için bk. <http://arch.oucs.ox.ac.uk/detail/92156/index.html>

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar

- Angold 1984 Angold, M. (1984). Inventory of the so-called Palace of Botaneiates. *The Byzantine Aristocracy, IX-XIII centuries*, 254-266.
- Berry 1948 Berry, V. G. (1948) *Odo of Deuil: De Profectione Ludovici VII. in Orientem*, Issue 42 of Records of civilization. Columbia University Press.
- Brundage 1962 Brundage, J. (1962) *The Crusades: A Documentary History*, Marquette University Press, Milwaukee, 111-112
- Clavijo 1999 De Clavijo, R. G. & Estrada, F. L. (1999). *Embajada a Tamorlán*. Castalia.
- CTh 1952 Pharr, C., Davidson, T. S. & Pharr, M. B. (Eds.). (1952). *The Theodosian code and novels, and the Sirmondian constitutions* (Vol. 1). The Lawbook Exchange, Ltd.
- Dowes 2000 Dowes, A. S. E. (2000), *Anna Comnena: The Alexiad*. In Paratheses Publication Byzantine Series, Ontario.
- Featherstone 2000 Featherstone, J. M. (2000). *Theodore Metochites's Poems' To Himself': Introduction, Text and Translation*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Gautier 1981 Gautier, P. (1981). La Diataxis de Michel Attaliat. In: *Revue des études byzantines*, tome 39, 1981. pp. 5-143
- Jeffreys 1998 Jeffreys, E. (Ed.). (1998). *Digenis Akritis: The Grottaferrata and Escorial Versions* (Vol. 7). Cambridge University Press.
- Macrides 2007 Akropolitēs, G. Macrides, R., & Macrides, R. J. (2007). *George Akropolites: The History: Introduction, Translation and Commentary*. Oxford University Press on Demand.
- Magoulias 1975 Magoulias, H. J. (Ed.). (1975). *Decline and fall of Byzantium to the Ottoman Turks*. Detroit: Wayne State University Press.
- Magoulias 1984 Choniates, N. (1984). *O City of Byzantium: Annals of Niketas Choniates*. (trans. Magoulias) Wayne State University Press.
- Matthews 2012 Matthews, J. (2012). The Notitia Urbis Constantinopolitanae. *Two Romes. Rome and Constantinople in Late Antiquity*, Oxford University Press, 81-115.

- Mavrogordato 1956 Mavrogordato, J. (1956). *Digenes Akrites*. Clarendon Press
- Sathas ve Legrand 1875 Sathas, K. N. ve Legrand, E. (Eds.). (1875). *Les exploits de Digénis Akritas: épopée byzantine du dixième siècle* (No. 6). Maisonneuve.
- Sweter 1953 Sewter, E. R. A. (1953). *The Chronographia of Michael Psellus*. London
- Wortley 2010 Skylitzes, J., & Wortley, J. (2010). *John Skylitzes: A Synopsis of Byzantine History, 811–1057: Translation and Notes*. Cambridge University Press.
- Talbot 2000 Talbot, A.-M. (2000). “Rule of Michael Attaleiates for his almshouse in Rhaidestos and for the Monastery of Christ Panoiktirmon in Constantinople.” In J. Thomas and A. Constantinides Hero, eds., *Byzantine monastic foundation documents: 326–76*. Washington.
- Marzials 1908 Villehardouin, G. D. (1908). *Memoirs or Chronicle of the Fourth Crusade and the Conquest of Constantinople*, translated by Frank T. Marzials. London, JM Dent.
- Vryonis 1957 Vryonis, S. (1957). The Will of a Provincial Magnate, Eustathius Boilas (1059). *Dumbarton Oaks Papers*, 11, 263-277.

Modern Kaynaklar

- Ahunbay 1997 Ahunbay, M. (1997). “Tekfur Saray”, *Secular Medieval Architecture in the Balkans 1300–1500 and its Preservation*. AIMOS, Thessaloniki.
- Allen 1981 Allen, W. (1981). *Tekfur Saray in Istanbul: An Architectural Study*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Johns Hopkins University.
- Angold 1975 Angold, M. (1975). *A Byzantine Government in Exile: Government and Society Under the Laskarids of Nicaea*. New York: Oxford University Press
- Angold 2010 Angold, M. (2010). The Byzantine Political Process at Crisis Point. *The Byzantine World* (pp. 37-53). Routledge.
- Angold 2014 Angold, M. (2014). *The Fall of Constantinople to the Ottomans: Context and Consequences*. Routledge.
- Asutay 2002 Asutay, N. (2002). Wer erbaute Mermer-Kule?. *Byzantion*, 72(1), 270-275.

- Asutay-Effenberger 2007 Asutay-Effenberger, N. (2007). *Die Landmauer von Konstantinopel-Istanbul: historisch-topographische und baugeschichtliche Untersuchungen* (Vol. 18). Walter de Gruyter.
- Avcı 1996 Avcı, Ö. (1996). Eskihsar Kalesi 1994 Yılı Kazı Çalışmaları. *VI. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, s.415 - 449, Ankara.
- Bahar 2013 Bahar, B. (2013). *Izmit Körfezi Bizans Dönemi Savunma Yapıları Bağlamında Gebze, Eskihsar Kalesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi
- Bartusis 1997 Bartusis, M. C. (1997). *The late Byzantine army: arms and society, 1204-1453*. University of Pennsylvania Press.
- Beylié 1902 Beylié, L. (1902). *L'habitation byzantine*. Falque & F. Perrin.
- Boas 2010 Boas, A. J. (2010). *Domestic Settings: Sources on Domestic Architecture and Day-to-Day Activities in the Crusader States* (Vol. 84). Brill.
- Bouras 1983 Bouras, CH. (1983). "Houses in Byzantium," *Deltion tes Christianikes Archaialogikes Etaireias*, series 4, 11 (1983), 1–26.
- Bowes 2008 Bowes, K. (2008). *Private worship, public values, and religious change in late antiquity*. Cambridge University Press.
- Brubaker ve Tougher 2013 Brubaker, L., & Tougher, S. (Eds.). (2013). *Approaches to the Byzantine family*, Ashgate
- Bryer 1985 Bryer, A., & Winfield, D. (1985). *The Byzantine monuments and topography of the Pontos* (Vol. 1). Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- Buchwald 1979 Buchwald, H. H. (1979). *Lascarid architecture*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Çağaptay 2010 Çağaptay, S. (2010). How Western is it? The Palace at Nymphaion and its Architectural Setting. In *International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium* (pp. 357-362).
- Cameron 2014 Cameron, A. (2014). *Byzantine Matters*. Princeton University Press.
- Cheyne 2006 Cheyne, J. C. (2006). The Byzantine aristocracy (8th–13th centuries). *Cheyne, J.-C., The Byzantine aristocracy and its military function*, Aldershot, Ashgate.
- Constantinides 2002 Constantinides, C. N. (2002). Byzantine gardens and horticulture in the Late Byzantine Period, 1204–1453: the secular

sources. *Antony Littlewood, Henry Maguire and Joachim Wolschke-Bulmahn* Washington, DC: *Dumbarton Oaks*.

- Ćurčić 2013 Ćurčić S. Visible and invisible aspects of building the fortified palace of Smederevo and its historical significance. *Zbornik radova Vizantoloskog instituta*. 2013(50-2):835-51.
- Ćurčić 1997 Ćurčić, S., & Hadjistryphonos, E. (1997). *Secular Medieval Architecture in the Balkans 1300–1500 and its Preservation*. AIMOS, Thessaloniki.
- Dragon 2002 Dagron, G. (2002). The urban economy, seventh-twelfth centuries. *The Economic History of Byzantium from the Seventh through the Fifteenth Century*, ed. A. E. Laiou, Washington D, 385-453
- Dark 2004a Dark, K.R. (2004) Houses, streets and shops in Byzantine Constantinople from the fifth to the twelfth centuries, *Journal of Medieval History*, 30:2, 83-107
- Dark 2004b Dark, K. R. (Ed.). (2004). *Secular buildings and the archaeology of everyday life in the Byzantine Empire*. Oxbow Books Limited.
- Darling 2004 Darling, J. K. (2004). *Architecture of Greece*. Greenwood Publishing Group.
- Davies 2008 Davies, J.K. (2008) “Society and economy” in: Lewis et al (eds.) *The Cambridge Ancient History Volume V: The Fifth Century B.C.*, Cambridge University Press, pp. 287 – 305
- Drpić 2016 Drpić, I. (2016). *Epigram, Art, and Devotion in Later Byzantium*. Cambridge University Press.
- Ellis 1988 Ellis, S. P. (1988). The End of the Roman house. *American Journal of Archaeology*, 565-576.
- Ellis 2007 Ellis, S. (2007). Shedding Light on Late Roman Housing. In *Housing in Late Antiquity-Volume 3.2* (283-302). Brill.
- Ellis 2013 Ellis, S. (2013). The Middle Byzantine House and Family. A Reappraisal. *Approaches to the Byzantine Family*, Ashgate
- Eyice 1961 Eyice, S. (1961). *İzmir yakınında kemalpaşa (nif) da laskaris'ler sarayı*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Eyice 1973 Eyice, S. (1973). Tuzla'nın Değirmenaltı Mevkiinde Bir Bizans Kalıntısı. *Sanat Tarihi Yıllığı/Journal of Art History*, (5), 27-78.
- Eyice 1986 Eyice, S. (1986) Quelques observations sur l'habitat Byzantin en Turquie', *Anadolu Sanatı Araştırmaları* 5. Istanbul: 529-42.

- Foss 1996a Foss, C. (1996a). *Cities, fortresses and villages of Byzantine Asia Minor*. Aldershot, Great Britain: Variorum.
- Foss 1996b Foss, C. (1996b). *Survey of medieval castles of Anatolia II: Nicomedia*. British Institute of Archaeology at Ankara.
- Freshfield 1886 Freshfield, E. (1886). XIV.—The Palace of the Greek Emperors of Nicaea at Nymphio. *Archaeologia*, 49(2), 382-390.
- Garland 1999 Garland, L. (1999). *Byzantine Empresses: Women and Power in Byzantium AD 527-1204*. New York: Routledge
- Glare 1982 Glare, P. G. (1982). *Oxford latin dictionary*. Clarendon Press. Oxford University Press.
- Grierson 1982 Grierson, P. (1982). *Byzantine coins*. Univ of California Press.
- Güngör 2017 Güngör, S. S. (2017). Tarihi Yarımada'daki Roma ve Bizans Dönemi Sarnıçları. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 37-72.
- Hakim 2013 Hakim, B. (2013). *Mediterranean Urbanism Historic Urban / Building Rules and Processes*. Dordrecht: Springer Netherlands.
- Hakim 2001 Hakim, B. S. (2001). Julian of Ascalon's treatise of construction and design rules from sixth-century Palestine. *Journal of the Society of Architectural Historians*, 60(1), 4-25.
- Haldon 2009 Haldon, J. (2009). Social élites, wealth, and power. *The Social History of Byzantium*, 168-211.
- Harvey 2003 Harvey, A. (2003). *Economic expansion in the Byzantine Empire, 900-1200*. Cambridge University Press.
- Hennessy 2007 Hennessy, C. (2007). Childhood, Byzantine. *The Encyclopedia of Ancient History*.
- Hennessy 2010 Hennessy, C. (2010). Young People in Byzantium. *A Companion to Byzantium*, 81-92.
- Hill 1999 Hill, B. (1999). *Imperial Women in Byzantium, 1025–1204: Power, Patronage and Ideology*. Longman, London–New York
- Hunt 1984 Hunt, L. A. (1984). Comnenian Aristocratic Palace Decoration: Descriptions and Islamic Connections. *The Byzantine Aristocracy, IX to XIII Centuries*, ed. Michael Angold (Oxford, 1984), 138-70.
- İnalçık 2012 İnalçık, H. (2012). The Survey of Istanbul 1455. *The Text, English Translation, Analysis of the Text, Documents*.

- Jacoby 2001 Jacoby, D. (2001). "The Urban Evolution of Latin Constantinople (1204-1261)," *Byzantine Constantinople: Monuments. Topography and Everyday Life* (Leiden, 2001), pp. 282-295
- Jones 1964 Jones, A. H. M. (1964). *The later Roman Empire, 284-602: a social economic and administrative survey* (Vol. 2). Taylor & Francis.
- Kazhdan 1998 Kazhdan, A. P. (1998). Women at home. *Dumbarton Oaks Papers*, 52, 1-17.
- Kazhdan ve Constable 1982 Kazhdan, A. P., & Constable, G. (1982). *People and power in Byzantium: an introduction to modern Byzantine studies*. Dumbarton Oaks.
- Kazhdan 1985 Kazhdan, A. P., Epstein, A. W., & Wharton, A. J. (1985). *Change in Byzantine culture in the eleventh and twelfth centuries* (Vol. 7). Univ of California Press.
- Kenrick 2013 Kenrick, P. (2013). *Libya Archaeological Guides: Cyrenaica. Society for Libyan Studies, London.*
- Kirin 2005 Kirin, A. (2005). Contemplating the Vistas of Piety at the Rila Monastery Pyrgos. *Dumbarton Oaks Papers*, 95-138.
- Kirova 1971 Kirilova Kirova, T. (1971). Il problema della casa bizantina. *Felix Ravenna*, CII.
- Kirova 1972 Kirova, T. (1972). Un Palazzo ed una casa di età tardo-Bizantina in Asia Minore. *Ravenna Felix*, ns, 3-4.
- Kourelis 2005 Kourelis, K. (2005). The rural house in the Medieval Peloponnese: an archaeological reassessment of Byzantine domestic architecture. *Archaeology in Architecture: Studies in Honor of Cecil L. Striker*, Verlag Philipp von Zabern, Mainz, 119-128.
- Krautheimer 1992 Krautheimer, R., & Ćurčić, S. (1992). *Early christian and byzantine architecture* (Vol. 24). Yale University Press.
- Kyritses 1997 Kyritses, D. S. (1997). *The Byzantine aristocracy in the thirteenth and early fourteenth centuries*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, UMI Dissertation Services.
- Laiou 1973 Laiou, A. E. (1973). The Byzantine aristocracy in the Palaeologan period: a story of arrested development. *Viator*, 4, 131-152.
- Laiou 1992 Laiou, A. E. (1992). *Gender, society, and economic life in Byzantium* (Vol. 370). Variorum Publishing.

- Laiou ve Morrison 2007 Laiou, A., & Morrisson, C. (2007). *The Byzantine Economy* (Cambridge Medieval Textbooks). Cambridge: Cambridge University Press
- Lascaratos 2000 Lascaratos, J., & Poulakou-Rebelakou, E. (2000). Child sexual abuse: Historical cases in the Byzantine Empire (324–1453 AD). *Child abuse & neglect*, 24(8), 1085-1090.
- Lefort 2002 Lefort, J. (2002). The rural economy, seventh-twelfth centuries. *The Economic History of Byzantium from the Seventh Trough the Fifteenth Century*. Washington DC.: *Dumbarton Oaks Studies*, 231-310.
- Lippolis 2007 Lippolis, I. B. (2007). Private space in late antique cities: laws and building procedures. In *Housing in Late Antiquity-Volume 3.2* (pp. 195-238). Brill.
- Lokin 1994 Lokin, J. H. (1994). The significance of Law and Legislation in the Law Books of the Ninth to Eleventh Centuries. *Law and Society in Byzantium*, 71-91.
- MacDowell 1989 MacDowell, D. M. (1989). The oikos in Athenian law. *The Classical Quarterly*, 39(1), 10-21.
- Machado 2012 Machado, C. (2012). Aristocratic Houses and the Making of Late Antique Rome and Constantinople. *Two Romes: Rome and Constantinople in Late Antiquity*, Oxford University Press, 136-58.
- Macrides 1980 Macrides, R. (1980). The new Constantine and the new Constantinople–1261?. *Byzantine and Modern Greek Studies*, 6, 13-41.
- Macrides 1981 Macrides, R. (1981). Saints and sainthood in the early Palaiologan period. *The Byzantine Saint*, 67-87.
- Macrides 2011 Macrides, R. (2011). Ceremonies and The City: The Court In Fourteenth-Century Constantinople. In *Royal Courts in Dynastic States and Empires* (pp. 217-236). Brill.
- Macrides 2013 Macrides, R. J., Munitiz, J. A., & Angelov, D. (2013). *Pseudo-Kodinos and the Constantinopolitan court: Offices and ceremonies*. Farnham: Ashgate.
- Macrides 2015 Macrides, R. (2015). The “other” palace in Constantinople: the Blachernai. *The Emperor's House: Palaces from Augustus to the Age of Absolutism*, 4, 159.
- Madden 1992 Madden, F. (1992). The Fires of the Fourth Crusade in Constantinople. 1203-1204; A Damage Assessment. *Byzantinische Zeitschrift*, 84(1-2), 72-93.

- Magdalino 1984 Magdalino, P. (1984). The Byzantine aristocratic oikos. *The Byzantine Aristocracy, IX to XIII Centuries*, ed. Michael Angold (Oxford, 1984) BAR.
- Magdalino 2000 Magdalino, P. (2000). The maritime neighborhoods of Constantinople: commercial and residential functions, sixth to twelfth centuries. *Dumbarton Oaks Papers*, 54, 209-226.
- Magdalino 2002 Magdalino, P. (2002). *The Empire of Manuel I Komnenos, 1143-1180*. Cambridge University Press.
- Magdalino 2007a Magdalino, P. (2007). *Aristocratic oikoi in the tenth and eleventh regions of Constantinople*. Studies on the history and topography of Byzantine Constantinople (Vol. 855). Variorum.
- Magdalino 2007b Magdalino, P. (2007). Constantine V and the Middle Age of Constantinople. *Studies on the History and Topography of Byzantine Constantinople (Aldershot, 2007), no. IV, 3*.
- Magdalino 2009 Magdalino, P. (2009). Court society and aristocracy. *The Social History of Byzantium, Chichester, UK*, 212-33.
- Mango 1965 Mango, C. "Constantinopolitana," *Jahrbuch des Deutschen Archdologischen Instituts* 80 (1965): 305-336, at 306-313, repr. in Mango, *Studies on Constantinople* (London, 1993)
- Mango 1975 Mango, C. (1975). *Byzantine architecture*. Harvard.
- Mango 1986 Mango, C. A. (1986). *The Art of the Byzantine Empire 312-1453: Sources and Documents* (Vol. 16). University of Toronto Press.
- Mango 2007 Mango, M. M. (2007). From glittering sideboard to table: silver in the well-appointed triclinium. *PUBLICATIONS-SOCIETY FOR THE PROMOTION OF BYZANTINE STUDIES*, 13, 127.
- Matschke 2001 Matschke, K. P. (2001). "Builders and Building in Late Byzantine Constantinople." in N. Necipoglu, ed., *Byzantine Constantinople: Monuments. Topography and Everyday Life*, pp. 315-328
- Mercangöz ve Akyürek 2007 Mercangöz Z. ve Akyürek E. (2007) "Yaşam Mekânları: Mimarlık / Living Spaces: Architecture", *Kalanlar: 11. ve 12. Yüzyıllarda Türkiye'de Bizans / The Remnants: 11th and 12th Centuries Byzantine Objects in Turkey*, (A. Ödekan, ed.), İstanbul 2007, 22-29.
- Meriç 2013 Meriç, Ö. (2013), *The Provincial Aristocracy in Byzantine Asia Minor 1081-126*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Institute for Graduate Studies in the Social Sciences, Boğaziçi University

- Meyer-Plath ve Schneider 1943 Meyer-Plath, B. / Schneider, A. M., (1943), *Die Landmauer von Konstantinopel* 2, (Denkmäler antiker Architektur 8), Berlin.
- Millingen 1899 Van Millingen, A. (1899). *Byzantine Constantinople: the walls of the city and adjoining historical sites*. J. Murray.
- Moffat 1986 Moffatt, A. (1986). The Byzantine Child. *Social Research*, 705-723.
- Müller-Wiener 1977 Müller-Wiener, W. (1977). *Bildlexikon zur Topographie Istanbuls: Byzantion, Konstantinupolis, Istanbul bis zum Beginn des 17. Jahrhunderts*. Wasmuth, 1977.
- Neville 2009 Neville, L. A. (2009). *Authority in Byzantine provincial society, 950-1100*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nicol 1993 Nicol, D. M. (1993). *The last centuries of Byzantium, 1261-1453*. Cambridge University Press.
- Niewöhner 2015 Niewöhner, P. (2015). The late Late Antique origins of Byzantine palace architecture. *The Emperor's House: Palaces from Augustus to the Age of Absolutism*, 4, 31.
- Nikolau 2016 Nikolau K. (2016). The Contribution of Women to Byzantine Family Properties. Hagiographical, Epigraphical and Legal Evidence”, *The material sides of marriage. Women and Domestic Economies in Antiquity*. Acta Instituti Romani Finlandiae vol. 43, Roma. 153-158
- ODB 1991 Kazhdan, E. A., Talbot, A. M., Culter, A., Gregory, T. E., & Sevcenko, N. P. (1991). *Oxford Dictionary of Byzantium* New York.
- OHBS 2008 Jeffreys, E., Haldon, J. F., & Cormack, R. (Eds.). (2008). *The Oxford Handbook of Byzantine Studies*. Oxford Handbooks.
- Oikonomides 1985 Oikonomides, N. (1985). *Byzantine lead seals* (No. 7). Dumbarton Oaks.
- Oikonomides 1990 Oikonomides, N. (1990). The contents of the Byzantine house from the eleventh to the fifteenth century. *Dumbarton Oaks Papers*, 44, 205-214.
- Okawara 2003 Okawara, T. (2003). Size and structure of Damascus Households in the Late Ottoman Period as compared with Istanbul households. *Family History in the Middle East: Household, Property, and Gender*, 51-75.
- Ostrogorsky 1971 Ostrogorsky, G. (1971). Observations on the Aristocracy in Byzantium. *Dumbarton Oaks Papers*, 25, 1-32.

- Ousterhout 1999 Ousterhout, R. (1999). *Master builders of Byzantium*. Princeton University Press
- Ousterhout 2009 Ousterhout, R. (2009). Symbole der Macht. Mittelalterliche Heraldik zwischen Ost und West. *Lateinischgriechisch-arabische Begegnungen. Kulturelle Diversität im Mittelmeerraum des Spätmittelalters*, Berlin, 91-110.
- Ousterhout 2013 Ousterhout, (2013). Emblems of Power in Palaiologan Constantinople, The Byzantine. Court: Source of Power and Culture, Proceedings of Second Sevgi Gönül symposium, (Istanbul 2010), 93-97.
- Özgenel 2007 Özgenel, L. (2007). Public Use and Privacy in Late Antique Houses in Asia Minor: The Architecture of Spatial Control. In *Housing in Late Antiquity-Volume 3.2* (pp. 239-282). Brill.
- Papaconstantinou ve Talbot 2009 Papaconstantinou, A., & Talbot, A. M. (Eds.). (2009). *Becoming Byzantine: children and childhood in Byzantium* (Vol. 1). Harvard University Press.
- Parani 2018 Parani, M. G. (2018). Mediating presence: curtains in Middle and Late Byzantine imperial ceremonial and portraiture. *Byzantine and Modern Greek Studies*, 42(1), 1-25.
- Peschlow 1995 Peschlow, U. (1995). *Mermerkule-ein spätbyzantinischer Palast in Konstantinopel*. Harkert.
- Pitamber 2015 Pitamber, N. R. (2015). *Replacing Byzantium: Laskarid Urban Environments and the Landscape of Loss (1204-1261)* Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of California, Los Angeles.
- Pitarakis 2009 Pitarakis, B. (2009). The material culture of childhood in Byzantium. *Becoming Byzantine: Children and Childhood in Byzantium*, 167-251.
- Polci 2003 Polci, B. (2003). Some aspects of the transformation of the Roman domus between late antiquity and the early middle ages. *Theory and Practice in Late Antique Archaeology*, 79-109.
- Popovic 1998 Popovic, S. (1998). The trapeza in cenobitic monasteries: architectural and spiritual contexts. *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 52 (1998), pp. 281-303
- Rautman 2006 Rautman, M. L. (2006). *Daily life in the Byzantine Empire*. Greenwood Publishing Group.

- Redhouse 1880 Redhouse, J. W., & English, A. L. (1880). Redhouse's Turkish Dictionary. *Two Parts, English and Turkish, and Turkish and English*.
- Rheidt 1990 Rheidt, K. (1990). Byzantinische Wohnhäuser des 11. bis 14. Jahrhunderts in Pergamon. *Dumbarton Oaks Papers*, 195-204.
- Rheidt 1996 Rheidt, K. 'City or village? Housing and settlements in Middle and Late Byzantine Anatolia', *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme. Housing and settlement in Anatolia: a historical perspective* (Istanbul, 1996), 221-32
- Ringrose 2007 Ringrose, K. M. (2007). *The perfect servant: Eunuchs and the social construction of gender in Byzantium*. University of Chicago Press.
- Rodley 1994 Rodley, L. (1994). *Byzantine art and architecture: an introduction* (pp. 122-123). Cambridge University Press.
- Saliou 2007 Saliou, C. (2007). *The Byzantine House (400-912): Rules and Representations* (Vol. 356, pp. 199-206). Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Saradi 1998 Saradi, H. (1998). Privatization and subdivision of urban properties in the early Byzantine centuries: social and cultural implications. *The Bulletin of the American Society of Papyrologists*, 35(1/2), 17-43.
- Schreiner 1997 Schreiner P. (1997), "Das Haus in Byzanz nach den schriftlichen Quellen", in: Beck, Heinrich / Steuer, Heiko (eds.), *Haus und Hof in ur- und frühgeschichtlicher Zeit. Gedenkschrift für Herbert Jankuhn*, Göttingen, 277-320.
- Schreiner 2013 Schreiner, P. (2013), "The Architecture of Aristocratic Palaces in Constantinople in Written Sources", *The Byzantine Court: Source of Power and Culture* 2013, 37-39
- Schrijver 2012 Schrijver, F. (2012). *The early Palaiologan court (1261-1354)* Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Birmingham.
- Schrijver 2013 Schrijver, F. (2013). Daily Life at the Blachernai Palace: The Servants of the Imperial Bedchamber. *The Byzantine. Court: Source of Power and Culture*, Proceedings of Second Sevgi Gönül symposium, (Istanbul 2010), 93-97.
- Sherman 1918 Sherman, C. P. (1918). The Basilica. A Ninth Century Roman Law Code Which Became the First Civil Code of Modern Greece a Thousand Years Later. *University of Pennsylvania Law Review and American Law Register*, 66(7/8), 363-367.

- Sigalos 2003 Sigalos, L. (2003). Housing people in medieval Greece. *International Journal of Historical Archaeology*, 7(3), 195-221.
- Sigalos 2004 Sigalos, L. (2004). Middle and Late Byzantine Houses in Greece (Tenth to Fifteenth Century). *Secular buildings and the archaeology of everyday life in the Byzantine Empire*. Oxbow Books Limited.
- Stephenson 1994 Stephenson, P. (1994). A development in nomenclature on the seals of the Byzantine provincial aristocracy in the late tenth century. *Revue des études byzantines*, 52(1), 187-211.
- Stephenson 2010 Stephenson, P. (2010). The rise of the middle Byzantine aristocracy and the decline of the imperial state. In *The Byzantine World* (pp. 54-65). Routledge.
- Talbot 1984 Talbot, M. A. M. (1984). Old age in Byzantium. *Byzantinische Zeitschrift*, 77(2), 267-278.
- Talbot 1993 Talbot, A. M. (1993). The restoration of Constantinople under Michael VIII. *Dumbarton Oaks Papers*, 47, 243-261.
- Thébert 1987 Thébert, Y. (1987). Private life and domestic architecture in Roman Africa. *A History of private life I from pagan Rome to Byzantium*.
- Thomas 1987 Thomas, J. P. (1987). *Private religious foundations in the Byzantine Empire* (Vol. 24). Dumbarton Oaks.
- Tougher 2009 Tougher, S. (2009). *The eunuch in Byzantine history and society*. Routledge.
- Tourptsoglou 2013 Tourptsoglou-Stephanidou, V. (2013). The Roman-Byzantine Building Regulations. *Mediterranean Urbanism Historic Urban / Building Rules and Processes*. Dordrecht: Springer Netherlands.
- Trkulja 2012 Trkulja, J. (2012). The rose window: a feature of Byzantine architecture? *Approaches to Byzantine Architecture and its Decoration. Studies in Honor of Slobodan Ćurčić*. Ashgate.
- Türkoğlu 2004 Türkoğlu, I. (2004) Byzantine houses in Western Anatolia: an architectural approach. *Al-Musäq*, 16, 93-130
- Westbrook 2007 Westbrook, N. B., & Van Meeuwen, R. (2007). The Freshfield Folio view of the Hippodrome in Istanbul and the Church of St. John Diippion. In *Proceedings of the 24th International Conference of the Society of Architectural Historians Australia and New Zealand (SAHANZ)*.

EK KONU

BİZANS KONUTLARI İLE İLGİLİ KANUNLAR VE DÜZENLEMELER

Konstantinopolis ve diğer Roma şehirleri için özel yapı düzenlemelerine ilişkin mevzuatların çoğu 4. ve 6. yüzyıllar arasında yürürlüğe girmiştir. Bu düzenlemeler şehri sadece yangın ve deprem gibi tehlikelere karşı korumakla kalmamış, aynı zamanda tarihî ve anıtsal mirası muhafaza etmiş ve kamusal alanları “özel inşaatların istilasından” korumuştur.³⁰²

476 yıllarında İmparator Zeno, Konstantinopolis'teki özel mülkiyet düzenlemelerine ilişkin bir yasa çıkardı; yasa genel olarak “Zeno Fermanı” olarak bilinmektedir.³⁰³ Yasa kapsamında, binalar arası mesafeler ve manzara hakkı gibi konular düzenlenmiştir. 531'de İmparator Justinian, Zeno Fermanı'nı *Codex Justinianus* (529-34) içinde yeniden yayımlatarak bunları Bizans İmparatorluğu'nun tüm şehirlerine uygulatmıştır.³⁰⁴ Zeno Fermanı, bu tez için çok önemli başka bir kaynak olan Ascalon Bildirisi'ni de etkilemiştir. Bildiri, özellikle inşaat ve yapı konularında yazılan ilk metindir. Filistin'de Ascalon'lu mimar Julian tarafından MS 433 ve 531 yılları arasında oluşturulmuştur.³⁰⁵

Daha sonraki derleme hukuk kitaplarında Zeno Fermanı ve Ascalon Bildirisi'nin düzenlediği içeriklere defalarca yer verilmiştir. Julian Bildirisi, 912 yılı civarında İmparator Leo VI tarafından yazılmış olan *to eparchikon biblion*'nda yer almıştır. Hem Zeno Fermanı hem de Ascalon Bildirisi, 1345 yılında Selanik'te Konstantin Harmenopulos tarafından derlenen bir hukuk kitabı olan Hexabiblos'ta da kullanılmıştır. Hexabiblos sayesinde, bu yasaların etkisi 1946'ya kadar, Yunan Medeni Kanunu'nun bir parçası olarak sürmüştür.³⁰⁶

Bu bilgilerin ardından, Zeno Fermanı ve Ascalon Bildirisi'nde yer alan en önemli yapı düzenlemelerinden bahsedilecektir.

³⁰² Baldini-Lippolis, 2007: 198.

³⁰³ Saliou, 2007: 200.

³⁰⁴ Hakim, 2001: 7.

³⁰⁵ Hakim, 2001.

³⁰⁶ Hakim, 2013: 15.

Yapılar arası mesafe:³⁰⁷

- Yeni inşa edilen binalar arasındaki mesafe Zeno Fermanı'na göre 10 veya 12 ayak olmalıdır. Bu mesafe binaların yüksekliği ile orantılı olmalıdır.³⁰⁸ [CI 8.10.12. 2-4] (Res. 82).
- Hexabiblos'ta yer alan Ascalon Bildirisi örneğinde, birbirine komşu binalar arasındaki mesafe 10 ayak metre olmalıdır [Harm. 2.4.23].
- Önemli bir binanın yanında yeni bir bina inşa edildiğinde, yeni yapının ikinci katı, önemli binaların görsellerine müdahale etmemek adına 20 ayak mesafe bırakmalıdır [Harm. 2.4.28] (Res. 83).

Pencereler

- Binalar arasındaki mesafe 12 ayak veya daha fazla ise, herhangi türde bir pencere açılabilir [CI 8.10.12. 2]. Ascalon Bildirisi kapsamında, tek katlı binalarda pencereleri açmak için mesafe 10 ayak olmalıdır [Harm. 2.4.23].
- Mevcut binalar arasındaki mesafe 12 ayak'tan daha az ise, sadece yüksekte bulunan pencereler açılabilir. Pencereler yerden 6 ayak yukarıda olmalıdır [CI 8.10.12. 3a].
- Üst katlardaki pencereler, komşu bina ile arasında 20 ayak mesafe bırakıldıkça açılabilir [Harm. 2.4.28] (Res. 84).
- Zemin seviyesinde kör bir duvara açılan pencereler yerden 3,5 yada (yaklaşık 1,83 m) yukarıda olmalıdır [Harm. 2.4.33] (Res. 84).

Maksimum Yapı Yüksekliği ve Manzara Hakkı³⁰⁹

- Yeni bir bina, önceden var olan bir binanın başat kısmının deniz manzarasını engelleyemez [CI 8.10.12. 2a].
- Yeni bir bina, önceden var olan bir binanın ek odalarının (mutfak, merdivenler, koridorlar, tuvaletler vb.) deniz manzarasını engelleyebilir. Bina arasında 12 ayaklık bir mesafe tutulmalıdır [CI 8.10.12. 4a].

³⁰⁷ Bu düzenlemelerin sadece sokağa bakan duvarlara mı, yoksa yanları ve sırtları çevreleyen diğer duvarlara da mı uygulandığı bilinmemektedir. Çağdaş kaynaklarda, Orta Çağ Konstantinopolis'i dar sokakları olan kalabalık bir şehir olarak tanımlanmıştır. Ancak daha varlıklı konutların çevre binalardan uzak yapılmış oldukları düşünülmektedir.

³⁰⁸ Metrik sistem, zamanla değişim göstermiş Bizans ayak karışına karşılık gelmektedir: 1 Bizans ayak karışı = 31.23 santimetre. Tourptsoglou-Stephanidou, 2013: 157.

³⁰⁹ Deniz manzarası hakkı, Zeno Fermanı'nda uygulamaya konmuştur (MS 474 - 491). Buna göre, sahip olunan deniz manzarası herhangi bir komşu tarafından engellenemezdi. Bu düzenleme neredeyse tüm hukuk derlemelerinde yer almıştır.

- Yeni bir bina, deniz manzarası olan komşu bir binadan 100 ayak uzaktaysa, 100 ayak yükseklikte yapılabilir [CI 8.10.12. 4]. Ascalon Bildirisi, bir binanın maksimum yüksekliğinden bahsetmez, fakat yeni bir bina ile önceden var olan deniz manzaralı bir bina arasındaki mesafeyi 100 ayağa çıkarır [Harm. 2.4.47–51] (Res. 85).
- Önceden var olan bir bina bahçe, orman veya sanatsal eserlerin manzarasına sahipse, yeni bina ile arasına 50 ayak mesafede bırakılmalıdır [Harm. 2.4.47-51].

Balkonlar

- Bir balkon inşa etmek için, yerden en az 15 ayak yükseklikte bir mesafe bırakılmalıdır [CI 8.10.12. 5c].
- Birbirine bakan balkonlar arasında en az 10 ayak mesafe olmalıdır [CI 8.10.11] [Harm. 2.4.32].
- En az 10 ayak mesafe olması mümkün değilse de, balkonlar arası dikey uzaklık bu aralıkta değişmelidir [CI 8.10.11].
- Sokak 10 ayaktan daha az bir genişlikte ise, herhangi bir balkona izin verilmez [CI 8.10.12. 5-b].
- Caddeyi açık ve kolay erişilebilir tutmak için, balkonlar herhangi bir dikey sütun veya duvar ile desteklenemez [CI 8.10.12. 5c].
- Binalar arasındaki mesafeyi açık tutmak ve yangınları önlemek için, caddeden balkona uzanan merdivenler inşa edilemez [CI 8.10.12. 5d].

RESİMLER DİZİNİ

Res. 1: İsaak Komnenos'un mührü, 1185 (Dumbarton Oaks).....	82
Res. 2: Kariye Camii, Meryem Ana'nın Okşamaları (Ramírez 2017).....	82
Res. 3: Konstantinopolis'teki Michael Attaleiates'in evinin rekonstrüksiyonu (Ellis, 2013)...	83
Res. 4: Kariye Camii, Anna'ya Meryem'in Doğacağı Müjdesinin Verilmesi (Ramírez, 2017) ..	83
Res. 5: Konstantinapol ve Trabzon, Lauretian Kütüphanesi, Florensa (Med. Palat., Fol IV) .	84
Res. 6: Skylitzes'e göre balkonlar. (Beylie, 1903)	85
Res. 7: Nymphaion Sarayı (Google Earth, 2018)	85
Res. 8: Sol: Nymphaion Sarayı (Osanmaz 2017) Sağ: Nymphaion Sarayı, içerden görünüş .	86
Res. 9: Nymphaion Sarayı (Freshfield, 1884)	86
Res. 10: Nymphaion Sarayı, zemin kat planı (Pitamber, 2015, düzenleyen Ramírez).....	87
Res. 11: Nymphaion Sarayı, kuzey kapı (Pitamber, 2015).....	87
Res. 12: Nymphaion Sarayı, doğu görünüş (YD Mimarlık).....	88
Res. 13: Nymphaion Sarayı, güney görünüş (YD Mimarlık)	88
Res. 14: Nymphaion Sarayı, batı görünüş (YD Mimarlık).....	89
Res. 15 Nymphaion Sarayı, kuzey görünüş (YD Mimarlık)	89
Res. 16: Nymphaion Sarayı, zemin kat (Pitamber, 2015).....	90
Res. 17: Nymphaion Sarayı, zemin kat (Pitamber, 2015).....	90
Res. 18: Nymphaion Sarayı, zemin kat (Pitamber, 2015).....	91
Res. 19: Nymphaion Sarayı (YD Mimarlık).....	91
Res. 20: Nymphaion Sarayı, zemin kat (Pitamber, 2015).....	92
Res. 21: Niketiaton Kule-Evi (Google Earth 2018).....	92
Res. 22: Eskihişar Kalesi, plan (Foss, 1996b)	93
Res. 23: Eskihişar Kalesi, hava fotoğrafı (Kocaeli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü)	93
Res. 24: Niketiaton Kule-evi, kuzey cephesi (Bahar, 2013).....	94
Res. 25: Niketiaton Kule-evi, batı cephesi (Bahar, 2013)	94
Res. 26: Niketiaton Kule-evi, güney cephesi (Bahar, 2013).....	95
Res. 27: Niketiaton Kule-evi, doğu cephesi (Bahar, 2013)	95
Res. 28: Niketiaton Kule-evi, sarnıç (Eyice, 2001)	96
Res. 29: Sarnıca açılan açıklık (Bahar, 2013).....	96
Res. 30: Niketiaton Kule-evi, ikinci kata ulaşan merdiven (Bahar, 2013)	96
Res. 31: Niketiaton Kule-evi, hava fotoğrafı (İnternet kaynağı)	97
Res. 32: Niketiaton Kule-evi, kuzey duvar, iç görünüm (Bahar, 2013)	97

Res. 33: Niketiaton Kule-evi, batı cephesindeki tuğla bezemeleri (İnternet kaynağı)	98
Res. 34: Tekfur Sarayı (Google Earth 2018)	98
Res. 35: Vavassore, Costantineopolis, 1535 (Germanisches Nationalmuseum, Nuremberg)	99
Res. 36: Melchior Lorichs, Panorama of Istanbul, 1559 (University of Leiden)	99
Res. 37: Piri Reis, Constantinopolis, Kitab-ı Bahriye, 1521	99
Res. 38: Tekfur Sarayı, plan (Rodley, 1994)	100
Res. 39: Tekfur Sarayı, rekonstrüksiyon (Ćurčić, 1997)	100
Res. 40: Tekfur Sarayı (Tóth, 2016)	101
Res. 41: Tekfur Sarayı (Ramírez, 2017)	101
Res. 42: Tekfur Sarayı, Palaiologos amblemi (Dumbarton Oaks).....	102
Res. 43: Tekfur Sarayı, güneybatı köşesindeki kule (Ramírez, 2017).....	102
Res. 44: Tekfur Sarayı, güney-doğu köşesindeki kule-payanda (Ramírez, 2017).....	102
Res. 45: Tekfur Sarayı, kuzey cephesi (İnternet kaynağı)	103
Res. 46: Tekfur Sarayı, içerden görünüş (Dumbarton Oaks).....	103
Res. 47: Tekfur Sarayı, güney cephesi (Ramírez, 2017)	104
Res. 48: Tekfur Sarayı, güney cephesindeki şapel (Ramírez, 2017)	104
Res. 49: Tekfur Sarayı, kuzey cephesi detay (Allen, 2005).....	105
Res. 50: Wilhelm Salzenberg, Tekfur Sarayı, kuzey cephesi, 1854	106
Res. 51: Charles Texier, Tekfur Sarayı, sütun başlıkları, 1833 (Mango, 1965)	106
Res. 52: Tekfur Sarayı, Restorasyon Projesi (İstanbul Büyükşehir Belediyesi).....	107
Res. 53: Tekfur Sarayı, içerden görünüş (Tóth, 2010)	107
Res. 54: Tekfur Sarayı, Kuzey Cephesi (Allen, 2005)	108
Res. 55: Charles Texier, Tekfur Sarayı, Kuzey Cephesi, 1833 (Mango, 1965)	108
Res. 56: Mermerkule Sarayı (Google Earth, 2018)	109
Res. 57: Mermerkule, plan (Dimanić, 2013)	109
Res. 58: Mermerkule 1936 (Dumbarton Oaks).....	109
Res. 59: Mermerkule (Ramírez, 2017)	110
Res. 60: Mermerkule, sarnıçlar (Ramírez, 2017).....	110
Res. 61: Mermerkule, kemerli cephe (Ramírez, 2017).....	111
Res. 62: Mermerkule, Zemin kat (Ramírez, 2017)	111
Res. 63: Mermerkule, pendentif (Ramírez, 2017)	112
Res. 64: Mermerkule (Ramírez, 2017)	112
Res. 65: Mermerkule, spolia (Ramírez, 2017).....	113
Res. 66: Mermerkule, tuğla-taş duvarı (Ramírez, 2017)	113

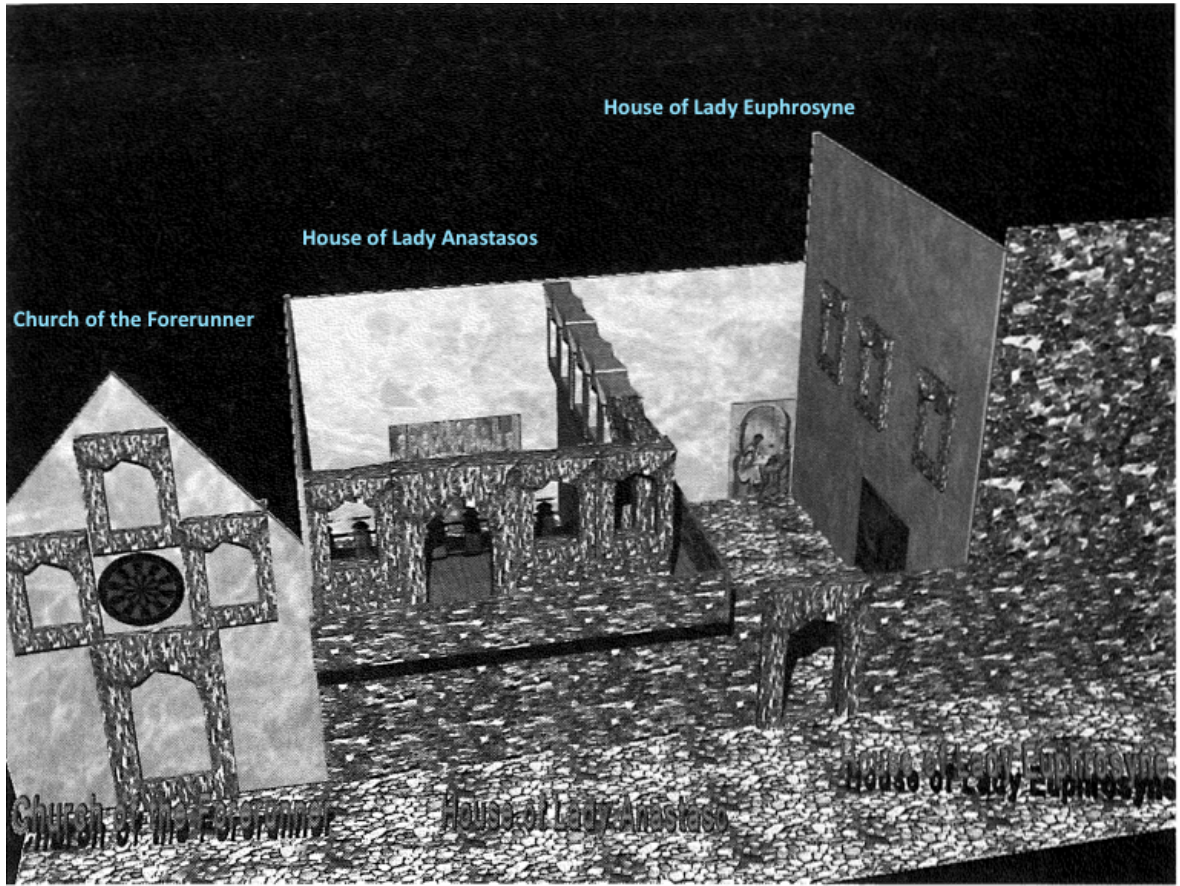
Res. 67: Mermerkule, lotus-palmet (Ramírez, 2017)	114
Res. 68: Mermerkule, lotus-palmet (Ramírez, 2017)	114
Res. 69: Mermerkule, Palaiologoi monogramı (Asutay-Effenberger, 2007).....	114
Res. 70: Nymphaion Sarayı, Niketiaton'daki kule-ev, Tekfur Sarayı, Mermerkule Sarayı ..	115
Res. 71: Kutsal Melekler Michael and Gabriel Kilisesi, 13. yy (İnternet Kaynağı).....	115
Res. 72: Despotlar Sarayı, Mystras (İnternet Kaynağı)	116
Res. 73: Niketiaton Kule-evi (Bahar, 2013)	116
Res. 74: Christos Philanthropos Manastiri (The Byzantine Legacy, 2018).....	116
Res. 75: Christos ho Pantepoptes (Eski Imaret Camii) (The Byzantine Legacy, 2015).....	116
Res. 76: Nea Moni Manastiri, Sakiz Adası (Trkulja, 2012)	116
Res. 77: 'Bishop's House', at Aphrodisias (Özgenel, 2007)	117
Res. 78: "Palace of the Dux", Apollonia (Kenrick, 2013).....	117
Res. 79: Syllion Sarayı, Antalya (Erdoğan, 2013).....	118
Res. 80: Syllion Sarayı, Antalya (Erdoğan, 2013).....	118
Res. 81: Palermo, Cappella Palatina, plan (Ćurčić, 1987).....	119
Res. 82: Building regulations (Tourptsoglou-Stephanidou, 1988)	119
Res. 83: Building regulations (Tourptsoglou-Stephanidou, 1988)	120
Res. 84: Building regulations (Tourptsoglou-Stephanidou, 1988)	120
Res. 85: Building regulations (Tourptsoglou-Stephanidou, 1988)	121
Res. 86: 12. – 15. yy. Konstantinopolis'teki 'Aristokrat' ve Saray Konutları.....	121

Res. 1: İsaak Komnenos'un mührü, 1185 (Dumbarton Oaks)

Res. 2: Kariye Camii, Meryem Ana'nın Okşamaları (Ramírez, 2017)

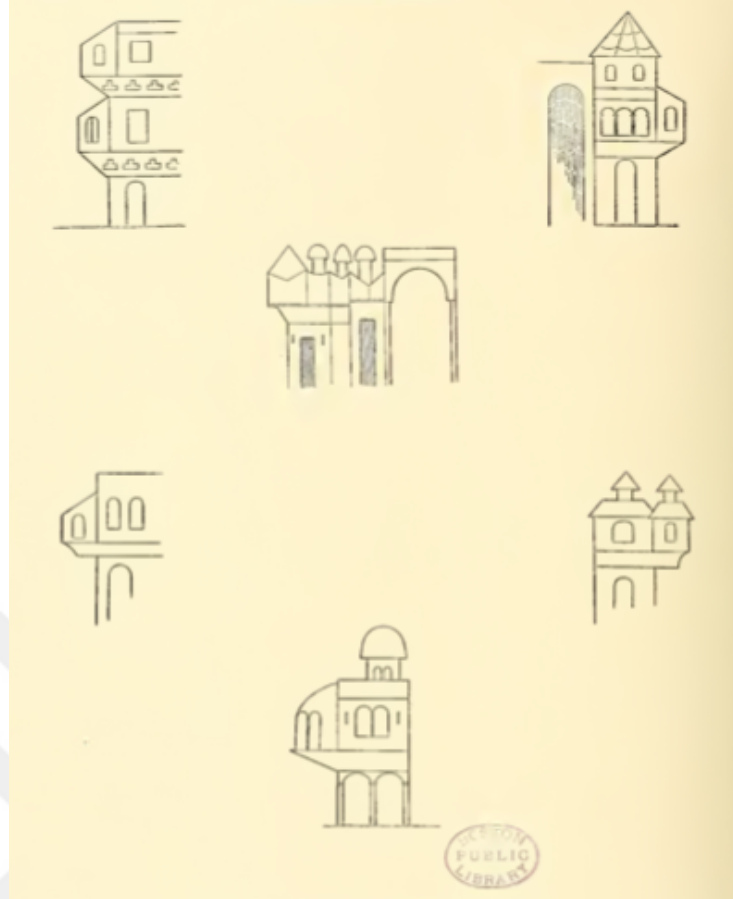
Res. 3: Konstantinopolis'teki Michael Attaleiates'in evinin rekonstrüksiyonu (Ellis, 2013)

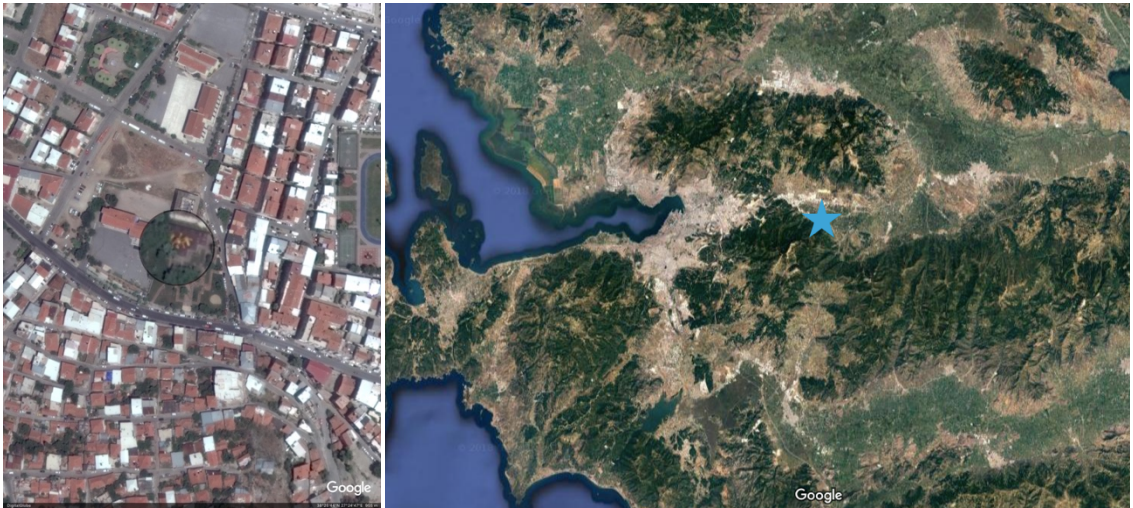
Res. 4: Kariye Camii, Anna'ya Meryem'in Doğacağı Müjdesinin Verilmesi (Ramírez, 2017)

Res.5: Konstantinapol ve Trabzon, Lauretian Kütüphanesi, Florensa (Med. Palat., Fol IV)

Res. 6: Skylitzes'e göre balkonlar. (Beylie, 1903)

Res. 7: Nymphaion Sarayı (Google Earth, 2018)

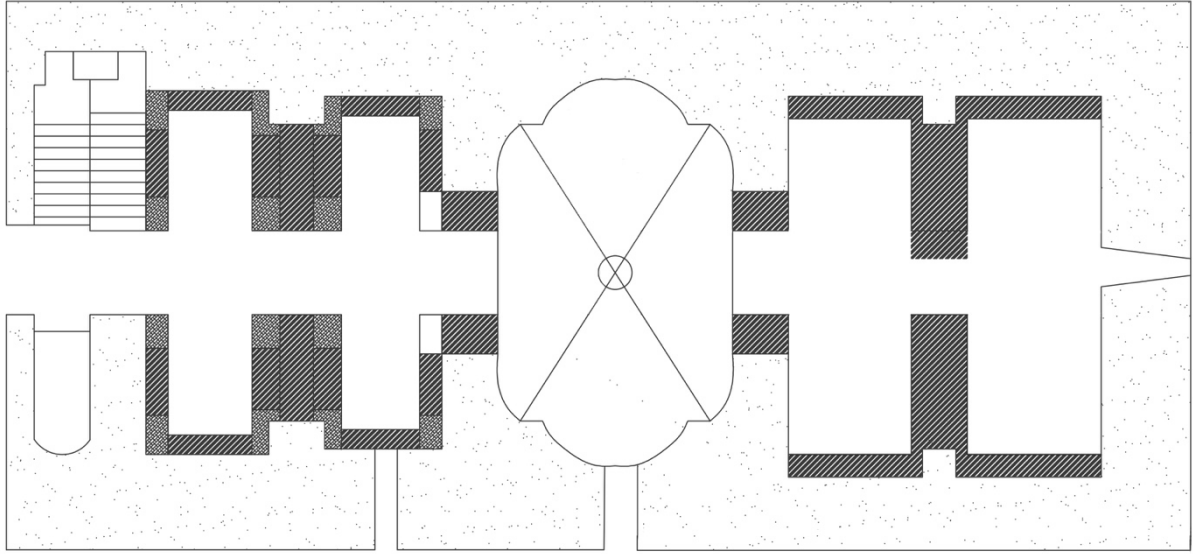

Res. 8: Sol: Nymphaion Sarayı (Osanmaz 2017) Sağ: Nymphaion Sarayı, içerden görünüş (İnternet Kaynağı)³¹⁰

Res. 9: Nymphaion Sarayı (Freshfield, 1884)

³¹⁰ Sağ: <http://www.t2everywhere.com/destination-details/TUR/Q23/Turkey/Kemalpasa> (erişim tarihi: 03.22.2018)

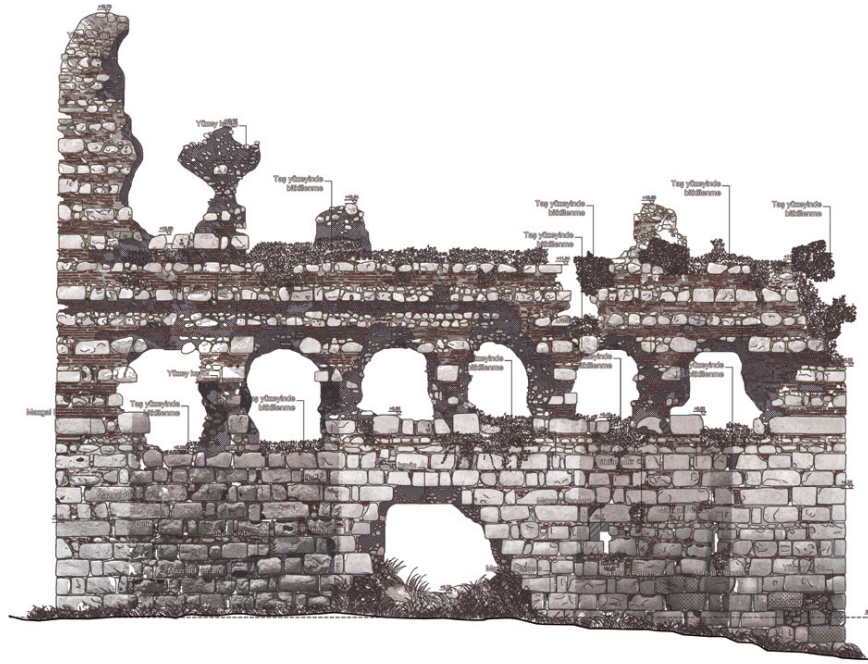

Res. 10: Nymphaion Sarayı, zemin kat planı (Pitamber, 2015, düzenleyen Ramírez)

Res. 11: Nymphaion Sarayı, kuzey kapı (Pitamber, 2015)

LASKARİSLER SARAYI

DOĞU GÖRÜNÜŞ

YD İNŞAAT VE MİMARLIK
TASARIM-DEKORASYON-İNŞAAT

Res. 12: Nymphaion Sarayı, doğu görünüş (YD Mimarlık)

LASKARİSLER SARAYI

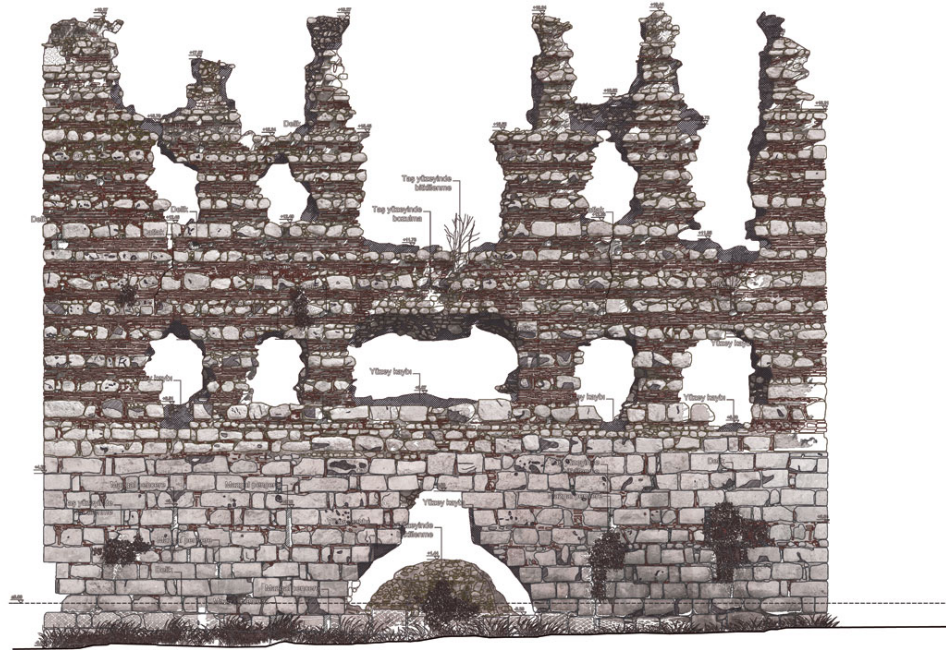

GÜNEY GÖRÜNÜŞ

YD İNŞAAT VE MİMARLIK
TASARIM-DEKORASYON-İNŞAAT

Res. 13: Nymphaion Sarayı, güney görünüş (YD Mimarlık)

LASKARİSLER SARAYI

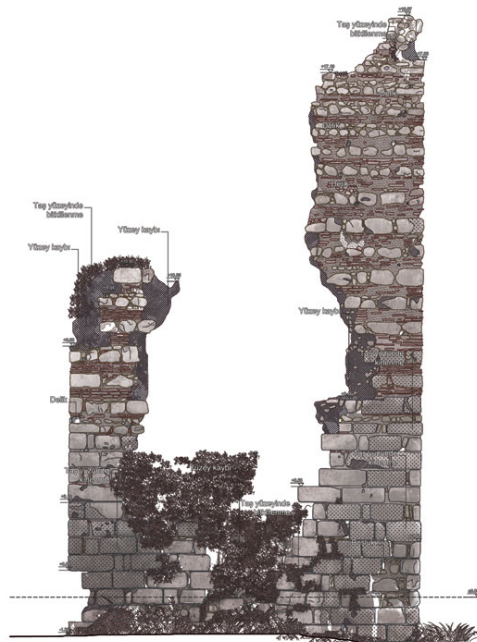

BATI GÖRÜNÜŞ

YİD İNŞAAT VE MİMARLIK
TASARIM-DEKORASYON-İNŞAAT

Res. 14: Nymphaion Sarayı, batı görünüş (YD Mimarlık)

LASKARİSLER SARAYI

KUZEY GÖRÜNÜŞ

YİD İNŞAAT VE MİMARLIK
TASARIM-DEKORASYON-İNŞAAT

Res. 15: Nymphaion Sarayı, kuzey görünüş (YD Mimarlık)

Res. 16: Nymphaion Sarayı, zemin kat (Pitamber, 2015)

Res. 17: Nymphaion Sarayı, zemin kat (Pitamber, 2015)

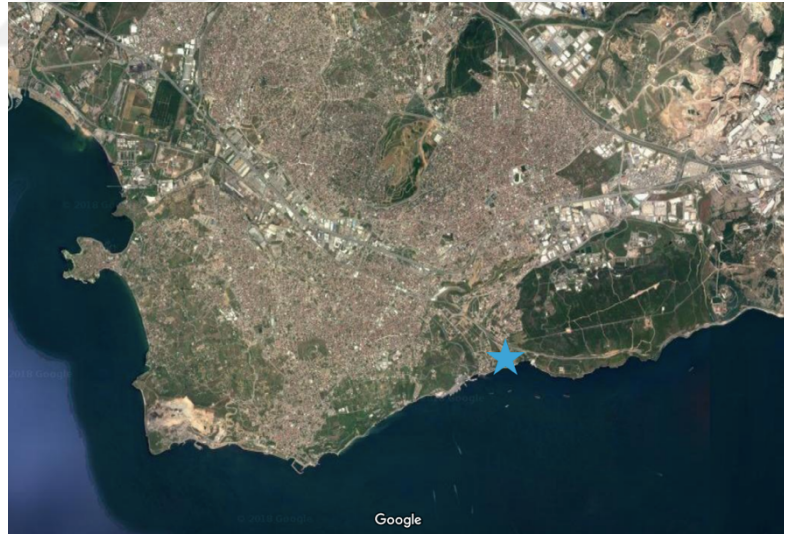
Res. 18: Nymphaion Sarayı, zemin kat (Pitamber, 2015)

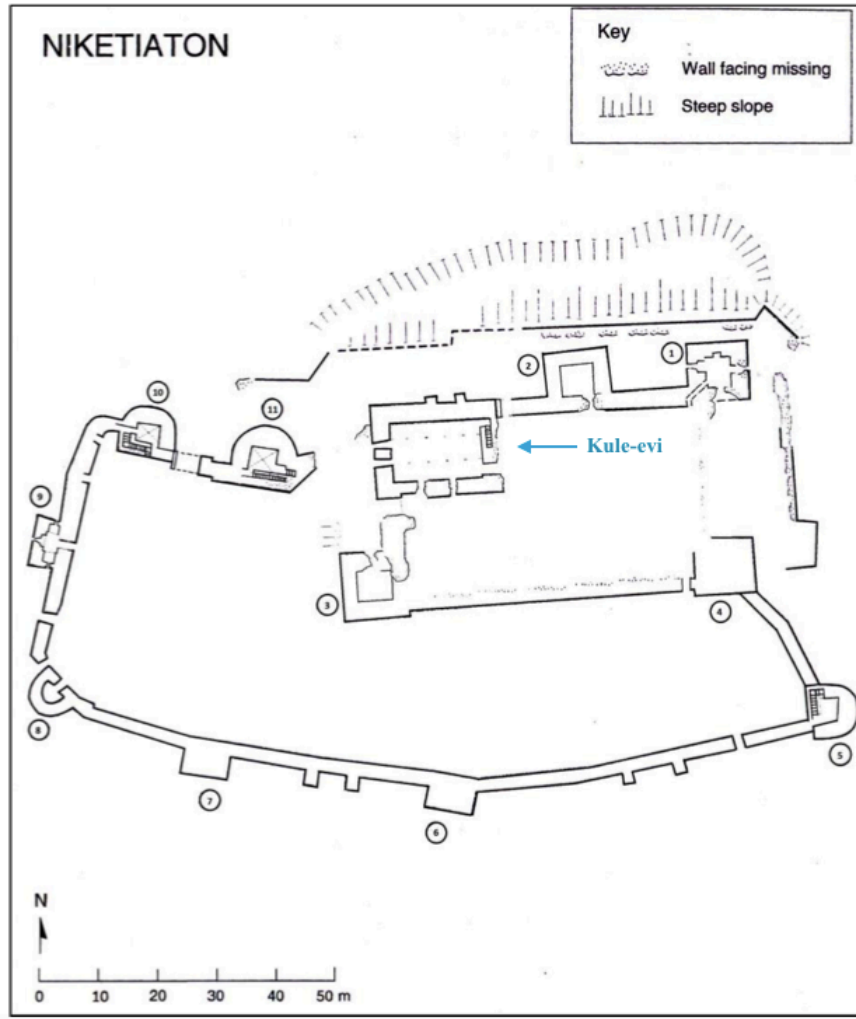
Res. 19: Nymphaion Sarayı (YD Mimarlık)

Res. 20: Nymphaion Sarayı, zemin kat (Pitamber, 2015)

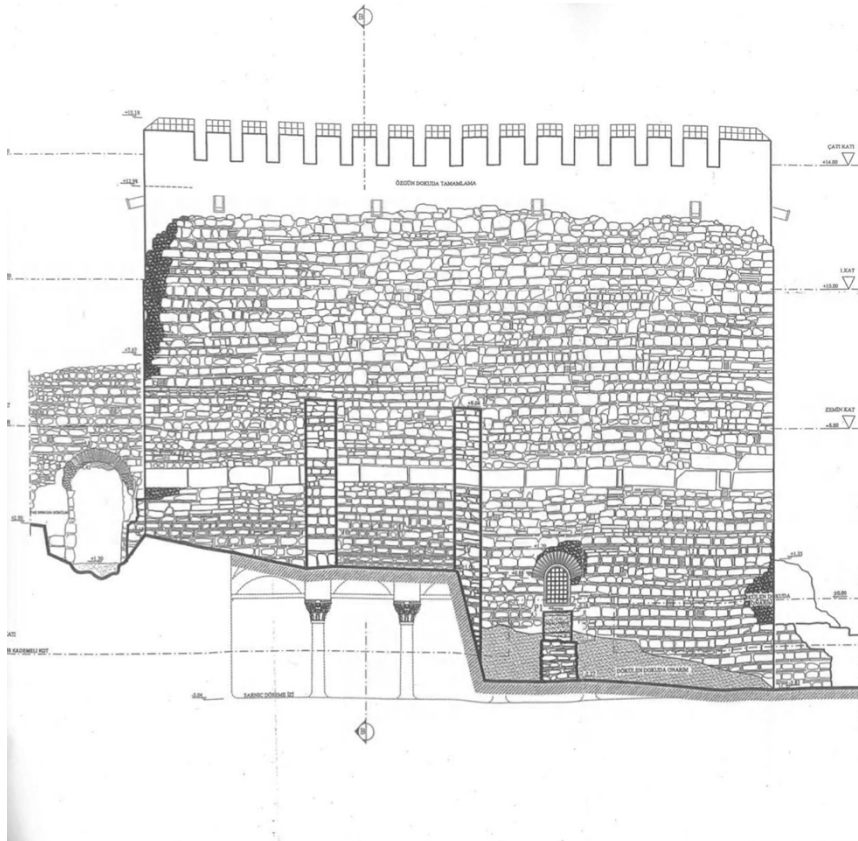
Res. 21: Niketiaton Kule-Evi (Google Earth 2018)

Res. 22: Eskihsar Kalesi, plan (Foss, 1996b)

Res. 23: Eskihsar Kalesi, hava fotoğrafı (Kocaeli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü)

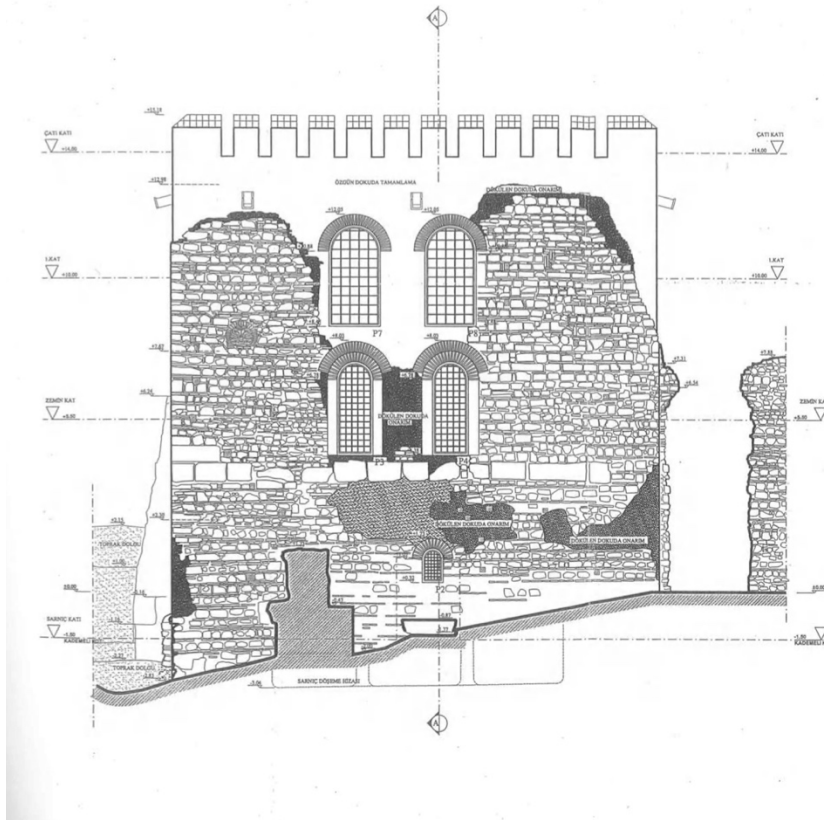
Res. 24: Niketiaton Kule-evi, kuzey cephesi (Bahar, 2013)

NOT:

- A) ESKİHİSAR KALESİ BAŞKOMUTANLIK BİNASININ RÖLÖVESİ DEPREME KARŞI ÖNLEM ALINMASI AMACIYLA HAZIRLANMIŞTIR.
B) DUVAR ÖRGÜSÜ FOTOĞRAFLAR KULLANILARAK İFADE EDİLMİŞTİR, FOTOGRAMETRİK DEĞİLDİR.

NOT: KÜÇÜLTÜLMÜŞ MİM PAFTASIDIR.

T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI ANITLAR ve MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ İSTANBUL RÖLÖVE ve ANITLAR MÜDÜRLÜĞÜ KOCAELİ VALİLİĞİ İL KÜLTÜR MÜDÜRLÜĞÜ	
İŞİN ADI:	GEBZE ESKİHİSAR KALESİ DEPREM GÜVENLİLİĞİ TESPİTİ ÇALIŞMASI DEPREM ANALİZLERİ
RÖLÖVE RESTORASYON PROJELERİ:	MİM YAPI MİMARLIK LTD. Piy. Yolu Pınar Apt. No:44 Sudaş - İSTANBUL Tel: 0216 - 3889027 - 3889028
MÜTEAHHİT:	MECİTLER İNŞAAT SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ. M. Kemal Mah. Sığıp Ç. Fahiş H. No: 11953 Orançaya - İSTANBUL Tel: 0216 - 5212306 - 4124208
DEPREM GÜVENLİLİĞİ TESPİTİ PROJESİ ve ZEMİN ETÜTLERİ:	ÖLKER MÜH. MÜŞ. İNŞ. ve SAN. TİC. LTD. Şemsettin Günaltay C. Gökyay S. No: 12969p 81060 Erenköy - İSTANBUL Tel: 0216 - 368 7541 - 42
PAFTA ADI:	KUZİY CEPHESİ RESTORASYON 1. ALTERNATİF
Revizyon:	Tarih:
Ölçek:	Pafta No:
1/50	GE-019

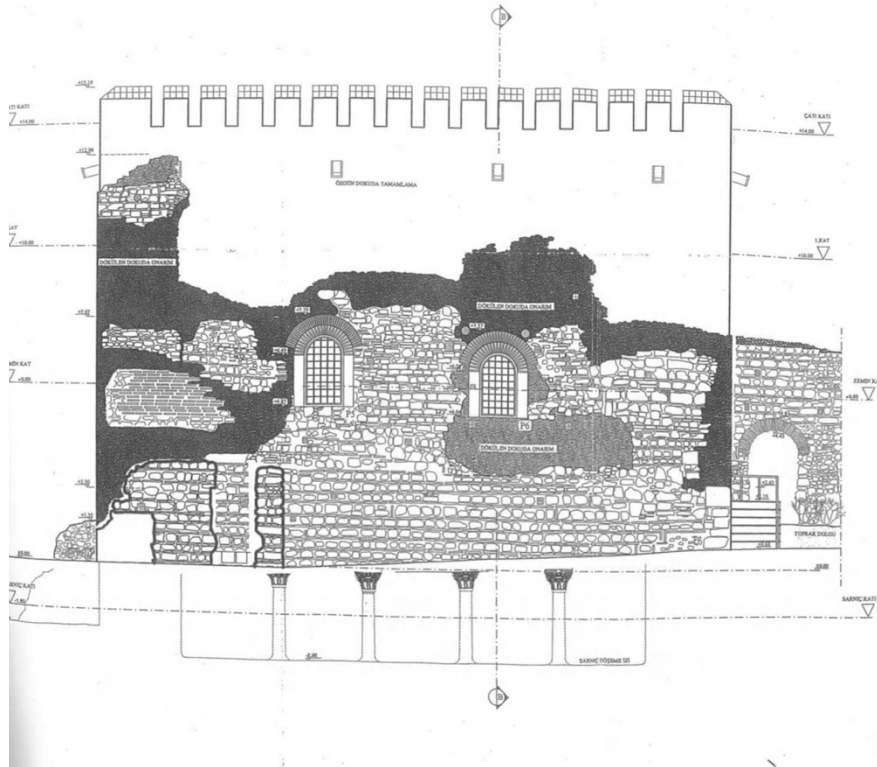
Res. 25: Niketiaton Kule-evi, batı cephesi (Bahar, 2013)

NOT:

- A) ESKİHİSAR KALESİ BAŞKOMUTANLIK BİNASININ RÖLÖVESİ DEPREME KARŞI ÖNLEM ALINMASI AMACIYLA HAZIRLANMIŞTIR.
B) DUVAR ÖRGÜSÜ FOTOĞRAFLAR KULLANILARAK İFADE EDİLMİŞTİR, FOTOGRAMETRİK DEĞİLDİR.

NOT: KÜÇÜLTÜLMÜŞ MİM PAFTASIDIR.

T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI ANITLAR ve MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ İSTANBUL RÖLÖVE ve ANITLAR MÜDÜRLÜĞÜ KOCAELİ VALİLİĞİ İL KÜLTÜR MÜDÜRLÜĞÜ	
İŞİN ADI:	GEBZE ESKİHİSAR KALESİ DEPREM GÜVENLİLİĞİ TESPİTİ ÇALIŞMASI DEPREM ANALİZLERİ
RÖLÖVE RESTORASYON PROJELERİ:	MİM YAPI MİMARLIK LTD. Piy. Yolu Pınar Apt. No:44 Sudaş - İSTANBUL Tel: 0216 - 3889027 - 3889028
MÜTEAHHİT:	MECİTLER İNŞAAT SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ. M. Kemal Mah. Sığıp Ç. Fahiş H. No: 11953 Orançaya - İSTANBUL Tel: 0216 - 5212306 - 4124208
DEPREM GÜVENLİLİĞİ TESPİTİ PROJESİ ve ZEMİN ETÜTLERİ:	ÖLKER MÜH. MÜŞ. İNŞ. ve SAN. TİC. LTD. Şemsettin Günaltay C. Gökyay S. No: 12969p 81060 Erenköy - İSTANBUL Tel: 0216 - 368 7541 - 42
PAFTA ADI:	BATİ CEPHESİ RESTORASYON 1. ALTERNATİF
Revizyon:	Tarih:
Ölçek:	Pafta No:
1/50	GE-019

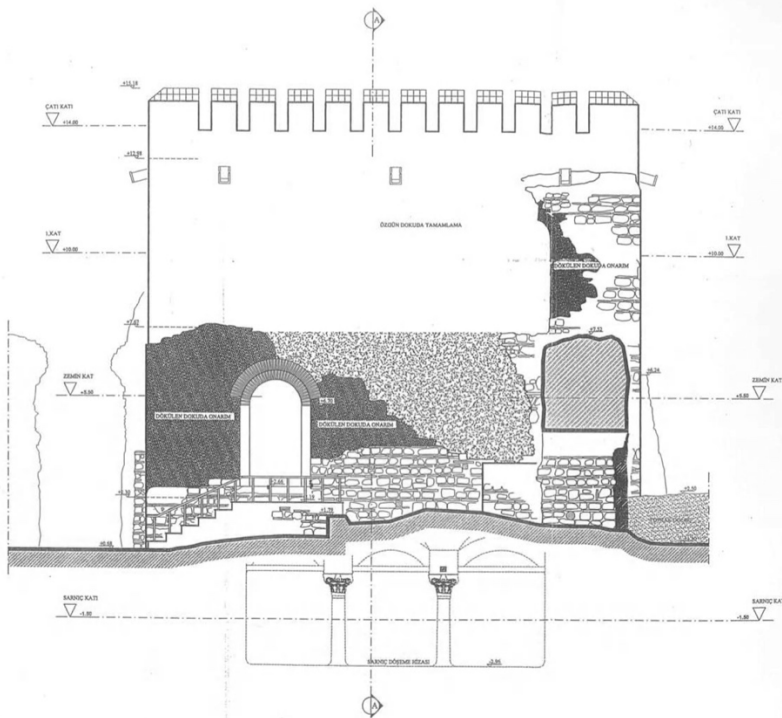
Res. 26: Niketiaton Kule-evi, güney cephesi (Bahar, 2013)

NOT:

- A) ESKİHİSAR KALESİ BAŞKOMUTANLIK BİNASININ RÖLÖVESİ DEPREME KARŞI ÖNLEM ALINMASI AMACIYLA HAZIRLANMIŞTIR.
B) DUVAR ÖRGÜSÜ FOTOĞRAFLAR KULLANILARAK İFADE EDİLMİŞTİR, FOTOGRAMETRİK DEĞİLDİR.

NOT: KÜÇÜLTÜLMÜŞ MİM PAFTASIDIR.

T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI ANITLAR ve MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ İSTANBUL RÖLÖVE ve ANITLAR MÜDÜRLÜĞÜ KOCAELİ VALİLİĞİ İL KÜLTÜR MÜDÜRLÜĞÜ	
İŞİN ADI:	GERZE ESKİHİSAR KALESİ DEPREM GÜVENLÜĞÜ TESPİTİ ÇALIŞMASI DEPREM ANALİZLERİ
RÖLÖVE RESTORASYON PROJELERİ:	MİM YAPI MİMARLIK LTD. Piyade Yolu Petik Apt. No:4/4 Sudaşlı - İSTANBUL Tel: 0216 - 3699227 - 3699228
MÜTEAHHİT:	MECİTLER İNŞAAT SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ. M.Kemal Mah. Sütlü Ç. Pafta İş. No: 116/3 Orançay - İSTANBUL Tel: 0216 - 5212308 - 4124208
DEPREM GÜVENLÜĞÜ TESPİTİ PROJESİ ve ZEMİN ETÜTLERİ:	ÖLKER MÖH. MÜŞ. İNŞ. ve SAN. TİC. LTD. Şişli Mah. Güneşli Ç. Gökyay S. No: 12/204 Etiler - İSTANBUL Tel: 0216 - 368 7541 - 42
PAFTA ADI:	GÜNEY CEPHESİ RESTORASYON 1. ALTERNATİF

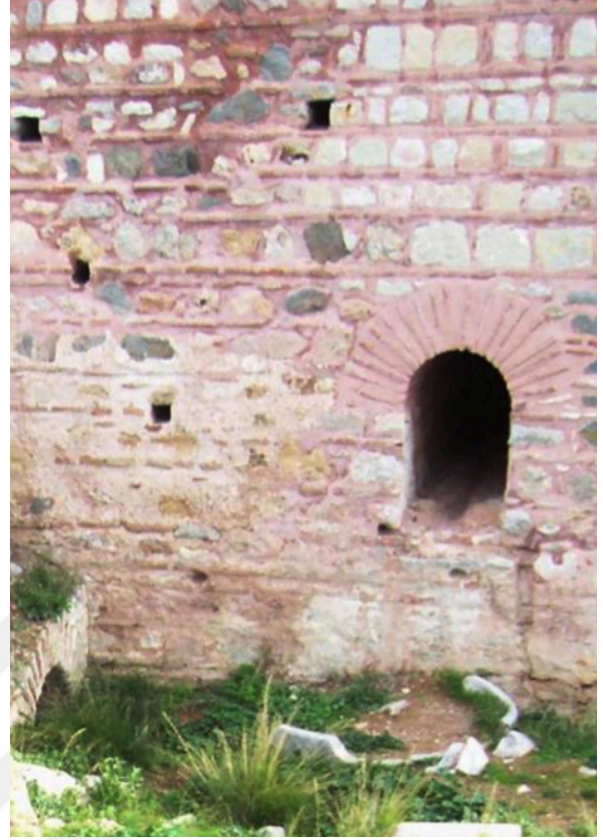
Res. 27: Niketiaton Kule-evi, doğu cephesi (Bahar, 2013)

NOT:

- A) ESKİHİSAR KALESİ BAŞKOMUTANLIK BİNASININ RÖLÖVESİ DEPREME KARŞI ÖNLEM ALINMASI AMACIYLA HAZIRLANMIŞTIR.
B) DUVAR ÖRGÜSÜ FOTOĞRAFLAR KULLANILARAK İFADE EDİLMİŞTİR, FOTOGRAMETRİK DEĞİLDİR.

NOT: KÜÇÜLTÜLMÜŞ MİM PAFTASIDIR.

T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI ANITLAR ve MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ İSTANBUL RÖLÖVE ve ANITLAR MÜDÜRLÜĞÜ KOCAELİ VALİLİĞİ İL KÜLTÜR MÜDÜRLÜĞÜ	
İŞİN ADI:	GERZE ESKİHİSAR KALESİ DEPREM GÜVENLÜĞÜ TESPİTİ ÇALIŞMASI DEPREM ANALİZLERİ
RÖLÖVE RESTORASYON PROJELERİ:	MİM YAPI MİMARLIK LTD. Piyade Yolu Petik Apt. No:4/4 Sudaşlı - İSTANBUL Tel: 0216 - 3699227 - 3699228
MÜTEAHHİT:	MECİTLER İNŞAAT SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ. M.Kemal Mah. Sütlü Ç. Pafta İş. No: 116/3 Orançay - İSTANBUL Tel: 0216 - 5212308 - 4124208
DEPREM GÜVENLÜĞÜ TESPİTİ PROJESİ ve ZEMİN ETÜTLERİ:	ÖLKER MÖH. MÜŞ. İNŞ. ve SAN. TİC. LTD. Şişli Mah. Güneşli Ç. Gökyay S. No: 12/204 Etiler - İSTANBUL Tel: 0216 - 368 7541 - 42
PAFTA ADI:	DOĞU CEPHESİ RESTORASYON 1. ALTERNATİF

Res. 28: Niketiaton Kule-evi, sarniç (Eyice, 2001) Res. 29: Sarnıca açılan açıklık (Bahar, 2013)

Res. 30: Niketiaton Kule-evi, ikinci kata ulaşan merdiven (Bahar, 2013)

Res. 31: Niketiaton Kule-evi, hava fotoğrafı (İnternet kaynağı)³¹¹

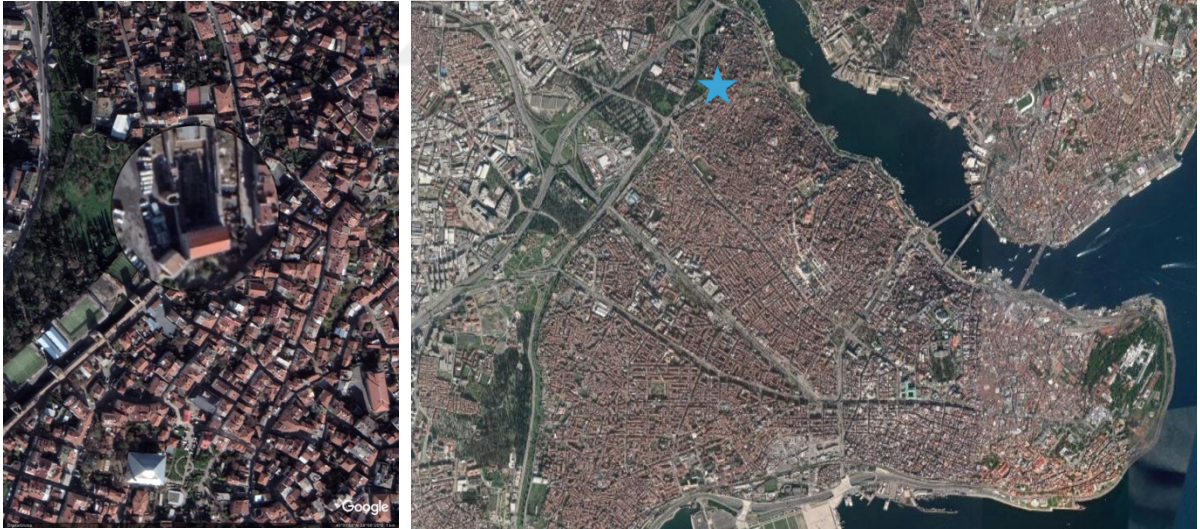

Res. 32: Niketiaton Kule-evi, kuzey duvar, iç görünüm (Bahar, 2013)

³¹¹ <https://www.youtube.com/watch?v=tpnjlubY3lg&t=21s> (Erişim tarihi: 27.04.2018)

Res. 33: Niketiaton Kule-evi, batı cephesindeki tuğla bezemeleri (İnternet kaynağı)³¹²

Res. 34: Tekfur Sarayı (Google Earth 2018)

³¹² <https://www.youtube.com/watch?v=tpnjlubY3lg&t=21s> (Erişim tarihi: 27.04.2018)

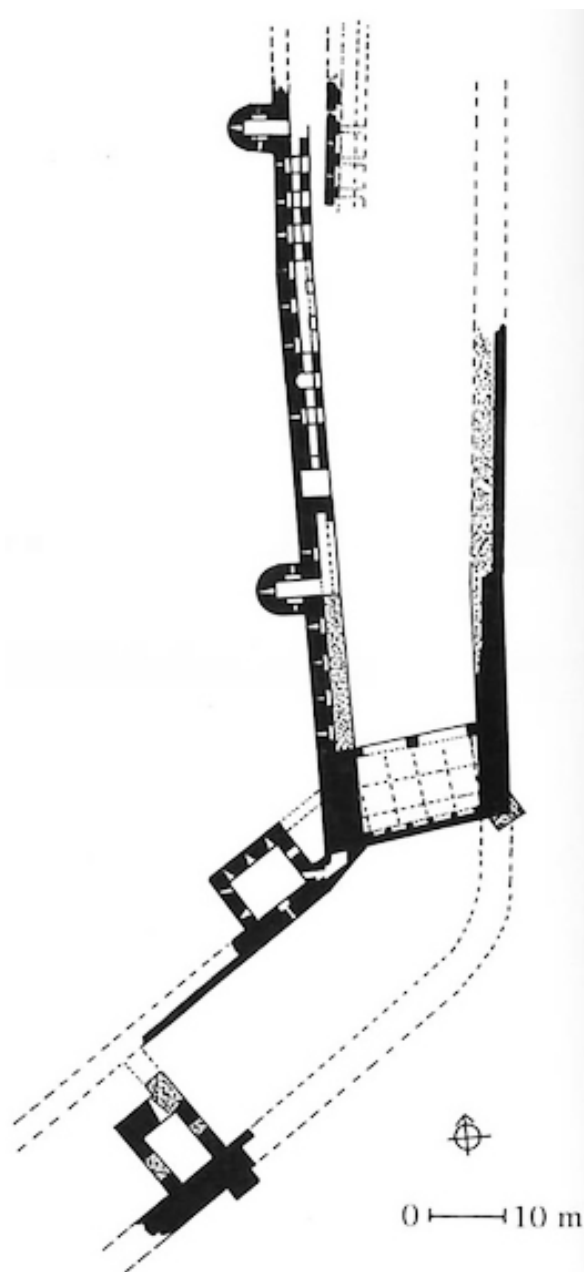
Res. 35: Vavassore, Costantineopolis, 1535 (Germanisches Nationalmuseum, Nuremberg)

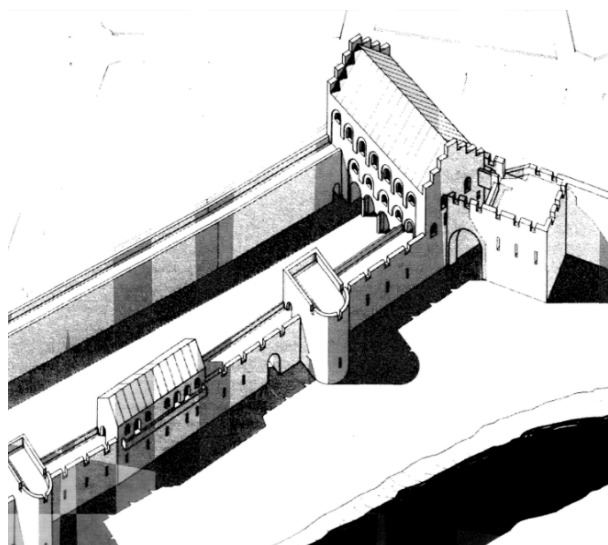
Res. 36: Melchior Lorichs, Panorama of Istanbul, 1559 (University of Leiden)

Res. 37: Piri Reis, Constantinopolis, Kitab-ı Bahriye, 1521

Res. 38: Tekfur Sarayı, plan (Rodley, 1994)

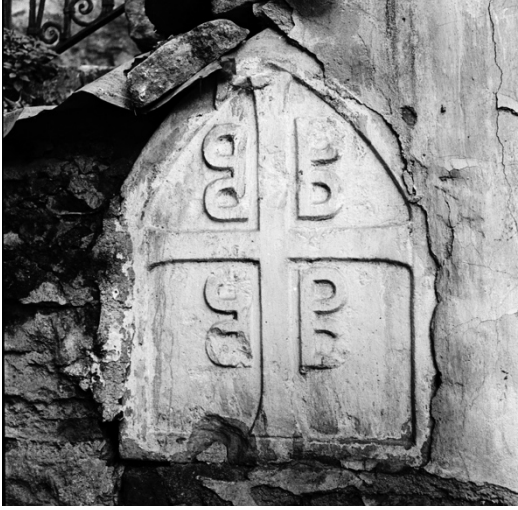
Res. 39: Tekfur Sarayı, rekonstruksiyon (Ćurčić, 1997)

Res. 40: Tekfur Sarayı (Tóth, 2016)

Res. 41: Tekfur Sarayı (Ramírez, 2017)

Res. 42: Tekfur Sarayı, Palaiologos
amblemi (Dumbarton Oaks)

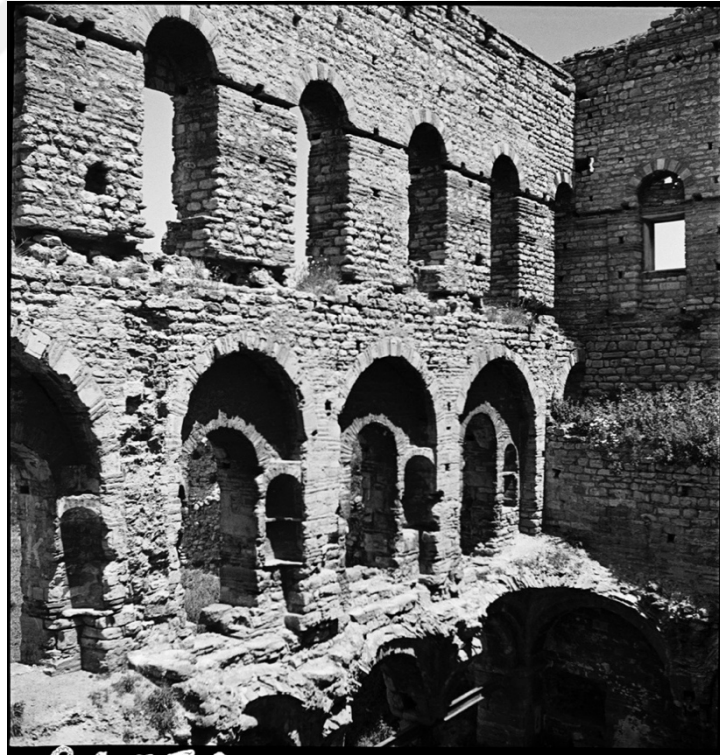
Res. 43: Tekfur Sarayı, güneybatı köşesindeki
kule (Ramírez, 2017)

Res. 44: Tekfur Sarayı, güney-doğu köşesindeki kule-payanda (Ramírez, 2017)

Res. 45: Tekfur Sarayı, kuzey cephesi (İnternet kaynağı)³¹³

Res. 46: Tekfur Sarayı, içerden görünüş (Dumbarton Oaks)

³¹³ <https://fozdemir.com/turkiyeyi-son-donemde-saran-restorasyon-furyasi-facialarinda-yeni-gelismeler> (erişim tarihi: 02.04.2018)

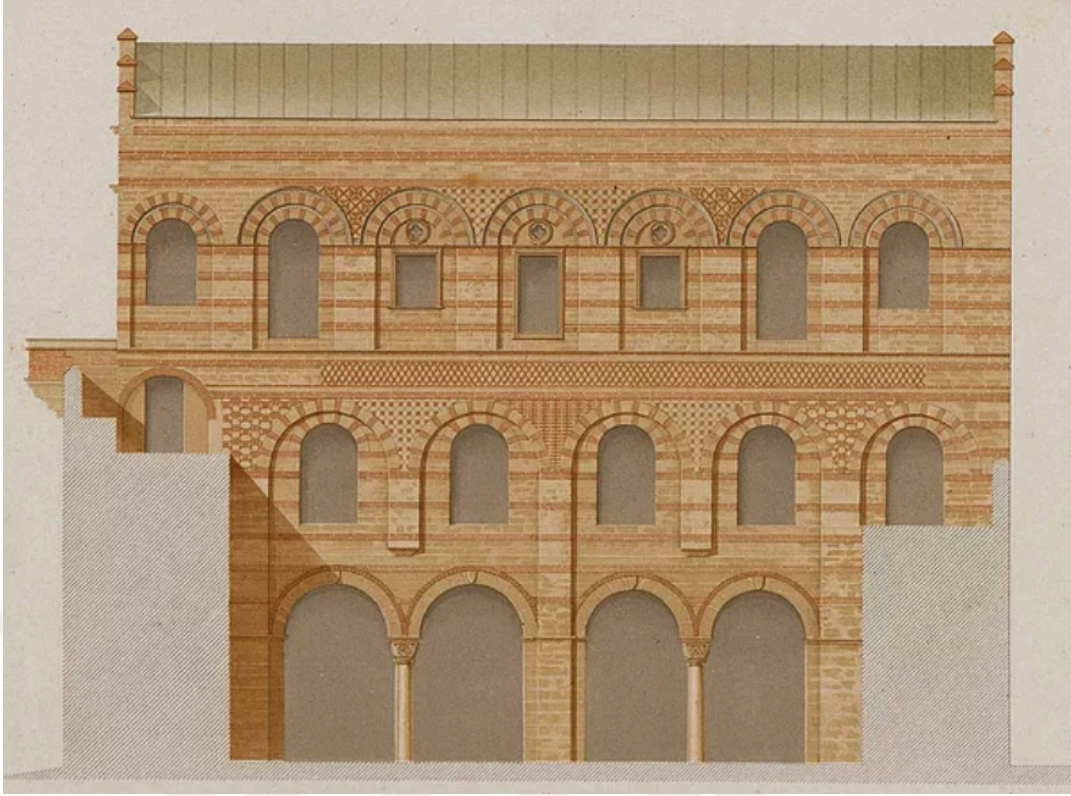
Res. 47: Tekfur Sarayı, güney cephesi (Ramírez, 2017)

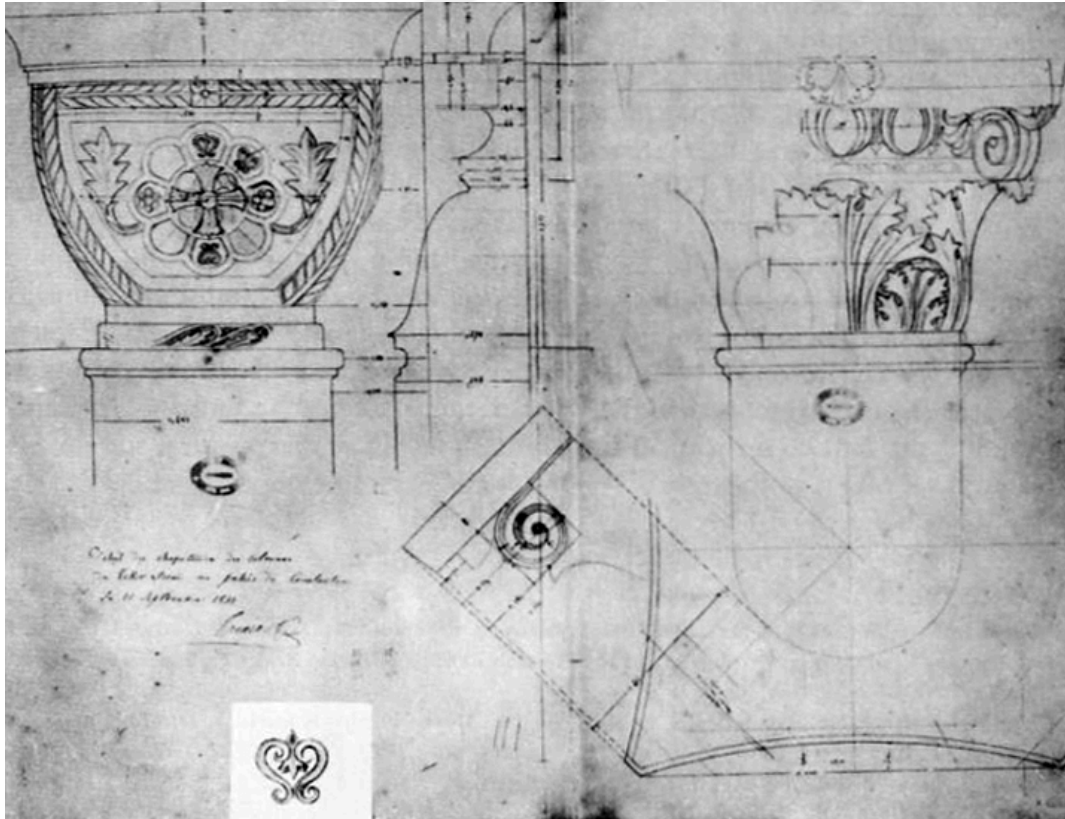
Res. 48: Tekfur Sarayı, güney cephesindeki şapel (Ramírez, 2017)

Res. 49: Tekfur Sarayı, kuzey cephesi detay (Allen, 2005)

Res. 50: Wilhelm Salzenberg, Tekfur Sarayı, kuzey cephesi, 1854

Res. 51: Charles Texier, Tekfur Sarayı, sütun başlıkları, 1833 (Mango, 1965)

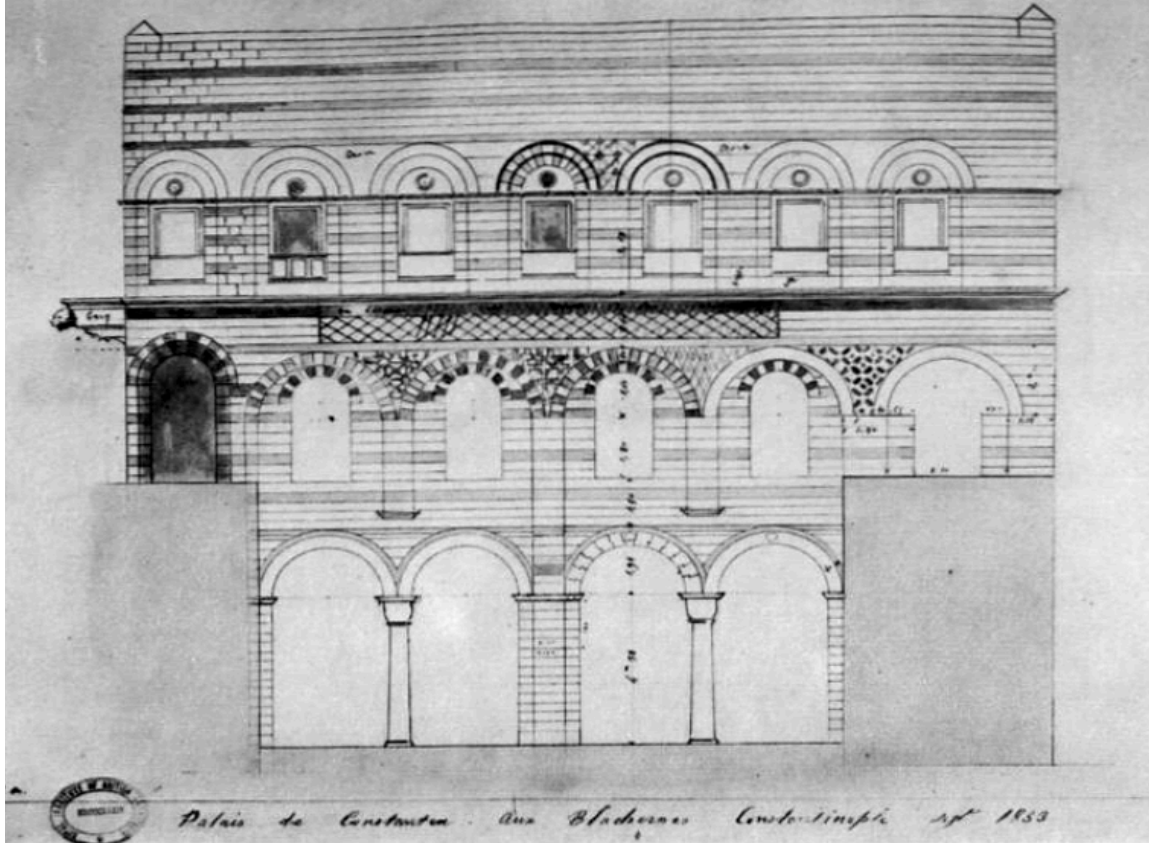
Res. 52: Tekfur Sarayı, Restorasyon Projesi (İstanbul Büyükşehir Belediyesi)

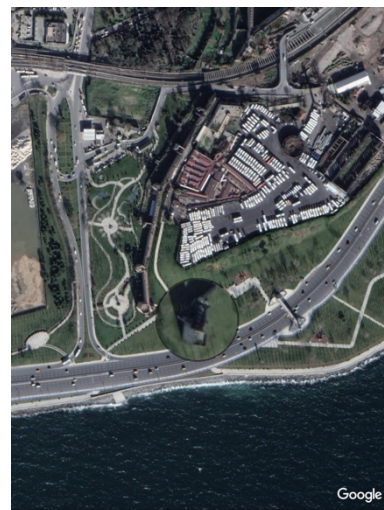
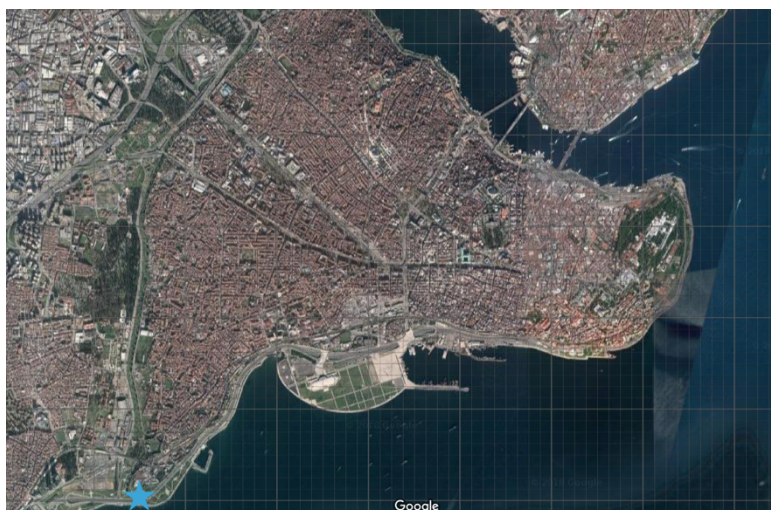
Res. 53: Tekfur Sarayı, içerden görünüş (Tóth, 2010)

Res. 54: Tekfur Sarayı, Kuzey Cephesi (Allen, 2005)

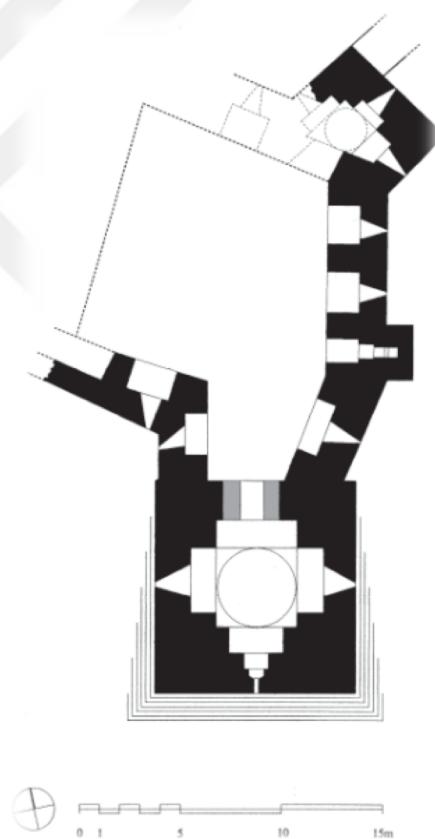
Res. 55: Charles Texier, Tekfur Sarayı, Kuzey Cephesi, 1833 (Mango, 1965)

Res. 56: Mermerkule Sarayı (Google Earth, 2018)

Res. 57: Mermerkule 1936 (Dumbarton Oaks)

Res. 58: Mermerkule, plan (Dimanić, 2013)

Res. 59: Mermerkule (Ramírez, 2017)

Res. 60: Mermerkule, sarnıçlar (Ramírez, 2017)

Res. 61: Mermerkule, kemerli cephe (Ramírez, 2017)

Res. 62: Mermerkule, Zemin kat (Ramírez, 2017)

Res. 63: Mermerkule, pandantif (Ramírez, 2017)

Res. 64: Mermerkule (Ramírez, 2017)

Res. 65: Mermerkule, spolia (Ramírez, 2017)

Res. 66: Mermerkule, tuğla-taş duvarı (Ramírez, 2017)

Res. 67: Mermerkule, lotus-palmet (Ramírez, 2017)

Res. 68: Mermerkule, lotus-palmet (Ramírez, 2017)

Res. 69: Mermerkule, Palaiologoi monogramı (Asutay-Effenberger, 2007)

Res. 70: Nymphaion Sarayı, Niketiaton Kule-ev, Tekfur Sarayı, Mermerkule Sarayı.

Res. 71: Kutsal Melekler Michael and Gabriel Kilisesi, 13. yy (İnternet Kaynağı)³¹⁴

³¹⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Church_of_the_Holy_Archangels_Michael_and_Gabriel,_Nesebar (Erişim tarihi: 04.04.2018)

Res. 72: Despotlar Sarayı, Mystras (İnternet Kaynağı)³¹⁵

Res. 73: Niketiaton Kule-evi (Bahar, 2013)

Res. 74: Christos Philanthropos Manastiri (The Byzantine Legacy, 2018)

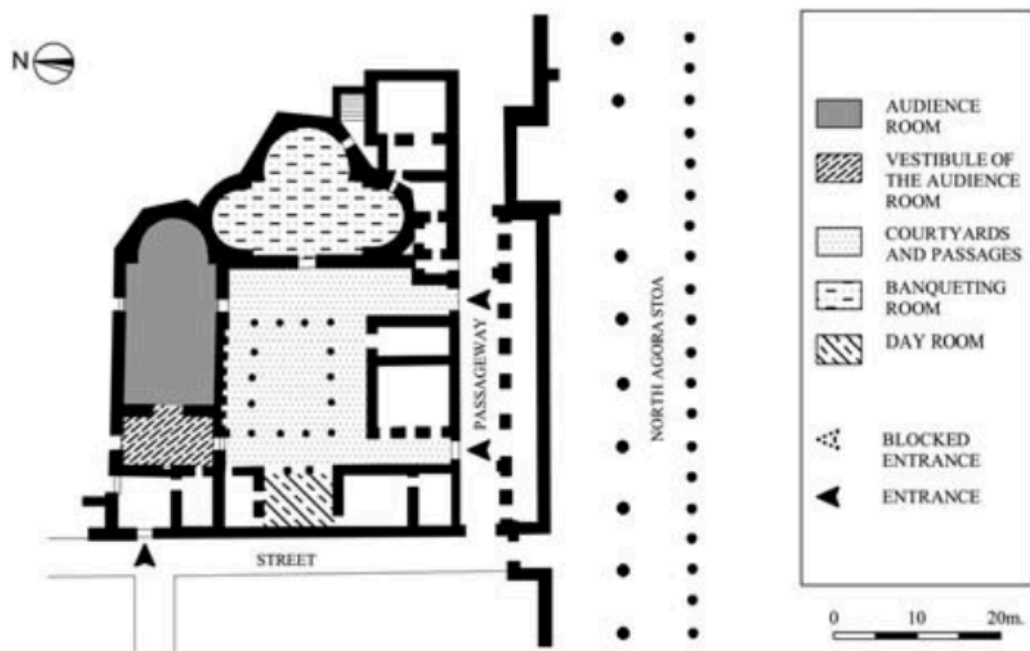

Res. 75: Christos ho Pantepoptes (Eski Imaret Camii) (The Byzantine Legacy, 2015)

Res. 76: Nea Moni Manastiri, Sakiz Adası (Trkulja, 2012)

³¹⁵ www.flickr.com/photos/svetslike/402222766 (Erişim tarihi: 04.04.2018)

Res. 77: 'Bishop's House', at Aphrodisias (Özgenel, 2007)

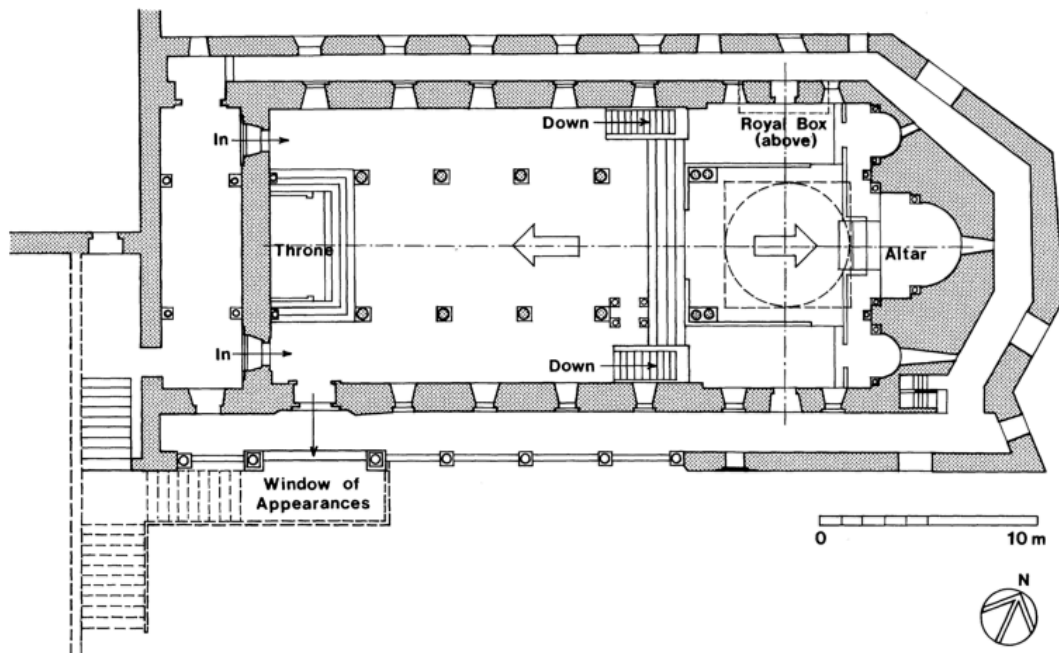
Res. 78: "Palace of the Dux", Apollonia (Kenrick, 2013)

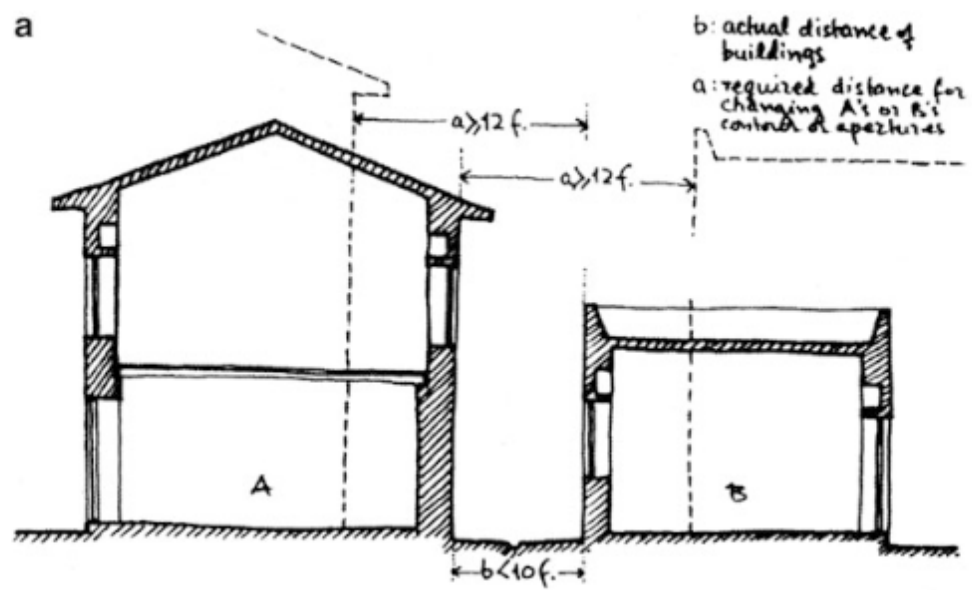
Res. 79: Syllion Sarayı, Antalya (Erdoğan, 2013)

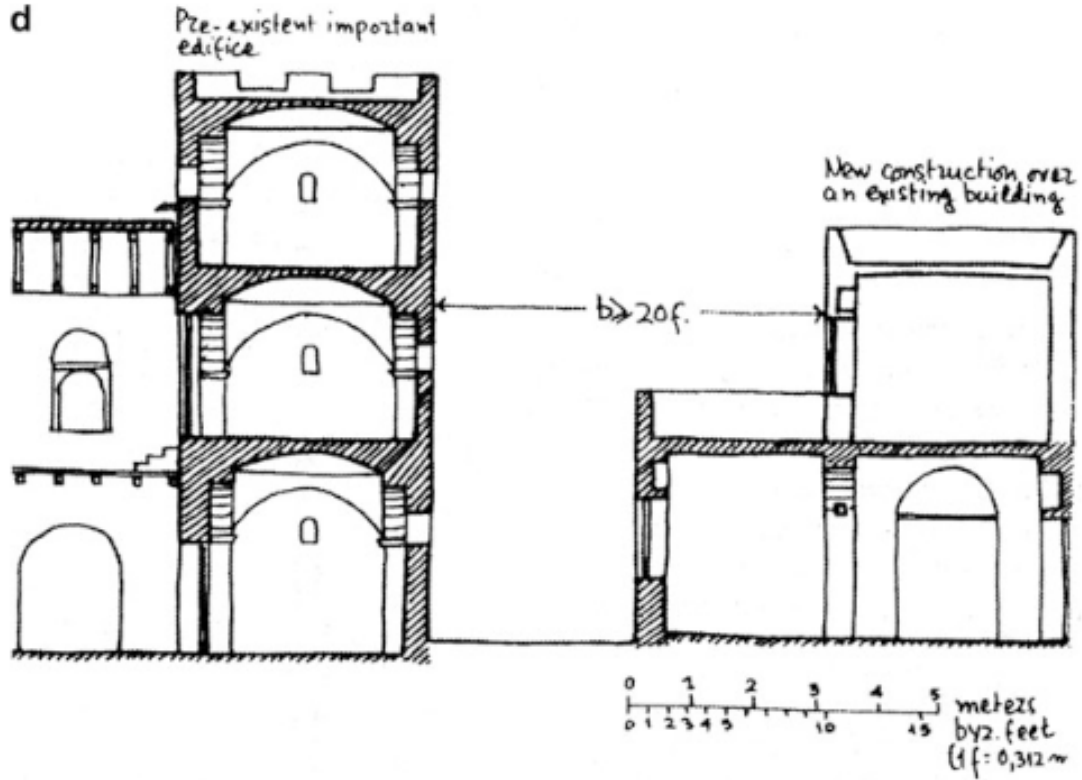
Res. 80: Syllion Sarayı, Antalya (Erdoğan, 2013)

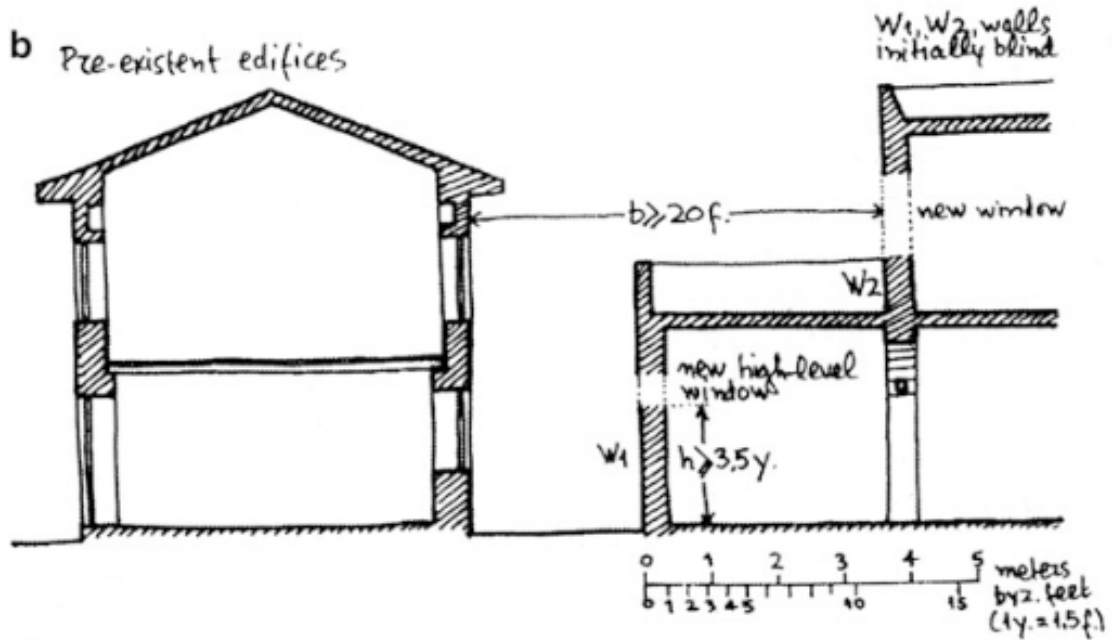
Res. 81: Palermo, Cappella Palatina, plan (Ćurčić, 1987)

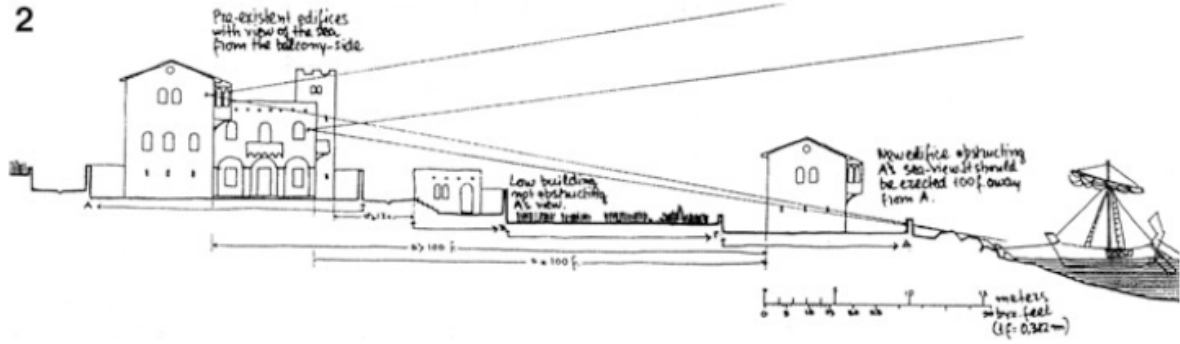
Res. 82: Binalar arasındaki mesafe (Tourptsoglou-Stephanidou, 1988).

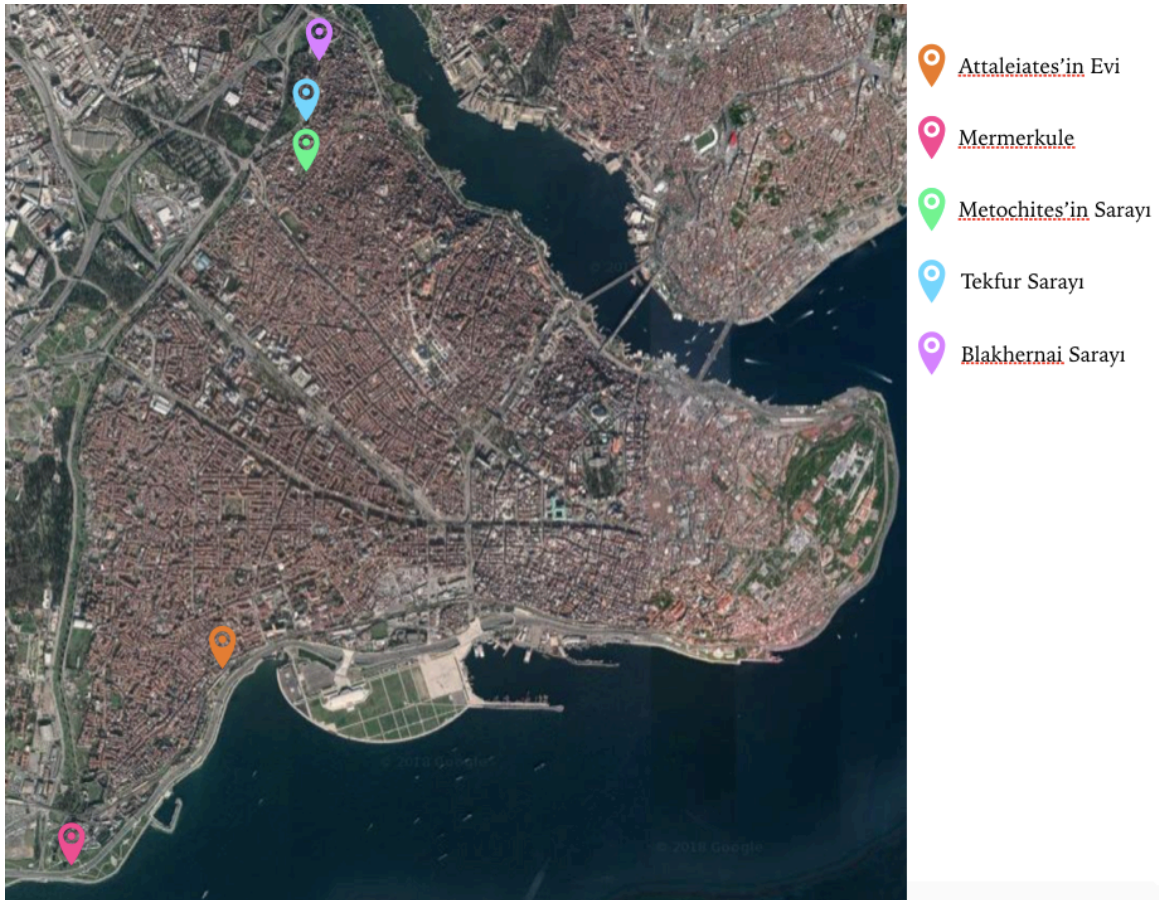
Res. 83: Önemli bina ve mevcut bina arasındaki mesafe. (Tourptsoglou-Stephanidou, 1988)

Res. 84: Yeni bir açıklık ile ikinci kat arasındaki mesafe ve zemin kattaki yeni bir açıklığın yüksekliği. (Tourptsoglou-Stephanidou, 1988)

Res. 85: Deniz manzarasının korunması. (Tourptsoglou-Stephanidou, 1998)

Res. 86: 12. – 15. yy. Konstantinopolis'teki 'Aristokrat' ve Saray Konutları.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Lina María RAMÍREZ RESTREPO
Doğum Yeri - Tarihi	Cali – Kolombiya, 10.08.1988
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Colegio Berchmans
Lisans Diploması	Pontifical Xavierian University, Güzel Sanatlar Fakültesi, Görsel Sanatlar Bölümü, 2012
Yabancı Diller	İspanyolca, İngilizce, Türkçe
BİLİMSEL FAALİYETLER	
Para Tarihi ve Numismatik Yaz Okulu, Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü (AKMED), Antalya, Türkiye (03.07.2017 – 14.07.2017)	
Sergi ve Müze Tasarım Alanında Eğitim Sertifikası, Pontifical Xavierian University, Bogotá, Kolombiya. (10.2010 – 11.2010)	
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	Bizans Araştırmaları Merkezi, Selanik, Yunanistan. (02.02.2017 – 03.04.2017) IDARTES, Kültür Bakanlığı, Bogotá, Kolombiya. (06.2011 – 12.2011)
Çalıştığı Kurumlar	Görsel Sanatlar Öğretmeni Programa Iniciación Infantil (Çocuklar için Sanata Giriş Programı), Pontifical Xavierian University, Bogotá, Kolombiya. (01.2011 – 06.2012)
E-Posta	liralina@gmail.com, l.ramirezr@javeriana.edu.co